

בס"ד

אשר יבחר

בעניין האיסור והיתר במות

מן הגלגל עד הזמן הזה

ואליהו בהר כרמל

אדר א' תשע"ט מודיעין עילית

yamoshuki@gmail.com

5.....	ובדברך עשיתי - אליהו בהר כרמל
9.....	האחרונים
12.....	חוץ מע"ז
12.....	הטעם במפרשים
14.....	סמ"ג
15.....	הרמב"ן
16.....	רמב"ם
19.....	השם אחד
20.....	יסודי האמונה
21.....	הגיע תורה לסוף דעתה
22.....	אפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע
23.....	רבי אבהו אמר רבי יוחנן
23.....	כיהושע
24.....	הישכם אוהבים
25.....	ובכל נפשכם
30.....	אלה המצוות ונביא שקר
32.....	מקרא מגילה
34.....	ספר כוזרי
35.....	רדב"ז
36.....	תברא
38.....	בכל המקום
39.....	מקום מזבח
43.....	אברהם בהר המוריה
44.....	בעמוד ענן
44.....	וַיִּרְפָּא אֶת־מִזְבֵּחַ יְיָ הַהָרוּס

49.....	קרן הכרמל.....
50.....	גלגל.....
53.....	מזבח הר עיבל.....
57.....	לפנים מן הקלעים.....
58.....	אין לי אלא הר עיבל.....
60.....	כִּי לְכוּ-נָא אֶל-מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילֹו.....
65.....	מהר עיבל לשילה.....
67.....	נוב וגבעון.....
69.....	ושכנתי בתוכם.....
71.....	כי שם היה אוהל מועד.....
72.....	רש"ר הירש - רד"צ הופמן.....
74.....	עד כי יבוא שילה.....
78.....	וְהַגְבַּעְנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָמָּה.....
80.....	יבנה.....
83.....	צא וצלה לנו את הפסח.....

ובדברך עשיתי - אליהו בהר כרמל

ברש"י פרשת ראה¹: השמר לך – ליתן לא תעשה על הדבר. בכל מקום אשר תראה – אשר יעלה בלבך. אבל אתה מקריב על פי נביא, כגון אליהו בהר הכרמל. בפרשת שופטים: ...ואם תאמר: זו במתנבא על העתידות, הרי שבא ואומר: עשו כך וכך, מפי הקב"ה אני אומר זו, כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצוות: לא תשמע לו, אלא אם כן מומחה הוא לך, צדיק גמור כאלהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל, הכל לפי צורך השעה וסייג הפירצה. לכך נאמר: אליו תשמעון. ספר מלכים: ובדברך עשיתי - שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: תהלים פרק קי"ט פסוק קכ"ו: עת לעשות לי' וגו'... ורבותינו דרשו ממנו, שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל, כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה... ובפי' ברכות²: מסיפיה לרישיה - הפרו תורתו עושי רצונו, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקדוש ברוך הוא... בכל דרכיך - אפילו לעבור עבירה. דעהו - תן לב אם צורך מצוה הוא, כגון אליהו בהר הכרמל - עבור עליה.

העיון על מקורות רבים בחז"ל בעניין הקרבת אליהו בהר כרמל, לכאורה הינו מעלה קושיה וסתירה. חלק המקורות משמעם, אשר שורש יסוד היתר שם, ל"ד בבמה הוא, אלא בכלל כל שאר מצוות שבתורה היא, אשר אליו תשמעון גם במקום מצווה, וכלשון הרמב"ם פ"ט מהלכות יסודי התורה: וכן אם יאמר לנו הנביא שנודע לנו שהוא נביא, לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או על מצוות הרבה, בין קלות בין חמורות, לפי שעה--מצוה לשמוע לו. וכן למדנו מחכמים הראשונים, מפי השמועה: בכול, אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה, כאלהו בהר הכרמל, שמע לו--חוץ מעבודה זרה. והוא, שיהיה הדבר לפי שעה--כגון אליהו בהר הכרמל, שהקריב עולה בחוץ, וירושלים נבחרה, והמקריב בחוץ חייב כרת. ומפני שהוא נביא, מצוה לשמוע לו; וגם בזה נאמר "אליו, תשמעון". ואילו שאלו את אליהו ואמרו לו, נעקור מה שכתוב בתורה "פן תעלה עולותיך, בכל מקום, אשר תראה"--היה אומר לא, אלא המקריב בחוץ לעולם חייב כרת, כמו שציווה משה; אבל אני היום אקריב בחוץ בדבר ה', כדי להכחיש נביאי הבעל...

גם בהקדמת הרמב"ם למשנה: וכשתתאמת נבואת הנביא כפי היסודות שביארנו, ונתפרסם כשמואל ואליהו וזולתם, יש לאותו נביא לעשות במצות מעשים שאין שום אדם זולתו רשאי לעשותם, כמו שאסביר. אם צוה לבטל איזו מצוה מכל מצות עשה, או שצוה לעבור על אזהרה מן האזהרות מכל מצות לא תעשה, חייבים לשמוע לו בכל דבריו, וכל העובר על דבריו חייב מיתה בידי שמים, חוץ מע"ז, והוא מאמר חכמים בתלמוד, בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מע"ז, אבל בתנאי שלא יקבע זה לדורות ויאמר שה' צוה בזה לעשות כך וכך לדורות עולם, אלא שיצוה הוראת שעה ובזמן מסויים בלבד³. ושואלים את הנביא עצמו בעת שיצוה לעבור על מצוה מכל המצות שנצטוו בהם על ידי משה נביאו ע"ה, והוא עונה שעבירה זו אינה תמידית, אבל נעשנה עכשיו בלבד

¹ ובספר גימטריאות - פרשת ראה אות ו': "עולותיך בכל מקום אשר תראה", בגימטריא הכרמל; "בכל" בגימטריא אליהו.

² ס"ג עמ' א'. רמב"ם הלכות ממרים פרק ב': +/השגת הראב"ד/ הואיל ויש לב"ד לגזור ולאסור וכו'. א"א, כל אלה ישא רוח... ואם גרע לפי צורך שעה, כגון אליהו בהר הכרמל, אף זה דבר תורה הוא, עת לעשות לה' הפרו תורתך...

³ עיין ספונות ג'-ד' עמוד כ"ט.

כדרך שעושים ב"ד בהוראת שעה, כמו שעשה אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ וכבר נבנה המקדש בירושלים, ומעשה זה יתחייב העושהו כרת אם עשהו שלא על פי נביא, וכבר הזהיר ה' עליו בכתוב באמרו השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה, וענש עליו כרת שנאמר במקריב בחוץ ונכרת האיש ההוא מעמיו, ואלו שאלוהו ע"ה כשהקריב בהר הכרמל ואמרו לו, מה תאמר, הנוכל לעשות כמעשה הזה לעולם, כי אז היה אומר שאסור, ושהמקריב בחוץ מחוייב כרת. אבל נעשה זאת עכשיו כדי לברר בכך שקרי נביאי הבעל ולבטל טענותיהם. וכמו שעשה אלישע בצוותו לישראל במלחמת מואב לכרות עצי פרי, והוא אמרו וכל עץ טוב תפילו וכבר הזהיר ה' על כך באמרו לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, ולו שאלו את אלישע האם בטלה מצוה זו ומותר לנו להבא לכרות עצי פרי כשנצור על עיר, היה אומר שאסור לעשות כן, אבל נעשה זאת עכשיו... ובא בקבלה בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מע"ז, שאם יאמר לנו עבדו היום בלבד לצורה זו, או קטרו לכוכב זה בשעה זו בלבד הרי זה נהרג, ואין שומעין לו...

מאידך, בשאר מאמרים משמע אשר דווקא בבמה הוא שהתיר אליהו ההקרבה, ולא שייך בהיתר של שאר מצוות. כאן נעתיק רוב ככל מאמרי רבותינו בדבר;

1. יבמות⁴: ת"ש: אליו תשמעון - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה שמע לו! שאני התם, דכתיב: אליו תשמעון. וליגמר מיניה! מיגדר מילתא שאני.
2. סנהדרין⁵: המוותר על דברי נביא, מנא ידע דאיענש? - דיהב ליה אות. - והא מיכה, דלא יהיב ליה אות ואיענש! - היכא דמוחזק שאני. דאי לא תימא הכי, אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק, אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ? אלא: היכא דמוחזק שאני.
3. ספרי פרשת ראה⁶: בכל מקום אשר תראה, אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך נביא, כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל.
4. שם פרשת שופטים⁷: אליו תשמעון, אפילו אומר לך עבור על אחת מן המצות האמורות בתורה כאלוהו בהר הכרמל, [הכל] לפי שעה, שמע לו.
5. ירושלמי - מגילה⁸: א"ר יוסי בן חנינה, אין הבמה ניתרת אלא בנביא, מה טעמא, השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום וגו', ואליהו מקריב בשעת איסור הבמו', א"ר שמלאי דבירא⁹ א"ל ובדבר' עשיתי ובדיבורך עשיתי. שם - מסכת תענית¹⁰: כתיב ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יי' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יוודע וגו' ואליהו

⁴ צ', ב'.

⁵ פ"ט, ב'.

⁶ פיסקא ע'.

⁷ פיסקא קע"ה.

⁸ פרק א' הלכה י"א.

⁹ עיין <https://www.schechter.ac.il/flipbooks/midrash-kohelet-raba/#book/356> עמ' 207

¹⁰ פרק ב' הלכה ח'.

מקריב בשעת איסור הבמות, אמר רבי שמליי דיבירא אמר ליה ובדברך עשיתי ובדיבורך עשיתי...

6. ויקרא רבה - פרשת אחרי מות¹¹: 12... אמ' ר' יוסי בר חנינה, אין הבמה ניתרת אלא על ידי נביא, מאי טע', השמר לך פן תעלה עולותיך כי אם במקום אשר יבחר. ואליהו מקריב בשעת איסור במה, אמ' ר' שמלאי דבירה אמ' ליה ובדברך עשיתי, ובדברך עשיתי. ר' יוחנן בר מריא מיייתי לה מן הדא, אז יבנה יהושע. אין לי אלא יהושע, גדעון מנין, ויהי בלילה ההוא ויאמר לו י"י קח את פר השור. אמ' ר' אבא בר כהנא שבע עבירות נעשו בפרו שלגדעון, עצי אשירה ואבניהו פסולות ומוקצה ונעבד וזר ולילה ומחוסר זמן. ואין לי אלא גדעון, שמואל מנין, ויקח שמואל טלה חלב אחד. אמ' ר' בא בר כהנא שלש עבירות נעשו בפרו שלשמואל, הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה. אמ' ר' יוסי אין מן הדא לית את שמע מינה כלום, ואתיא כההיא דאמ' ר' שמואל בר נחמ', ותשובתו הרמתה כי שם ביתו.

מדרש שמואל¹³: ויקח שמואל טלה חלב אחד, אמר רבי יוסי בר חנינא, לעולם אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא, רבי יוחנן בן מריא מיייתי לה מן הדא, אז יבנה יהושע מזבח וגו', אין לי אלא בגלגל, בגדעון מנין, ויהי בלילה ההוא ויאמר לו וגו'...¹⁴.

7. קהלת רבה¹⁵: אמר ריש לקיש, כתיב את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם, אותו תשמרו לעשות, לא תוסף עליו, ולא תגרע ממנו, אבל הצדיקים מוסיפין עליו, ואין גורעין ממנו, אמר רבי יוסי ברבי חנינא, מכאן שאין הבמה ניתרת אלא ע"י נביא, ואליהו עומד ומקריב בראש הכרמל, א"ר שמלאי דברויירא אמר ליה ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה.

¹¹ פרשה כ"ב.

¹² שם: ר' פינחס בש' ר' לוי, לבן מלכים שנזז לבו עליו והיה למוד לאכול בשר נבלות וטרפות אמ' המלך זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא נידור, כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודה זרה במצרים והיו מביאין קרבניהם לשעירים, ואין שעירים אלא שדים שנ' יזבחו לשידים, ואין שדים אלא שעירים שנ' ושעירים ירקדו שם, והיו ישראל מקריבין קרבניהם באיסור במה ופורענות באות עליהן אמר הקדוש ברוך הוא יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד והן נפרשים מעבודה זרה והם ניצולים, הה"ד איש איש מבית ישראל וגו'... ר' לעזר שאל את ר' חנינה, ואית דאמ' ר' חנינא שאל את ר' אלעזר, ואפשר כן רבא שאיל לתלמידא, אלא לא בעא אלא למיבדקינה. אמ' ליה מהו דין דכתיב שתים שאלתי. שוא ודבר כזב. פן אשבע וכחשתי, אי זה מהן קשה הראשונה או השנייה, אמ' לו השנייה. אמ' לו מצינו שויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה ולא ויתר על חילול השם. ומנין שויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה, שנ' ואתם בית ישראל איש גלוליו לכו עבדו, וכתיב ואת שם קדשי לא תחללו עוד. והיו ישראל נוהגין באיסור במה במדבר והיו הפורענות באות עליהן והיו אומות העולם רואין ואומרין הן מקריבין לשמו והוא הרגן, לפיכך אמ' הקדוש ברוך הוא למשה לך אמר להן לישראל היזהרו שלא תהיו מקריבין לאיסור במה, לפיכך משה מזהיר לישראל איש איש אשר ישחט...

¹³ פרשה י"ג. מדרש תהלים מזמור כ"ז: מה טעם, השמר לך פן תעלה עולותיך וגו', ואליהו מקריב בכל יום בהר הכרמל בשעת איסור הבמות... אמר ר' [אבא בר כהנא] שבע עבירות נעשה בפרות של גדעון... ואיסור במה, ואעפ"כ לצורך שעה נתקבל... בפרט יש לעיין על לשונות ואליהו מקריב בכל יום... ואעפ"כ לצורך שעה נתקבל. בפסיקתא רבתי פסקא כ"ד - דיבורא שתיתאי.

¹⁴ ושם: אמר רבי אבא בר כהנא שבע עבירות נעשו בפרו של גדעון, עצי אשרה, אבנים [פסולות], מוקצה, ונעבד, זר, ולילה, מחוסר זמן, אין לי אלא בגדעון, בשילה מנין, ויקח שמואל טלה חלב אחד, אמר רבי אבא בר כהנא שלש עבירות נעשו באילו של שמואל הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה, אמר רבי יוסי אן מן הדא [קריא] לית את שמע מינה כלום והדא דאמרת דא דאמר רבי שמואל בר רב יצחק ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וגו'.

¹⁵ פרשה ג'.

8. בראשית רבה - פרשת וישלח¹⁶: ר' יודן ור' אייבו [ור' אשיאן בר נגרי] בשם ר' יוחנן, עתידין בניך ליעשות גוי בקהל עמים, מה קהל עמים מקריבין איסור במה, אף בניך מקריבין איסור במה... ר' יוחנן מייתי לה מהכא, עמים הר יקראו, משיעשו בניך כעמים להר זבולון ויקראו שם יזבחו איסור במה, אלא זבחי צדק, אני עושה עמהם צדקה ומקבל קרבנם...

מדרש תנחומא - פרשת וישלח¹⁷: ד"א גוי וקהל גוים, בישרו שעתידין בניו להיות מזבחים באשרה כגוים, אימתי בימי אליהו, מה כתיב, וירפא את מזבח ה' ההרוס, שריפא אותן והביאן לדרך הטובה, שעשה להם כל אותן הנסים, כיון שראו אותו מה אמרו, ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים...

בראשית רבתי - פרשת ויחי: ונתתיך לעמים אין כתוב כאן אלא לקהל עמים. מה עמים מקריבין באסור במה, כך מנשה ואפרים מקריבין באסור במה, זה יהושע וגדעון, שנאמר לי מנשה ואפרים וגו'.

9. ובמדרש תנחומא - פרשת נשא¹⁸:

a. ד"א לי גלעד. אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל והקריב עליו, ובית המקדש היה קיים באותה שעה, ואמר משה איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב וגו', ואל פתח אהל מועד לא הביאו [להקריב קרבן לה' לפני משכן ה' דם יחשב לאיש ההוא וגו'], אמור לו מה שעשה אליהו לשם הקדוש ברוך הוא עשה, ועל פי הגבורה, שנאמר ויהי [בעלות] המנחה [ויגש אליהו הנביא וגו' ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה], הוי לי גלעד.

b. לי מנשה, אם יאמר לך אדם הרי גדעון הקריב בבמה, והיה אסור, שהרי שילה קיימת, ואמר ר' אבא בר כהנא שבעה דברים עשה גדעון, הקריב פר הנעבד, ופר המוקצה, ובנה מזבח, וקרת עצים מן האשרה, והקריב בלילה ובלא כהן, והיה בין הכמרים, וכל מה שעשה על פי הגבורה עשה, שנאמר ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה' קח את פר השור [וגו'], הוי לי [גלעד ולי] מנשה.

c. [יהודה מחוקקי], ואם יאמר לך אדם הרי דוד עבר על לא תעשה, אמר הקדוש ברוך הוא למד את השבטים כסופר מלמד תינוקות, שנאמר אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו, הוי יהודה מחוקקי.

d. אפרים מעוז ראשי, אם יאמר לך אדם למה חילל יהושע את השבת ביריחו, אמור לו על פי הגבורה עשה, שנאמר ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו, וכתוב וסבותם את העיר וגו', כה תעשה ששת ימים ושבעה כהנים וגו' וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות, ומנין שהיתה שבת, שאין לעולם שבעת ימים בלא שבת... דברים רבה (ליברמן) פרשת עקב

10. במדבר רבה - פרשת נשא: ד"א לי גלעד וגו', מדבר בארבעה שהקריבו באיסור במה;

a. לי גלעד, אמר האלהים שלא יבא אדם ויהרהר אחר אליהו שמגלעד שהקריב באיסור במה ובנה מזבח בהר הכרמל והקריב עליו קרבן ובית המקדש היה קיים והתורה אסרה עליו

¹⁶ פרשה פ"ב.

¹⁷ סימן ל'.

¹⁸ סימן ל"א.

שנא' השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' כי אם אל המקום וגו', אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שאמרתי לו שיעשה כך שנאמר ובדברך עשיתי הוי לי גלעד, b. ולי מנשה, שלא יאמר אדם ויהרהר אחר גדעון בן יואש שהיה מן מנשה שנא' הנה אלפי הדל וגו' שהקריב באיסור במה, א"ר אבא בר כהנא ז' עבירות עבר גדעון באותה שעה שקירב והיה זר ובן כומרים והקריב בלילה ומעצי אשרה ושור מוקצה לעבודת כוכבים ושור נעבד ובאיסור במה שהרי המשכן היה בשילה אמר האלהים אל יהרהר אדם אחריו לשמי עשה ואני הוא שאמרתי לו שנאמר ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה' קח את פר השור אשר לאביך וגו' והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת, ובנית מזבח לה' אלהיך על ראש המעון הזה במערכה וגו' הוי לי מנשה, c. אפרים מעוז ראשי, זה יהושע בן נון שבא מאפרים שנא' למטה אפרים הושע בן נון אם בא אדם לומר למה בנה מזבח בהר עיבל כמה דתימא אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל והלא המשכן היה שם וכתוב בתורה איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו' אמר האלהים אני הוא שאמרתי לו שנא' ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וגו' וכן הוא אומר כאשר צוה משה עבד ה' את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה מזבח אבנים שלמות אשר לא תניף עליהם ברזל והעלית עליו עולות וגו' הוי אפרים מעוז ראשי, d. יהודה מחוקקי, זה דוד שבא מיהודה אם יאמר לך אדם למה הקריב דוד באיסור במה שנא' ראה הבקר לעולה וגו' אמר האלהים אני הוא שאמרתי לו שנאמר והקם לה' מזבח וגו'.

האחרונים

1. ספרי - תולדות אדם¹⁹: ...וא"ת, מאליו תשמעון נפקא כדילפי חז"ל פ' האשה רבה דף צ', וי"ל דמיצרך אפי' מעצמו אשר שלא עפ"י הגבורה למגדר מלתא תשמע לו, ומינה אנו למידין דרשות ביד ב"ד לעקור דבר מן התורה לפי שעה למגדר מלתא, ובזה מיושב הערות התוספ' שם ע"ש ודוק.
2. ספרי דבי רב²⁰: ...לאו במצוה זו בלבד אלא ה"ה לכל המצות שבתורה חוץ מע"ז אם יאמר מי שמוחזק לנביא לעבור לפי שעה חייבין אנחנו לשמוע לו כדאיתא בכל הנחנקין וכ"פ הרמב"ם בה' יסודי התורה. והא דכתב הכי קרא במצוה זו טפי הוא ע"ד מגיד מראשית אחרית שרמזה לנו הוא ית"ש בתורה כי הנה מים באים שיעשה כן הנביא להקריב בחוץ למגדר מלתא להחזיר את ישר' בתשובה ולקדש ש"ש. ויש למצוא רמז לזה בתיבות אש"ר תרא"ה נוט' אב"ל שע"ה ראוי"ה תעש"ה רצו"ן אליה"ו הנבי"א.
3. בס' מאור גדול²¹ ז"ל: ...ומעתה אומר בטח כסברת תוספת, דאף דלא קדשה לא הותרו הבמות כי אם ע"י נביא, פי' דאסור לבנות המזבח בלי היתר נביא, וגם הבמה אסורה מהאי טעמא דאסור לבנות במה בלי היתר נביא, ומזה יבא הכל לנכון, אותו המדרש שהביא בעל יפה תואר בירושלמי ריש מגילה ומדרש רבה אם יאמר לך אדם למה בנה יהושע או למה בנה דוד כו', והיינו טעמא דרבי נתן נדרים דף ק"ב, כל הנודר כאילו בונה במה, בשעת איסור הבמות, אבל

¹⁹ דברים ק"ה.

²⁰ ג' עמוד קפ"ז.

²¹ ב' עמ' רצ"ו.

בבמה הבנוי ע"י נביא הותר בגלגל ובין שילה לירושלים... והיינו דמדייק הספרי דכל מקום אשר תראה, פי' תאמר כי הוא מוכשר להקריב, אי אתה רשאי, ומינה דייק הספרי במקום אשר תראה אי אתה רשאי לבנות כדי להעלות קרבן, אבל בונה ע"י נביא, אם הוא רואה לבנות שם, וק"ל... ומעתה יש ליישב הא דמסיק תלמודן בסנהדרין ויבמות דאליהו הקריב בהר הכרמל מאליו תשמעון, וספרי יליף ממקום אשר תראה, ולפי הנ"ל אתי שפיר, דמאליו תשמעון יליף להיתר איסור אחר, דהיינו להקריב בשעת איסור לפי שעה, וממקום אשר תראה יליף הספרי דרשאי לבנות, וק"ל.

4. ספרי - עמק נצי"ב²²: ...קשה, הא כבר ילפינן מאליו תשמעון אפילו אמר לעבור על ד"ת, כדתניא בספרי שם והובא ביבמות צ' ב', ולמה הוצרך עוד בשחוט' חוץ בפע"צ. אבל הענין הוא כמש"כ התוס' בסנהדרין דף פ"ט ב' ד"ה אליו, דבמעשה דהר הכרמל לא היה ציווי ממש, אלא נרמז בתורה דמותר עפ"י נביא שיראה צורך שעה לקדש השם. משא"כ בכל איסורי תורה לא הותר אלא עפ"י דיבור ממש. אלא שהתוס' שם כתבו דנרמז בפ' גוי וקהל גוים מהא דבראשית רבה. אבל יותר נוח לומר דנרמז כאן אשר תראה אתה בלי נביא, אבל על פי נביא מותר:

5. המשך חכמה - פרשת ראה: השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה, כי אם במקום אשר יבחר ה'. פירשו בירושלמי, על פי הדיבור כאלהו הנביא בהר הכרמל, עיין ירושלמי מגילה פרק קמא. והביאור, כי לכל מצוה להוראת שעה מצוה לשמוע לנביא. רק בעבודה זרה אף לצורך שעה קלה אין שומעים, והנביא יומת, "כי דבר סרה". והנה טעם של קדשים בחוץ פירש הכתוב בפרשת אחרי "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים". וכמאמרם במדרש רבה לבן מלך שגס לבו עליו, והיה למד לאכול בשר נבילות וטריפות כו'. נמצא טעם הבמות שלא יבואו לעבוד עבודה זרה, וכדרך כל מקטירים בגגות ובשדות. וכיון דאיכא בזה דררא דחשש עבודה זרה, בזה לא היו שומעים אף לנביא מוחזק ובהוראת שעה, אם לא כדאמרו על זה ביבמות למיגדר מילתא שאני.

וזוהו דוקא למיגדר מילתא דעבודה זרה, שהיו להוטים אז אחרי הבעל, ועל ידי זה אמרו "ה' הוא האלקים", ונמאס אצלם הבעל וכהנין, ותפסו ושחטו אותם. ולכן היו כמו שאמרו: חלל שבת אחת כדי שישמרו שבתות הרבה. אבל למיגדר מילתא דעבירה אחרת, לא היו רשאים לשמוע לנביא להקריב בבמה, דאיכא בזה דררא דחשש שמא יבואו מזה לעבודה זרה. ולכן דרשו...²³: "גוי וקהל גויים" - שעתיד ליעשות כקהל גויים וכו', שיקריבו בהר הכרמל. והנה בקראי דעבודה זרה כתיב "וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה... את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה מן היום אשר צוה ה'", אמרו שכל המודה בעבודה זרה, ככופר בכל התורה כולה ובכל הנביאים, וכל הכופר בעבודה זרה כמודה בכל התורה כולה. וזה שאמר "השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה, כי אם במקום אשר יבחר ה'" - על פי נביא, אליהו בהר הכרמל - "שם תעלה עולותיך", ובאופן ו"שם תעשה כל אשר אנכי מצוך", שעל ידי זה תעשה קיום כפירה בעבודה זרה, וכמו שהיה למיגדר מילתא דעבודה זרה:

²² ג' עמוד ק"ב, קכ"ג.

²³ שם: בירושלמי הוריות, אך כפי הנראה הכוונה היא לבראשית רבה - פרשת וישלח: ר' יודן ור' אייבו [ור' אשיאן בר נגרי] בשם ר' יוחנן, עתידין בניך ליעשות גוי בקהל עמים, מה קהל עמים מקריבין איסור במה, אף בניך מקריבין איסור במה... ר' יוחנן מייתי לה מהכא, עמים הר יקראו, משיעשו בניך כעמים להר זבולון ויקראו שם יזבחו איסור במה, אלא זבחי צדק, אני עושה עמהם צדקה ומקבל קרבנם... מדרש תנחומא: ד"א גוי וקהל גוים, בישרו שעתידין בניו להיות מזבחים באשרה כגוים, אימתי בימי אליהו...

השייכות של במות אל ע"ז, הרי היא יוצאת מן המקרא, מאגדה ומפרשים רבים. בפרט יש לציין לשון ספר תורת המנחה²⁴: ד"א זבחי אלקים רוח נשברה, זו פרה אדומה שנשחטה חוץ למחנה דכת' והוציא אותה אל מחוץ למחנה ושחט אותה לפניו. ואתה יודע בשחוט חוץ מה שנאמר, למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה, וכת' ולא יזבחו עוד את זבחיכם לשעירים, מלמד שהשוחט בחוץ כשוחט לשעירים, והיא רוח הטומאה, והיא רוח נשברה, כדא' לחצוב להם בורות בורות נשברים, ומכאן תבין דברי רז"ל שאמרו על לחש רוח רעה שברירי ברירי רירי וכו'. וזאת חקת התורה היתה של פרה אדומה, והיתה נעשית כדי להעביר רוח הטומאה, כמו שארז"ל גוי אחד שאל את רבן יוחנן בן זכאי, אמר ליה, אילין מיליא דאתון עבדין נראין ככשפים וכו'. ע"כ.

עכ"פ, במקצת מקורות שהעתיקנו המשמעות, כי אליהו בהר כרמל משמש לדוגמא מיוחדת ומובהקת אל כל מקום, אשר אליו תשמעון - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, הכול לפי שעה, שמע לו.

6. בחידושי הגרי"ז - זבחים²⁵: בירושלמי מגילה איתא... אין הבמה נותרת אלא בנביא, וקאמר מ"ט השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה וכו', ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות, א"ר שמלאי דבורא א"ל ובדברך עשיתי בדיבורך עשיתי. והנה הירושלמי הלא מיירי ע"כ בשעת איסור הבמות מדמייתי מאליהו, ואם כוונת הירושלמי לאשמועין דיכול הנביא לעבור על דבר מן התורה לשעה ולהתיר שחוט חוץ, הלא דין זה הוא בכל המצות, כמבואר בספרי פ' שופטים וביבמות, ונראה דהנה דברי הירושלמי הוא מדברי הספרי בפרשת ראה דדריש בכל מקום אשר תראה אי אתה מקריב, אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך נביא, כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל, וצ"ע כנ"ל, דמאי צריך ריבוי מיוחד כאן, הא כבר ילפינן מאליו תשמעון, אפי' אמר לעבור על ד"ת כאלהו בהר הכרמל לפי שעה שמע לו כדתניא בספרי הנ"ל.

ונראה דקאי הכא על שעת איסור הבמות, אלא דנהי דהנביא יכול להתיר איסור דחוץ לשעה כמו בכל המצות, אבל מ"מ אכתי דין הקרבן אינו של תורה אלא קרבן ע"פ נביא, דדין קרבן דמה"ת לא יכול לתת, דהא בבית עולמים מיירי דאין דין קרבן ובמה בחוץ, ולזה דריש בפרשה דשחוט חוץ דעפ"י נביא אתה מעלה, היינו דהקרבן גופא נעשה ע"פ נביא קרבן של תורה... דלא אסרה תורה שחוט חוץ, רק כשמקריב שלא עפ"י נביא, אבל כשהנביא מתיר נעשה כשעת היתר הבמות, דלא דמי לכל המצות דיכול הנביא לעבור על דבר לפי שעה, דשם הביאור דבאמת האיסור בעצם החפצא במקומו עומד, רק שמותר לעבור לשעה ע"פ נביא, אבל בשחוט חוץ עצם האיסור אינו אלא שלא ע"פ נביא, וכשהנביא מתיר ליתא כלל לאיסור דחוץ והוי כשעת היתר הבמות. ע"כ.

ברם לדבריו מאמר אין הבמה נותרת אלא בנביא לא אתי כפשוטו, מפני שההיתר כבר קיים משום אליו תשמעון.

²⁴ פרשת חקת / דרשה ס"א. ע"ע בפ"י רש"ר הירש.

²⁵ קי"ב ב'.

חוץ מע"ז

שם בגמרא סנהדרין²⁶: אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: בכל, אם יאמר לך נביא עבדך על דברי תורה - שמע לו, חוץ מעבודה זרה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו. רש"י: אם יאמר לך נביא - המוחזק עבדך על דברי תורה - הכל לפי תקנת השעה, כגון אליהו בהר הכרמל בשחוטאי חוץ. שם בגמרא: תניא, רבי יוסי הגלילי אומר: הגיע תורה לסוף דעתה של עבודה זרה, לפיכך נתנה תורה ממשלה בה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו...

ולעיל שם בסמוך²⁷: תנו רבנן: נביא שהדיח - בסקילה. רבי שמעון אומר: בחנק... אמר רב חסדא: מחלוקת בעוקר הגוף דעבודה זרה, וקיום מקצת וביטול מקצת דעבודה זרה, דרחמנא אמר מן הדרך - אפילו מקצת הדרך. אבל עוקר הגוף דשאר מצות - דברי הכל בחנק. וקיום מקצת וביטול מקצת דבשאר מצות - דברי הכל פטור. מתיב רב המנונא: ללכת - זו מצות עשה, בה - זו מצות לא תעשה. ואי סלקא דעתך בעבודה זרה, עשה בעבודה זרה היכי משכחת לה? תרגמה רב חסדא: ונתצתם. רב המנונא אמר: מחלוקת בעוקר הגוף, בין בעבודה זרה בין בשאר מצות, וקיום מקצת וביטול מקצת דעבודה זרה. דרחמנא אמר מן הדרך - אפילו מקצת הדרך. אבל קיום מקצת וביטול מקצת דבשאר מצות - דברי הכל פטור.

תנו רבנן: המתנבא לעקור דבר מן התורה - חייב, לקיים מקצת ולבטל מקצת - רבי שמעון פוטר. ובעבודה זרה אפילו אומר היום עיבדוה ולמחר בטלוה - דברי הכל חייב. אביי סבר לה כרב חסדא, ומתרץ לה כרב חסדא, רבא סבר לה כרב המנונא ומתרץ לה כרב המנונא. אביי סבר לה כרב חסדא, ומתרץ לה כרב חסדא: המתנבא לעקור דבר מן התורה דברי הכל בחנק, לקיים מקצת ולבטל מקצת - רבי שמעון פוטר, והוא הדין לרבנן. ובעבודה זרה, אפילו אומר היום עיבדוה ולמחר בטלוה - חייב. מר כדאית ליה, ומר כדאית ליה. רבא סבר לה כרב המנונא, ומתרץ לה כרב המנונא: המתנבא לעקור דבר מן התורה, בין בעבודה זרה בין בשאר מצות - חייב. מר כדאית ליה, ומר כדאית ליה. לקיים מקצת ולבטל מקצת בשאר מצות - רבי שמעון פוטר, והוא הדין לרבנן. ובעבודה זרה - אפילו אומר היום עיבדוה ולמחר בטלוה - חייב, מר כדאית ליה, ומר כדאית ליה.

הטעם במפרשים

טעם לדין חוץ מע"ז נתנו מפרשים רבים, משום אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו;

1. משך חכמה - פרשת שופטים: נביא מקרבך מאחריך כמוני. פירוש "כמוני" בשיתוף שם נביא לבד, לא במעלה. וזה שאמר "אליו תשמעון" - אפילו לעבדך על מצוה אחת שבתורה, כאלוהו בהר הכרמל. משום שכל התורה שמעו מפי משה, לכן יכולה להיעקר לשעה על פי נביא, שגם הוא נביא כמוהו בשיתוף השם. אבל "אנכי ולא יהיה לך" ששמעו בעצמם מפי הגבורה - אין נביא רשאי לעקור בעבודה זרה אפילו לשעה, וכדאמר ר' יוחנן סוף הנחנקין. וזה "היטיבו אשר דברו", שאם שמעו הכל מפי הגבורה, לא היה יכול אליהו לזבוח בהר הכרמל, ושאר הנביאים.
2. מלבי"ם - מלכים: וכן אין לך תירוץ שסמכת על דברי הנביא שבבית אל, עז"א אשר צוך ה' אלהיך, שהציוי ששמעו בעצמו מפי ה' א"א לבטלה רק אם ישמע שנית מפי ה' בעצמו שיאמר לו

²⁶ צ', א'.

²⁷ פ"ט, ב'.

ההפך, לא אם ישמע מפי שליח, שלכן בע"ז אין להאמין לנביא המתיר אפילו בהוראת שעה מפני שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, וכמ"ש בפ' וירא בפ' בי נשבעתי נאום ה':
3. האלשיך - פרשת ראה: ועוד רביעית, והוא, כי ההרחק ותעב אלהים אחרים, פה אל פה שמענו בקולו יתברך, כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, ואם כן בקולו ראוי תשמעו מבקול איש הנביא הזה:

4. הצרור המור בפרשת ראה: ולפי שזה דבר שנראה שאין לו הכרח כי מרע"ה האומר זה הוא נביא. והנביא שנותן לו אות או מופת כמשה הוא נביא. א"כ למה נאמין לזה ולא לזה. ולזה אמר להם משה אחרי ה' אלהיכם תלכו. כלומר אני אומר לך שלא תאמין לדברי ולא לדבריו. אלא שתאמין לשם ה' אלהיכם שנגלה לכם בסיני בקולות ולפידים. ואמר בפיו אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים. וראוי שתאמין אליו ותשמע בקולו ולא לקול הנביא. וז"ל אחרי ה' אלהיכם תלכו ולא אחרי. ובקולו תשמעו שאמר בפיו ובקול שדי לא יהיה לך אלהים אחרים. וכמו שאמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שנאמר תורה צוה לנו משה. ומלת תורה עולה תרי"א מצות. חסרו בכאן שתי מצות למנין תרי"ג. הם אנכי ולא יהיה לך שלא ניתנו אלא מפי הקדוש ברוך הוא ולא מפי משה. בענין שזה חוזק גדול לאמונתו. וכשיבא נביא ויאמר שיעבדו ע"ז תשובתו בצדו שיאמרו לו אנכי ולא יהיה לך. לא שמעתי מפי נביא אלא מפי השם. ולכן איני מאמין לך עד שיבא השם בעצמו ויגיע ויראה בפומבי רבתא. כמו שהיה במעמד הר סיני. ויחזור לומר אחרי אלהיכם תלכו. ובעוד שלא אשמע זה לא אאמין לשום אדם נביא וחוזר. אלא אחרי ה' אלהי אלך ובקולו אשמע ולא לקולך. אחרי שעמי דבר צור האדם בכבודו ובעצמו. והנביא יומת כי דבר סרה על ה' שהוציאך ממצרים. ואתה מכיר יכלתו וגדלו ובקש להדיחך מן הדרך אשר צוה ה' הוא בעצמו:

ושם פרשת יתרו: ואחר שזה כן לא תעשון אתי אלהי כסף. כי אחר שאני נראתי לכם פנים בפנים. מי יבא להכחיש אתכם. שאם יאמרו שתעבדו ע"ז או שלא תאמינו בי. תאמרו להם אין לנו להאמין לשום נביא. אחר שהוא בעצמו אמר אנכי ולא יהיה לך. וזה בעבור תהיה יראתו על פניכם. שראיתם אותו פנים בפנים ולא תחטאו. כי תאמרו אם לא יבא הוא להראות לנו כמו בראשונה לא נאמין לכם. וזהו כי מן השמים וכו'. ואם כן לא תעשון אתי אלהי כסף.
5. באמת שהדברים אמורים מכבר בדרשות הר"ן²⁸: ונתיחדו אלו המאמרים בהיותם יסוד התורה, והם האמונה בשם יתברך, והאזהרה בעבודה זרה. ושתי פינות אלו קיימות לעולם, לא ידחו אפילו להוראת שעה, כי האמונה בשם לא תשתנה לעולם, וכן המניעה בעבודה זרה כבר אמרו בסנהדרין אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו, חוץ מעבודה זרה שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו. ולפי שאלה המצות קיימות לעולם, ולא תהיה להם ביטול אפילו לשעה, נתיחדו אלו בפרט לשמעם מפי הגבורה, כדי שתתקיים אצלנו פינות התורה כמו שביארנו. ואף על פי שלא היינו כולנו ראויים לכך, ולא השיגו כל השלמויות שהזכיר ר' [יוחנן].

6. גם בספר העיקרים²⁹: ולזה אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, כלומר כי שתי אלו הדברות אחר שאמרם השם יתברך בעצמו לישראל פנים בפנים בלי אמצעות משה, אין כח ביד שום נביא לומר דבר כנגדם ולא להחלישם בשום ענין ואפילו בהוראת שעה, ולזה אמרו מפי

²⁸ דרוש ה' בסגנון אחר.

²⁹ מאמר ג' פרק י"ח. ע"ע פני דוד - פרשת וירא, ס' דבש לפי מערכת נ' אות י'.

הגבורה שמעום ולא אמרו מפי הקדוש ברוך הוא שמעום, כאלו בארו שהנאמר על פי נביא יש כח ביד נביא לבטלו אם בהוראת שעה ואם לפי מה שיהיה הענין נותן, כירמיה שבטל מנין החדשים מניסן, אבל הנאמר לאדם על פי השם בלי אמצעות נביא אין כח ביד נביא לבטלו ואפילו בהוראת שעה, וזהו שאמרו שהנביא האומר לעבוד עבודה זרה אפילו לשעה אין שומעין לו. אבל אם יאמר שנחלל שבת או שנעבור על אחת מן המצות בהוראת שעה או בענין שלא יהרוס שרשי הדת, ראוי שנשמע לו משום שנאמר אליו תשמעון, ואם יאמר השם צוני שתתפללו לכוכב פלוני או למלאך פלוני להיות אמצעי בינו וביניכם לא נאבה לו ולא נשמע אליו, לפי שזה כנגד אנכי ולא יהיה לך ששמענו מפי הגבורה, ואי אפשר לשום נביא לשמוע אל נביא אחר לבטל מה ששמע הוא בעצמו מפי השם, כמו שבארנו בתחלת זה הפרק:

7. לפניהם ביאר [רבינו] בחי': כי דבר סרה על ה' אלהיכם, המוציא אתכם מארץ מצרים. כלומר מורד במלכות שמים הוא. ואפילו עשה כמה אותות ומופתים והעמיד חמה באמצע הרקיע ואמר: הקדוש ברוך הוא צוהו שנעבוד היום כוכב או מזל, או אחד משאר הכוחות עליונים, הרי זה חייב מיתת חנק, לפי שבא להכחיש נבואתו של משה רבינו ע"ה המפורסמת והמבוררת לכל ישראל, וכן בא להכחיש דבור: "לא יהיה לך", שכל ישראל שמעו באזניהם, והם יודעים ועדים בדבר זה, ולכך אמרה תורה "יומת", וכל מה שעשה הכל בדרך חכמה וכשוף.

8. בנחל קדומים - פרשת ראה³⁰, ושם - פרשת ואתחנן: כתבו משם הרמב"ן טעם למה שתי דברות ראשונות שמענו מפי הגבורה שלא רצה הקדוש ברוך הוא שישמעו שתי דברות הראשונות שהם עיקרי האמונה מפי שום נביא שלא ישמעו לשום נביא לעתיד שיהיה מסית ומדיח לעבוד כו"ם כי תשובתו אנחנו לא שמענו אנכי ולא יהיה לך מפי משה רבינו ע"ה כי אם מפי הגבורה בעצמו ובכבודו ולפיכך כל זמן שאין אנו שומעין ההפך מפי הגבורה בעצמו אין אנו רשאים לשמוע לשום נביא זהו תורף דבריו... בחומת אנך - פרשת ראה, ושם - מלכים. אפשר שמוצא לשונו מס' תוצאות חיים³¹, מס' צידה לדרך³².

יסוד דבריהם בסמ"ג, רמב"ן, רמב"ם;

סמ"ג

ספר מצוות גדול עשין רמזים - הקדמה³³: וכאשר רצה אדון הכל ליתן תורה הטה השמים ושמי השמים על הר סיני בקולות ולפידים נוראים וקרא למשה בחירו ואמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם, ולמה הוצרך לזה והלא כבר כתוב על הים ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אלא כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה אני רוצה שיאמינו בך ישראל שאתה נביא על ידי אותות ומופתים שעשית אבל בתורה שאני רוצה ליתן איני רוצה שיאמינו בך על ידי שום אות או מופת אלא על ידי שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך. ולכך עשה הקדוש ברוך הוא את הדבר הזה שכשיהיו ישראל בגולה אם יאמר להם גוי או ישמעאל לעזוב תורתם ולעבוד אלהים אחרים ויתן להם אות או מופת יכולין ישראל לענות לו אפילו הרבה אותות ומופתים כמשה בן עמרם לא נאמין

³⁰ אות ד'.

³¹ בעמוד קט"ו.

³² ב' עמוד ק"ז.

³³ עמ' קע"ט א' / 175.

אותך בחילוף תורתנו אלא אם כן נשמע באזנינו שידבר השם עמך כמו שדיבר עם משה כי אפילו משה בחירו נאמן ביתו לא רצה שנאמינהו בתורה אלא על ידי מה ששמענו שדבר עמו, ולאחר שנתן את התורה אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם³⁴, כלומר אין לכם להאמין עוד לשום אדם שיאמר שהחלפתי תורה זאת אם לא תראו שאדבר עמכם מן השמים להחליפה:

הרמב"ן

רמב"ן לפרשת יתרו: והנכון בעיני שאמר, אני בא אליך בעב הענן, שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי, ויהיו הם עצמם נביאים בדברי, לא שיאמינו מפני אחרים, כמו שנאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים, וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות, ואם יקום בקרבם נביא או חולם חלום כנגד דברך יכחישוהו מיד, שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה...³⁵

ובפרשת ואתחנן: רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים... אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד...³⁶ והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפני משה בלבד, אף על פי שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים, אבל כשתגיע אלינו התורה מפני הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק, ונשקר אותו, לא יועילה אות ולא יצילה מופת מן המיתה בידינו, כי אנחנו היודעים בשקרותו...³⁷

פרשת ראה³⁸: ...והם ז"ל הזכירו, כי אפילו יאמר שיעבדו לע"ז אפילו שעה אחת בלבד, כגון שיאמרו עבדו לפעור היום הזה בלבד ותצליחו בדבר פלוני כי כן הרצון לפני השם הנכבד, הוא חייב מיתה...

³⁴ במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ב': אתם ראיתם. לא במסורת אני אומר לכם, לא כתבים אני משגר לכם, לא עדים אני מעמיד עליכם, אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים... רש"י שם.

³⁵ ושם: יתברר להם ממך מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא אל פה אדבר בו, ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך, כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם. וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, לומר הנה נתקיים הדבר אצלינו בראיית עינינו כאשר היה חפץ אלהים, ומעתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה ושמע כל אשר אמר ה' אלהינו ושמענו מפיו ועשינו, שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים:

³⁶ וז"ל: כי כאשר אמר שנזהר בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם. ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו: והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם, הזהיר במצות לא תעשה שלא תשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם, וצוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה...

³⁷ וז"ל: זהו שאמר שם וגם בך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל. והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו, וכל מה שספרנו להם. והענין הזה יבוא עוד בפרשת כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו'...

³⁸ ועיין ס' שפת אמת קדום - משלי עמ' פ"ב.

והנה צוה הכתוב שלא נשמע למתנבא בשם ה' לעבוד ע"ז כלל, ולא נביט באותות ובמופתים שיעשה, והזכיר הטעם מפני שאנחנו ידענו מיציאת מצרים שהוא מעשה ממש לא חזיון ולא מראה כי לה' הארץ והוא המחדש והחפץ והיכול ואין אלהים מלבדו, וידענו ממעמד הר סיני כי הוא פנים בפנים צוה אותנו ללכת בדרך הזה שלא נעבוד לזולתו כלל, וכבודו לאחר לא נתן, וזה טעם אשר צוה ה' אלהיך...

רמב"ם

מלשון הרמב"ם בחיבורו: במה דברים אמורים, בשאר מצוות; אבל בעבודה זרה--אין שומעין לו, ואפילו לפי שעה. ואפילו עשה אותות ומופתים גדולים, ואמר שה' ציווהו שתעבוד עבודה זרה היום בלבד, או בשעה זו בלבד--הרי זה דיבר סרה על ה'; ועל זה ציווה הכתוב ואמר "ובא האות והמופת... לא תשמע... כי דיבר סרה על ה' אלוהיכם": שהרי זה בא להכחיש נבואתו של משה. ולפיכך נדע בוודאי שהוא נביא שקר, וכל שעשה בלאט וכישוף עשה; וייחנק.

כאן נותן הטעם: שהרי זה בא להכחיש נבואתו של משה. הרמב"ם מבאר יותר באיגרת תימן³⁹: ...אבל נאמין בנביא או נכחישהו מצד נבואתו ולא מצד יחוסו. ובאור זה הדבר שזה משה רבינו רבם של כל הנביאים ששמענו הדבור המדבר אליו והאמינו בו ובנבואתו ואמרנו לו: "קרב אתה ושמע", והוא אמר לנו שלא נשארה מצוה בשמים לתת, ואין שם אמונה אחרת, ולא תורה בלתי זאת שתבא, שנאמר: "לא בשמים היא"⁴⁰ לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה", והזהירנו שלא נוסיף ושלא נגרע בתורה זאת, שנאמר: "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו", וחייבנו בשם הבורא להאמין בתורה הזאת אנו ובנינו ובני בנינו עד סוף כל הדורות, שכן כתוב: "הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת", וכל נביא שיעמוד, בין שיהיה מיוחס לכהונה או ללויה או שיהיה עמלקי, ויאמר שאחת מכל המצוות הנכללות בספר התורה שבטל חיובה, שקר והכחיש נבואתו של משה רבינו שהוא אמר "לנו ולבנינו עד עולם", לפיכך נכחישהו ונהרוג אותו אם תהיה לנו יכולת על זה, ואין לנו להשגיח על מופתיו כמו שלא נשגיח לנביא האומר לעבוד עבודה זרה, שכן אמר: "ובא האות והמופת" "לא תשמע אל דברי הנביא", שהרי משה רבינו עליו השלום אמר לנו: לא תעבדו עבודה זרה לעולם! לפיכך נדע שאות הזה שעשה בשם עבודה זרה אינו כי אם בלאט וכישוף... וכן צונו שאם יקום נביא ונתן אות או מופת ונראה לפי דעתו הפעולות כפי חתוך דברו, ואף על פי שהדבר אפשר אם הוא אמת או שקר, ובאר לנו כמו כן שיש דברים שאינם מתקבלים לצד הנבואה, והם כל דבר שיבא להכחיש נבואתו של משה רבינו עליו השלום...⁴¹

³⁹ עמוד קל"ח.

⁴⁰ מעין המפורש ברב ניסים גאון לברכות דף י"ט ב': וזה שאמר ר' יהושע לא בשמים היא, כלומר, כי תורת ה' תמימה, וכבר נתנה לנו בסיני, והודיענו כי אינו מחליף ממנה דיבור אחד, ואין בתורתנו חסרון ולא ספק, כדי שנצטרך אל ראיה מן השמים... שיטה מקובצת - בבא מציעא נ"ט ב'.

⁴¹ שם: וכבר בארנו הענין זה בתכלית הבאור בתחלת חבורנו הגדול בפירוש המשנה, ומשם תלמוד העקרים האלה הגדולים שהם אדני התורה ועמודי האמונה. ומה שראוי לך לדעת כי כאשר אין תוספות בתורת משה ולא גרעון בכתובים, כמו כן אין תוספות וגרעון בפירושה המקובל, והוא שקבלו החכמים איש מפי איש, והיא תורה שבעל פה. ע"כ. ייתכן לומר שאיגרת תימן נכתבה אחר שגמר רמב"ם "חבורנו הגדול בפירוש המשנה" הנ"ל, לפני משנה התורה, ואח"כ העתיק רמב"ם מתרגום לשון האיגרת כמעט באורך, להלכותיו ביסודי התורה.

ביאר בפירוש: שהרי משה רבינו עליו השלום אמר לנו: לא תעבדו עבודה זרה לעולם... אך לא ברור כוונתו, היכן נצטוונו והוזהרנו בדבר בדיוק, לבד עיקר ועצם לשון הכתוב בעניינינו בפרשת ראה, הוא לא תִשְׁמַע אֶל־דְּבַר הַנְּבִיא הַזֶּה... לְהִדְיֶיךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֵלְכֶת בָּהּ...

בהקדמת הרמב"ם למשנה: ...ואומר תחלה, שיסודות תורתנו בנביאים כפי שאסביר. טועני הנבואה נחלקים תחלה לשני חלקים, מתנבא בשם עבודה זרה, או מתנבא בשם ה'. והנבואה בשם ע"ז לשני חלקים. החלק הראשון שיקום נביא ויאמר שכוכב פלוני השרה עלי רוחניותו, ואמר לי עבדוני בכך או דרשוני בכך. וכן אם קרא לעבודת פסל או צורה מן הצורות ואמר שהוא נבא אותי בכך, והודיעני בכך, או צוני להזהיר על עבודתו באופן פלוני כמו שהיו עושים נביאי הבעל ונביאי האשרה. והחלק השני, שיאמר חזון נראה אלי מה' לעבוד נעבד פלוני, או להוריד רוחניות פלונית באופן פלוני ויאמר אופן מאופני העבודה והמעשים שעושים אנשי אותו הסוג כפי הכללים הידועים בתורתנו, הרי גם זה מתנבא בשם ע"ז. לפי ששם זה כולל האומר שהיא בעצמה צוה על עבודתה או באיזה דבר שיהיה או האומר שה' צוה לעבוד איזה נברא. וכאשר נשמע מהמתנבא אחת משתי הנבואות האלה, ונתקיימה עליו העדות כפי דין תורה, הרי דינו שיומת בחנק כמו שאמר יתעלה והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת. ואין לחוש לנבואתו ולא נבקש ממנו מופת, ואפילו עשה מופתים אשר לא שמענו מופלאים כמותם כדי לאמת דברו הרי זה נחנק ואין לחוש לאותם המופתים, לפי שסבת קיום אותם המופתים מה שאמר הכתוב כי מנסה ה' אלקיכם אתכם וכו', כי עדות השכל המכחישה את נבואתו גדולה מכח עדות העין הרואה מופתיו, לפי שכבר נתברר אצל בעלי השכל, שאין ראוי לכבד, ולא לעבוד, זולת היחיד שהמציא כל המציאות, ונבדל בתכלית השלמות. ע"כ.

א"כ, המדובר בעדות שכלית. כאן נעתיק לשונו בספר מורה הנבוכים⁴²: אלא שיש להם גם כן מאמר כתוב בהרבה מקומות מן המדרשות, והוא בתלמוד גם כן, והוא אמרם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום, רוצים בזה שהם הגיעו אליהם כמו שהגיעו למרע"ה, ולא היה מרע"ה מגיעם אליהם, וזה ששתי אלו השרשים, ר"ל מציאות האל ית', והיותו אחד, אמנם יושג בעיון האנושי, וכל מה שיודע במופת, משפט הנביא בו ומשפט כל מי שידעוהו שוה, אין יתרון, ולא נודעו שני השרשים האלה מצד הנבואה לבד, אמרה התורה אתה הראת לדעת וגו', אמנם שאר הדברות הם מכת המפורסמות והמקובלות, לא מכת המושכלות...⁴³

⁴² חלק ב' פרק ל"ג.

⁴³ שם: ועם כל מה שזכרו גם כן מן הענין ההוא, היוצא מן הכתובים ודברי החכמים הוא, שלא שמעו כל ישראל במעמד ההוא אלא קול אחד לבד פעם אחת, והוא המאמר אשר השיג משה וכל ישראל ממנו אנכי ולא יהיה לך, והשמיעו להם משה רבינו בדברו בהבדל אותיות נשמעות, וכבר זכרו החכמים ז"ל זה וסמכוהו לאמרו אחת דבר אלהים שנים זו שמענו, ובארו בראש מדרש חזית שהם לא שמעו מאמר אחר מאתו יתעלה, וכתוב בתורה קול גדול ולא יסף, ואחר שמוע הקול ההוא הראשון, היה מה שזכר מיראתם מן הענין ופחדם הגדול, וכל שספר מאמרם ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו ועתה למה נמות וגו' קרב אתה וגו', ובא הוא הנכבד מכל נולד שנית וקבל שאר הדברות אחת אחת וירד למטה להר וישמיעם אותם במראה ההוא הגדול, והם יראו האש וישמעו הקולות אשר הם קולות וברקים ברעם וקול שופר חזק. וכל מה שתמצאנו מזכרון שמע קולות רבים כמ"ש וכל העם רואים את הקולות וגו', אמנם הם קול השופר ורעם וכיוצא בהם, אמנם קול ה' ר"ל הקול הנברא אשר ממנו הובן הדבור, לא שמעוהו אלא פעם אחת לבד, כמו שאמרה התורה וכמו שבארו החכמים במקום אשר העירותיך עליו, והוא הקול אשר יצאה נשמתם בשמעו והשיגו בו שתי הדברות הראשונות...

שם⁴⁴: וכן אמרו כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וגו'... דע כי כל נסיון שבא בתורה אין כונתו וענינו אלא כדי שידעו בני אדם מה שצריך להם לעשותו, ומה שראוי להאמינו, וכאלו ענין הנסיון שיעשה מעשה אחד, אין הכונה גוף המעשה ההוא, אבל הכונה שיהיה משל שילמדו ממנו וילכו אחריו, כאמרו לדעת הישכם אוהבים וגו', ואין פירושו שידע הש"י זה, כי הוא כבר ידעו, כאמרו לדעת כי אני ה' מקדשכם, אשר ענינו שידעו האומות, כן אמר כי כשיקום מתפאר בנבואה ותרואו אותותיו המביאות לחשוב אמת בדבריו, דעו שהוא ענין שרצו השם להודיע באומות שיעור האמינות באמתת תורתו והשגתכם אמתתו, ושאינכם נפתים להסתת מסית ולא תפסד אמונתכם בהשם, למען יכוין אליה כל מבקש אמת ויבקש מן האמונות מה שהוא קיים זה הקיום אשר לא יביטו עמו לעשיית מופת, מפני שהיא קריאה אל הנמנעות, כי לא יועיל עשיית המופת רק לאומר האפשר, כמו שבארנו במשנה תורה... ואמנם אמרו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים הוא הענין בעצמו הנאמר במשנה תורה במי שיתנבא בשם ע"ז, כי מנסה ה' אלהיכם וגו', אשר כבר בארנו ענינו, כן הנה במעמד הר סיני אמר להם אל תיראו שזה המראה הגדול אשר ראיתם לא היה רק שיגיע לכם האמת בראות העין, בעבור שכשינסה ה' אלהיכם אתכם בנביא שקר אומר סתירת מה ששמעתם אותו, להודיע שיעור אמונתכם, שתעמדו על אמונתכם, ולא תמעד אשורכם, ואלו הייתי בא אליכם שליח ואומר אליכם מה שנאמר לי ולא תשמעוהו, היה אפשר שתחשבו לאמת מה שבפי זולתי כשיבא לכם בסתירת מה שאגיד אותו לכם, לולא ששמעתם אותו בזה המראה⁴⁵.

וז"ל בחיבורו פ"ז - פ"ח הלכות יסודי התורה: ולא כל העושה אות ומופת, מאמינין אותו שהוא נביא: אלא אדם שהיינו יודעין בו מתחילתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו, שנתעלה בהן על כל בני גילו, והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ופרישותה, ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שילחו--מצוה לשמוע ממנו, שנאמר "אליו, תשמעו". ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא, וזה האות יש לו דברים בגו; ואף על פי כן, מצוה לשמוע לו, הואיל ואדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואה, מעמידין אותו על חזקתו--שבכך נצטוונו... נמצאת אומר, שכל נביא שיעמוד אחר משה רבנו, אין אנו מאמינין בו מפני האות לבדו, כדי שנאמר אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר; אלא מפני המצוה שציונו משה בתורה, ואמר אם נתן אות, "אליו, תשמעו"... לפיכך אם עמד נביא ועשה אותות ומופתים גדולים, וביקש להכחיש נבואתו של משה רבנו--אין שומעין לו; ואנו יודעין בייחוד שאותן האותות בלאט וכישוף הן, לפי שנבואת משה רבנו אינה על פי האותות כדי שנערוך אותות זה לאותות זה, אלא בעינינו ראינוה ובאוזנינו שמענוה, כמו ששמע הוא... לפיכך אמרה תורה שאם בא האות והמופת, "לא תשמע, אל דברי הנביא ההוא": שהרי זה בא אליך באות ומופת, להכחיש מה שראית בעיניך; והואיל ואין אנו מאמינין במופת, אלא מפני המצוה שציונו משה, היאך נקבל מאות זה שבא להכחיש נבואתו של משה, שראינו וששמענו...

מכאן נשמע טעמו: מפני שהרי זה בא אליך באות ומופת, להכחיש מה שראית בעיניך; והואיל ואין אנו מאמינין במופת, אלא מפני המצוה שציונו משה, היאך נקבל מאות זה שבא להכחיש נבואתו של משה, שראינו וששמענו...

⁴⁴ חלק ג' פרק כ"ד. עיין רמב"ן פרשת יתרו.

⁴⁵ ועי' מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ב': אתם ראיתם. לא במסורת אני אומר לכם, לא כתבים אני משגר לכם, לא עדים אני מעמיד עליכם, אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים... רש"י שם.

הוי אומר שכל ע"ז שהיא, מכחשת ונוגדת וסותרת מעמד הר סיני שראינו וששמענו ממש, ע"ד הכתוב בפרשת ואתחנן: אֶתְּהָ הָרָאָה לְדַעַת כִּי ייָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ: וברש"י: הראת – כתר גומו אתחזיתא, כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים. וכשם שקרע את העליונים קרע את התחתונים, וראו שהוא יחידי, לכך נאמר: אתה הראית לדעת. שם ישעיהו: הלא מאז השמעתיוך - מהר סיני, והגדתי לכם שם שאין אלהים מבלעדי: ואתם עדיי - שפתחתי לכם שבעה רקיעים, והראתי אתכם שאין אחר, ואתם עדיי בדבר זה; היש אלוה מבלעדי...

יש לציין עוד ע"ז לשון המופיע בפנים יפות - פרשת ראה: במדרש, ר' יוה"ג אומר, אפילו העמיד חמה ולבנה, אפ"ה אל תשמע, נראה דנקט הכי משום דכתיב אשר לא ידעתם, ענינו מפני שהקב"ה בשעת מ"ת שאמר אנכי ה' אלהיך נשמע מסוף העולם ועד סופו כדי שיוודע שאין אלהים זולתו, אלא שיאמר המסית חדשים מקרוב באו כדכתיב בפרשת האזינו שלא היו בשעת מ"ת, והיינו אשר לא ידעתם שבאו מחדש, אלא כיון דאין כל חדש תחת השמש, ע"כ צ"ל שהוא למעלה מן השמש, כמ"ש למעלה מן השמש יש חדש, והיינו דאמר אפילו מעמיד חמה ולבנה דהיינו שהוא מסית שהוא למעלה מן החמה ומושל עליה...

היוצא מהדברים, אשר גם לרמב"ם, לכאורה הטעם בדין חוץ מע"ז הוא ע"ד מפרשים רבים אשר זכרנו, משום אנכי לא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, לפי שיטת רמב"ם ודרכו בביאור אותו מאמר, בפרט ללשונו הנ"ל במורה: ואלו הייתי בא אליכם שליח ואומר אליכם מה שנאמר לי ולא תשמעוהו, היה אפשר שתחשבו לאמת מה שבפי זולתי כשיבא לכם בסתירת מה שאגיד אותו לכם, לולא ששמעתם אותו בזה המראה, ואע"ג שאין הרמב"ם מציין לאותו מאמר בפירוש בעניינינו.

השם אחד

נוכל להוסיף מלשון הכתוב בעניינינו בפרשת ראה: וְהִנֵּבִיא הָהוּא אֶן חִלָּם הַחֲלוֹם הָהוּא יוֹמֶת כִּי דְבָר-סָרָה עָלֵי־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהַפֹּדֶךְ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדְיָחָךְ מִן-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ ייָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבַעֲרַתְּ הָרַע מִקֶּרְבְּךָ: כאשר בריש ראה נמצא ברש"י: מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו' – הא למדת: העובד עבודה זרה הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל, מכאן אמרו: המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה כולה. וכ"כ בפרשת שלח: את כל אשר צוה וגו' – מגיד שכל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו נביאים, שנאמר: למן היום אשר צוה והלאה. המקור בספרי.

א"כ, נמצא שהודיית מקצת ומשהו בע"ז, שוללת כל מעמד הנביא בעצמו מעיקרא, שאם יש ע"ז חלילה, הלא אין נביא, לא משה ולא תורה, והכול בטל לגמרי, אין היסוד קיים ולא בניין. ע"כ לא שייך לשמוע בקול נביא לעניין ע"ז אפילו מעט, לפי שהעניין נסתר מיניה וביה.

הן נכון הדבר שבגויים מפורש בשולחן ערוך אורח חיים⁴⁶: הגה: ויש מקילין בעשיית שותפות עם הכותים בזמה"ז, משום שאין הכותים בזמן הזה נשבעים בע"א, ואף על גב דמזכירין הע"ז, מ"מ

⁴⁶ סימן קנ"ו.

כוונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתפים שם שמים וד"א, ולא מצינו שיש בזה משום: ולפני עור לא תתן מכשול דהרי אינם מוזהרין על השתוף⁴⁷.

אכן היא עצמה הנותנת שכל עצם מהות תורה וישראל בייחוד השם דווקא, אשר שמע ישראל משמש עיקר כל התורה, ובני ישראל מכונים בספרים מייחדים, מפני שכאן נקודת אמונתם.

יסודי האמונה

חידוש מצאנו בבית הבחירה (מאירי) מס' סנהדרין⁴⁸: צוה הנביא המוחזק, להוסיף או לגרוע או לעבור לפי שעה, אם בהיתר ענין ע"ז הוא, אין שומעין לו כלל, אפילו צוה לעבוד ברגע זה ולבטלו לשעתו, אפילו בלאוין שבו, ואפילו בעשה כגון נתון מזבחותיו וגדוע אשריו וכיוצא באלו, ובכלל זה, כל שיעשה דבר לכונת הריסת פנה מפנות הדת, כגון מציאותו ואחדותו יתברך, והסתלק הגשמות ממנו, וכדומים לאלו, וכל שעשה כן, הרי דינו כשלפניו, צוה להוסיף או לגרוע או לעבור בשאר מצות לפי שעה, ושלא לכונת הריסת פנה מפנות התורה על הדרך שביארנו, אלא לאיזה צורך, שומעין לו, והוא שאמרו אליו תשמעון, אפילו אמר לעבור על דברי תורה, כגון אליהו בכרמל שהקריב בחוץ להכחשת נביאי הבעל, וכן אלישע שאמר וכל עץ טוב הפילו, אף על פי שהתורה אמרה לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, אפילו צוה בדרך זה לחלל שבת, שומעין לו, וכן כל כיוצא בזה:

המאירי מחדש אפוא שבכלל זה, כל שיעשה דבר לכוונת הריסת פנה מפנות הדת... מעין חידושו משתמע אף בדרשות הר"ן⁴⁹: ונתיחדו אלו המאמרים בהיותם יסוד התורה, והם האמונה בשם יתברך, והאזהרה בעבודה זרה. ושתי פינות אלו קיימות לעולם, לא ידחו אפילו להוראת שעה, כי האמונה בשם לא תשתנה לעולם, וכן המניעה בעבודה זרה כבר אמרו בסנהדרין אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו, חוץ מעבודה זרה שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו. ולפי שאלה המצות קיימות לעולם, ולא תהיה להם ביטול אפילו לשעה, נתיחדו אלו בפרט לשמעם מפי הגבורה, כדי שתתקיים אצלנו פינות התורה כמו שביארנו...

ובספר העיקרים⁵⁰: ...וזהו שאמרו שהנביא האומר לעבוד עבודה זרה אפילו לשעה אין שומעין לו. אבל אם יאמר שנחלל שבת או שנעבור על אחת מן המצות בהוראת שעה או בענין שלא יהרוס שרשי הדת, ראוי שנשמע לו, משום שנאמר אליו תשמעון... ע"כ. כבר ראינו מפרשים רבים נוספים, אשר טעם חוץ מע"ז הוא משום אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.

מעין לשון הר"ן נמצא אף באיגרת תימן לרמב"ם: ואתם, אחינו, חזקו ואמצו והשענו על הפסוקים האלה האמתים, ואל יבהילו אתכם השמדות אם תכפו אתכם, ואל יפחיד אתכם תוקף יד האויב עליכם וחלישת אומתנו, שכל הענין הזה אינו רק נסיון ובחינה להראות אמונתכם וחבתכם בעולם, ושלא יחזיקו בדת האמת בעתות כאלו אלא החכמים יראי ה' מזרע יעקב, הזרע הטהור והנקי שנאמר עליהם: "ובשרידים אשר ה' קורא", באר שהם יחידים והם האנשים שעמדו אבותם על הר סיני, ושמעו

---

⁴⁷ (ר"ן ספ"ק דע"ז ור' ירוחם נ"ז ח"ה ותוס' ריש פ"ק דבכורות).

⁴⁸ דף צ' עמ' א'.

⁴⁹ דרוש ה' בסגנון אחר.

⁵⁰ מאמר ג' פרק י"ח.

הדבור מפי הגבורה, ושלחו ידיהם ואמונתם לברית וקבלו על עצמם המעשה והקבלה ואמרו: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע! וחייבו דבר זה עליהם ועל הבאים אחריהם, שכן כתוב: "לנו ולבנינו עד עולם". וכבר הבטיחנו הבורא יתברך כאדם הנכנס ערב לחברו ודי לנו בערבותו, והודיענו שכל מי שעמד על הר סיני שהם מאמינים בנבואות משה רבינו בכל מה שבא על ידו, הם ובניהם ובני בניהם עד עולם, שכן אמר הקדוש ברוך הוא יתברך: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם". לפיכך יש לדעת, שכל מי שנטה מדרך הדת הנתונה במעמד ההוא, שאינו מזרע האנשים ההם. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה על כל המסתפק בנבואה: לא עמדו אבותיו על הר סיני!...

אף באחרונים מפורש בפנים יפות פרשת ראה: ...אך במ"ע דאנכי ה' אלהיך, אין להבין דדוקא באומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים, אבל במניעת אמונה ויחוד האמת [לא], דאין לך הדחה מן הדרך יותר מזה, שיש בכללה כל התורה כולה, והא דכתיב ללכת אחרי אלהים אחרים, היינו דכל הפרשה מיירי במתנבא בשם ה', ואלו מתנבא בשם ע"ז, אפילו אינו עובר על דברי תורה חייב מיתה, וכיון שמתנבא בשם ה', לא שייך מצות אנכי ה' אלהיך, דהרי כבר הודה במציאות הש"י ביחוד האמיתי...

הגיע תורה לסוף דעתה

הגמרא שם בסמוך: תניא, רבי יוסי הגלילי אומר: הגיע תורה לסוף דעתה של עבודה זרה, לפיכך נתנה תורה ממשלה בה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו... מוצאו בספרי פרשת ראה⁵¹: ובא האות והמופת, אמר רבי יוסי הגלילי, ראה עד היכן הגיע הכתוב, סוף עובדי עבודה זרה ינתן להם ממשלה אפילו על חמה ולבנה כוכבים ומזלות, אל תשמע להם, מפני מה, כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים, אמר רבי עקיבה, חס ושלום שמעמיד המקום חמה ולבנה כוכבים ומזלות לעובדי עבודה זרה, הא אינו מדבר אלא במי שהיו נביאי אמת מתחילה, וחזרו להיות נביאי שקר, כחנניה בן עזור.

מסמיכות מאמרים אלו בגמרא עם דמיון לשונם: חוץ מעבודה זרה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו... הגיע תורה לסוף דעתה של עבודה זרה, לפיכך נתנה תורה ממשלה בה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו. משמע עוד הסבר בטעם דין הזה, והוא מפני שבפרט ע"ז, א"א לסמוך כלל על נס ומופת, שכן הגיע תורה לסוף דעתה של ע"ז... ע"כ לא שייך כלל ענין הנביא בע"ז, שאין לנו בו בדבר משום אימון הבסיסי שלסמוך במעשיו ופעולותיו.

ובס' שו"ת רדב"ז⁵²: אלא שראיתי דגרסין סוף הנחנקין, אמר אבהו, בכל אם יאמר לך נביא עובר על דברי תורה שמע לו, חוץ מעבודת כוכבים... תניא, ר' יוסי הגלילי אומר, הגיעה תורה לסוף דעתה של ע"ז... הרי לך בהדיא, שאין להוציא מהכלל אלא ע"ז, לפי שיש לה ממשלה להעמיד חמה באמצע הרקיע, ואמרה תורה לא תשמע לו, לפי שיבואו להמשך אחריה, אבל בשאר המצות, דליכא האי טעמא, שומעין לו... ותו, דאפי' תימא דפליג ר' עקיבא אטעמא, מודה אדינא, דדוקא ע"ז משום דאתי לאמשוכי אבתרה.

⁵¹ פיסקא פ"ד.

⁵² חלק ב' סימן תרנ"ב.

אפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע

דבר מעניין נמצא ברמב"ם, אשר דרכו בכל מקום להעתיק לשון המקורות, ואילו בעניינינו מביא עניין הכתוב בפרשת ראה: כִּי־יָקוּם בְּקֶרְבְּךָ נְבִיא אֶל חֵלְם חֵלֹם, וְנָתַן אֵלֶיךָ אֹת אֹת מוֹפֶת... ודין הגמרא בסנהדרין הנ"ל בכל, אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מעבודה זרה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו... ומקפיד תמיד ומשמיט לשון החוזר בדבריהם בדבר מעמיד לך חמה באמצע הרקיע.

בחיבורו: ואפילו עשה אותות ומופתים גדולים, ואמר שה' ציווהו שתעבוד עבודה זרה היום בלבד, או בשעה זו בלבד--הרי זה דיבר סרה על ה'; ועל זה ציווה הכתוב ואמר "ובא האות והמופת... איגרת תימן. גם בהקדמת רמב"ם למשנה: והנבואה בשם ע"ז לשני חלקים... וכאשר נשמע מהמתנבא אחת משתי הנבואות האלה, ונתקיימה עליו העדות כפי דין תורה, הרי דינו שיומת בחנק כמו שאמר יתעלה והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת. ואין לחוש לנבואתו ולא נבקש ממנו מופת, ואפילו עשה מופתים אשר לא שמענו מופלאים כמותם כדי לאמת דברו הרי זה נחנק ואין לחוש לאותם המופתים, לפי שסבת קיום אותם המופתים מה שאמר הכתוב כי מנסה ה' אלקיכם אתכם וכו'... והוא מאמר חכמים בתלמוד, בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מע"ז... ובא בקבלה בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מע"ז, שאם יאמר לנו עבדו היום בלבד לצורה זו, או קטרו לכוכב זה בשעה זו בלבד הרי זה נהרג, ואין שומעין לו.

בפשטות, אפשר מצד הלכה כרבי עקיבא מחברו, האומר שחס ושלום שמעמיד המקום חמה ולבנה כוכבים ומזלות לעובדי עבודה זרה... ומ"מ תמוה, והא רבי אבהו אמר רבי יוחנן האחרון לרבי עקיבה וחברו, המובאים דבריו ברמב"ם, משתמש בלשון הזה, ואמר שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו. בס' שו"ת רדב"ז שם: ...ואף על גב דאמר ר' עקיבא ח"ו שהק"ב מעמיד חמה לעוברי רצונו... כר' יוסי הגלילי קי"ל, דאתי ר' יוחנן כוותיה, ואמרינן בכל דוכתא למה נקראו כשפים, לפי שמכחישים פמליא של מעלה. ותו, דאפי' תימא דפליג ר' עקיבא אטעמא מודה אדינא, דדוקא ע"ז משום דאתי לאמשוכי אבתרה... ועוד, הרמב"ם בעצמו מביא: ואפילו עשה אותות ומופתים גדולים, ואפילו עשה מופתים אשר לא שמענו מופלאים כמותם כדי לאמת דברו...

ואולי יש ליישב ולבאר בהתאם לתשובות הגאונים⁵³: ואשר כתבתם בשאלה, היאך תתחזק ידי עוברי עבירה לעשות מעשים הללו שדומין לרואיהם כמעשה נביאות, חלילה מזאת, לא יחזק האלהים ידי עוברי עבירה לעשות כמעשה נביאות, ואפי' לענין מה שכת' במתנבא לשקר ובא האות והמופת, כשאמ' ר' יוסי הגלילי הגיעה תורה לסוף דעתה של ע"ז, לפיכך משל לך הכת' משל בה, שאפי' מעמיד לך חמה באמצע רקיע, אל תשמע לו. וכך הן דברי ר' יוסי הגלילי, כי לשון הבאי אמרה תורה, דמיון הכת' ואם יעלו השמים משם אורידם, והדבר ידוע כי אי אפשר לאדם לעלות לשמים, ואין זה אלא לשון הבאי, אפי' עולין לשמים, ואפי' נסתרים בקרקע הים. וכן אם בין כוכבים שים קנך, ואי אפשר להיות כן, וכן ר' יוסי הגלילי אמ' משל הוא זה, ולשון הבאי הוא אומ', אפי' עמדה חמה בחצי רקיע, ואי אפשר להיות כן...⁵⁴

⁵³ החדשות - עמנואל סימן קט"ו.

⁵⁴ המשך דבריו: אעפ"י שכן דברי ר' יוסי הגלילי, הכי שנו רבותינו אחר דבריו, אמ' ר' עקיבא חס ושלום שהקב"ה מעמיד חמה לעוברי רצונו, ללמד כי אין ראוי לומר שחמה עומדת לע"ז אפי' בלשון הבאי, כדי שלא יטעה אדם

לפנינו בכל עדי הנוסח בתלמוד ובספרי, מפורש בדברי ר"י הגלילי הלשון הממשלה, וכאן חידוש גדול בגרסה ובפשט: לפיכך משל לך הכת' משל בה, שאפי' מעמיד לך חמה באמצע רקיע, אל תשמע לו. וכך הן דברי ר' יוסי הגלילי, כי לשון הבאי אמרה תורה... וכן ר' יוסי הגלילי אמ' משל הוא זה, ולשון הבאי הוא אומ', אפי' עמדה חמה בחצי רקיע, ואי אפשר להיות כן...

עכ"פ, אם מדובר במשל בעלמא לאותות ומופתים גדולים, אשר לא שמענו מופלאים כמותם, מובן הדבר יותר, שהרמב"ם משמיט עניין נס של מעמיד החמה, והא לשון הבאי הוא בעלמא, ע"כ הקפיד הרמב"ם, ונהג כדעת ר"ע אף בזה הדבר.

רבי אבהו אמר רבי יוחנן

לעיל כבר ראינו הגמרא בסנהדרין: תנו רבנן: נביא שהדיח - בסקילה. רבי שמעון אומר: בחנק... אמר רב חסדא: מחלוקת בעוקר הגוף דעבודה זרה, וקיום מקצת וביטול מקצת דעבודה זרה... אבל עוקר הגוף דשאר מצות - דברי הכל בחנק. וקיום מקצת וביטול מקצת דבשאר מצות - דברי הכל פטור... רב המנונא אמר: מחלוקת בעוקר הגוף, בין בעבודה זרה בין בשאר מצות, וקיום מקצת וביטול מקצת דעבודה זרה... אבל קיום מקצת וביטול מקצת דבשאר מצות - דברי הכל פטור. תנו רבנן: המתנבא לעקור דבר מן התורה - חייב, לקיים מקצת ולבטל מקצת - רבי שמעון פוטר. ובעבודה זרה אפילו אומר היום עיבדוה ולמחר בטלוה - דברי הכל חייב. אביי סבר לה כרב חסדא, ומתרץ לה כרב חסדא, רבא סבר לה כרב המנונא ומתרץ לה כרב המנונא... רבינו חננאל: וקי"ל כרב המנונא דרבא קאי כוותיה.

לענ"ד, מקום יש לומר בדרך פשט, אשר בסמוך תכף מביא אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: בכל, אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מעבודה זרה... תניא, רבי יוסי הגלילי אומר: הגיע תורה לסוף דעתה של עבודה זרה... הוא ע"ד כי אתא רבי אבהו אמר רבי יוחנן, ר"ל שבעצם פושט רבי יוחנן המחלוקות שלפניו בהחלט, להסיק אשר בכול שמע לו מלבד ע"ז, ותניא ר"י הגלילי אומר, כעין תניא נמי הכי הוא, ע"ד רדב"ז הנ"ל, אשר כר' יוסי הגלילי קי"ל, דאתי ר' יוחנן כוותיה... ותו, דאפי' תימא דפליג ר' עקיבא אטעמא מודה אדינא, דדוקא ע"ז משום דאתי לאמשוכי אבתרה... ומ"מ מדובר בביאור מחודש ביותר.

כיהושע

נוסח חדש מצאנו בר' יוסף בכור שור - פרשת ראה: לא תשמע אל דברי הנביא ההוא: שאפילו העמיד לך חמה בחצי הרקיע כיהושע "לא תשמע אליו"⁵⁵, וכ"ה בדרשות ר"י אבן שועיב - פרשת ראה: וכן

בדבר זה. אלא צריכין אנו להוציא פנים לאשר כת' ובא האות והמופת. וכך אנו רואין, כי האות והמופת הללו אינן כאותות של נביאים שהן נפלאות שאין מי שיוכל לעשותן חוץ מן הקדוש ברוך הוא, אלא הללו דברים שאין דומין למופתים של נביאים, כי עיקר לשון אות מופת הוא כמו סימן ודבר מעורר על דבר אחר או שמזכיר דבר אחד כענין והיה לך לאות על ידך וכגון והיה לאות ברית ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם והיה יחזקאל לכם למופת אמר אני מופתכם וכענין כאשר הלך עבדי ישעיה ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש ואין בזאת כלום משינוי סידורי העולם כמופתי הנבואה...

⁵⁵ שם: רבי יוסי הגלילי אומר: הגיעה תורה לסוף דעתה של עבודה - זרה, לפיכך נתנה לה ממשלה, כלומר: הגיעה לסוף דעתם של - בריות של עבודה - זרה, לידע ולנסות אותם אם לבם שלם עם הקדוש ברוך הוא שלא יוכל שום דבר לפתותם. ולפיכך פעמים שהקב"ה מקיים דברי נביאי - הבעל והע"ז, לנסות בהם את יריאיו, כדכתי' כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים: לא יוכל שום - דבר להפרידכם מאחרי - השם...

הוא דעת ר' עקיבא התם בסנהדרין שאמר על נביא שקר המתנבא בשם ע"ז, ובא האות והמופת וגו', לא תשמע אל דברי הנביא וגו', אפי' מעמיד לך חמה כיהושע באמצע הרקיע, כי מנסה יי' אלקיכם...

א"כ, דומה הוא לדבריהם בחולין⁵⁶: א"ל: האלהים! אי אמר לי יהושע בן נון משמיה לא צייתנא ליה! ושם בהקדמת הרמב"ם למשנה: ובזה בלבד נבדל הנביא משאר בני אדם בתורה, אבל בעיון ובדין ובחקירה בדיני התורה הרי הוא כשאר החכמים הדומים לו שאינם נביאים, ואם יפרש איזה פירוש, ויפרש מי שאינו נביא פירוש אחר, ויאמר הנביא אמר לי ה' כי פירושי הוא הנכון אין שומעין לו, אלא אפילו אלף נביאים שכולם כאלוהו ואלישע פירשו איזה פירוש, ואלף חכמים וחכם פירשו היפך אותו הפירוש אחרי רבים להטות, ועושים כדברי האלף חכמים וחכם, לא כדברי האלף נביאים המופלגים, וכך אומרים חז"ל האלקים אלו אמרה לי יהושע בן נון בפומיה לא הוה צייתנא ליה ולא שמענא מניה, ואמרו עוד אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו, בסנדל אין שומעין לו. כוונתם בכך שאין תוספת וגרעון בתורה מצד הנבואה בשום פנים...

אף בסוכה⁵⁷: תנו רבנן: שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלשים מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו, ושלשים מהן ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון, עשרים בינונים...

אף מצאנו בספר האמונה הרמה לראב"ד⁵⁸: כמו שאמרו רבותינו ע"ה: פעם אחת היו חכמים יושבים, ויצאתה בת קול ואמרה: יש ביניכם אדם שהוא ראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו, אלא שאין דורו ראוי לכך, ונתנו חכמים עיניהם בהלל הזקן. ושוב פעם אחת היו חכמים יושבים ויצאתה בת קול ואמרה: יש ביניכם אדם שהוא ראוי שתעמוד לו חמה ולבנה כיהושע בן נון, אלא שאין דורו ראוי לכך, ונתנו חכמים עיניהם בשמואל הקטן.

משמעות מאמרים אלה היא שמשה הינו דוגמא להשראת שכינה ונבואה, וע"ד הכתוב בפרשת שופטים: נָבִיא מִקִּרְבֶּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יי' אֱלֹהֶיךָ אֱלֹוֹ תִשְׁמָעוּן: המדרגה היותר גבוהה הנמצאת מתחת שכינה ונבואה היא במשל של העמדת שמש ע"י יהושע אשר קם תחת משה. לכן נקט בעניינינו דוגמת שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע דווקא, ר"ל שאין נביא זה נביא אמת כ"א נביא שקר, שאין עליו השראת שכינה, ואע"ג שלכאורה הגיע למעלה העליונה הנמצאת תחת שכינה ונבואה, הנה לכלל שכינה נבואה לא הגיע.

הישכם אוהבים

לענ"ד, מקום יש לפרש עוד, כי העמדת שמש באמצע הרקיע, אות וסימן הוא לשינוי מעשה בראשית, ככתוב בס' יהושע: אַז יִדְבֹּר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר בְּיוֹם הַזֶּה יִשְׂרָאֵל וְיִאמְרוּ לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁשֶׁמֶשׁ בִּגְבֻעוֹן דָּוָם וְיָרֵחַ בְּעֶמֶק אֵילָן: וַיִּזְכְּרוּ הַשָּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עִמָּד עַד-יָקָם גִּזְיִי אִיִּבְיוֹ הַלַּא-הָיָא כְּתוּבָה עַל-סֵפֶר הַיִּשָּׁר וַיַּעֲמֵד הַשָּׁמֶשׁ בְּחֻצֵי הַשָּׂמַיִם וְלֹא-אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים: וְלֹא הָיָה כְּיוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו

⁵⁶ קכ"ד, א'.

⁵⁷ כ"ח, א'. בבא בתרא קל"ד, א', מסכת אבות דרבי נתן נוסחא ב' פרק כ"ח, ערכי תנאים ואמוראים - יונתן בן עוזיאל, ס' זיכרון ברית אברהם בעמ' י"ד.

⁵⁸ מאמר ב' עיקר ה'. ובאלישיך - איוב.

לְשִׁמְעַי בְּקוֹל אִישׁ כִּי יִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל: לְשִׁמּוֹעַ הַשֵּׁם בְּקוֹל אִישׁ מִלֵּמַד כִּי הוּא בְּקוֹל אִישׁ בִּלְבַד, כִּנְגִיד רִצּוֹן הַשֵּׁם בְּסֹדֶר בְּרָאשִׁית דּוּקָא.

אף בתענית⁵⁹: תנו רבנן: פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים, ולא היה להם מים לשתות... מיד נתקשרו שמים בעבים, וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעינות מים והותירו... אמר לו: יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך. אלא עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי, שכבר שקעה חמה, וגשמים - ברשותי ירדו. חזר ונכנס לבית המקדש, נתעטף ועמד בתפלה, ואמר לפניו: רבונו של עולם! הודע שיש לך אהובים בעולמך! מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה. באותה שעה אמר לו האדון: אילו לא נקדרה החמה - היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך מעותי. תנא: לא נקדימון שמו... ולמה נקרא שמו נקדימון - שנקדרה חמה בעבורו. תנו רבנן: שלשה נקדמה להם חמה בעבורן: משה, ויהושע, ונקדימון בן גוריון...

הנוסח במסכת אבות דרבי נתן⁶⁰: ולמה נקרא שמו נקדימון בן גוריון, מפני שנקדה לו חמה בעבורו... חזר ונכנס לבית המדרש ונתעטף ועמד בתפלה, אמר לפניו, רבונו של עולם, עשה לי נס באחרונה כבראשונה. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה חמה. [יצא] ופגעו זה בזה וא"ל יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך:

לשון נקדרה חמה בעבורו, הודע שיש לך אהובים בעולמך, יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך, ג"כ הוראתם אשר מדובר בשינוי רצון האלוהי, כעניין האהבה המקלקלת שורה, ואף בעניינינו הרי כתוב: כִּי מִנֹּסָה יִלְחָמוּ אֶתְכֶם לְדַעַת הַיְשָׁכֶם אֶהְיֶה אִתְּכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם:

לכן נקטו דוגמת שמש ברקיע, להורות שאין נס זה הוכחה לרצון השם לעשות כדברי הנביא שקר, כ"א להיפוך, כי אות של שינוי הרצון הוא, בניגוד לדרך יי' האמתית והקבועה והבלתי משתנית.

כעניין הזה נמצא בשבת⁶¹: תנו רבנן: מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק, ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף: בא וראה כמה גדול אדם זה, שנעשה לו נס כזה! אמר לו אביי: אדרבה, כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית! אמר רב יהודה: בא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם, שנשתנו עליו סדרי בראשית... שינוי כזה הוא לא מוכיח בהכרח אפוא על אמיתות רצון הקב"ה.

ובכל נפשכם

מספר דינים מצאנו בגדרי הנביא אשר דומים לדיני יי' הרג ואל יעבור בפיקוח נפש;

בעניין נביא אמרו ביבמות⁶²: ת"ש: אליו תשמעון - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה שמע לו! שאני התם, דכתיב: אליו תשמעון. וליגמר מיניה!

⁵⁹ י"ט, ב'.

⁶⁰ נוסחא א' פרק ו'.

⁶¹ נ"ג, ב'.

⁶² צ', ב'.

מיגדר מילתא שאני. סנהדרין⁶³: אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: בכל, אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מעבודה זרה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו. תניא, רבי יוסי הגלילי אומר: הגיע תורה לסוף דעתה של עבודה זרה, לפיכך נתנה תורה ממשלה בה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו... ברמב"ם בהלכות יסודי התורה⁶⁴: וכן אם יאמר לנו הנביא שנודע לנו שהוא נביא, לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או על מצוות הרבה, בין קלות בין חמורות, לפי שעה--מצוה לשמוע לו... והוא, שיהיה הדבר לפי שעה--כגון אליהו בהר הכרמל, שהקריב עולה בחוץ, וירושלים נבחרה, והמקריב בחוץ חייב כרת. ומפני שהוא נביא, מצוה לשמוע לו; וגם בזה נאמר "אליו, תשמעו". ואילו שאלו את אליהו ואמרו לו, נעקור מה שכתוב בתורה "פן תעלה עולותיך, בכל מקום, אשר תראה"--היה אומר לא, אלא המקריב בחוץ לעולם חייב כרת, כמו שציווה משה; אבל אני היום אקריב בחוץ בדבר ה', כדי להכחיש נביאי הבעל. ועל הדרך הזאת, אם ציוו כל הנביאים לעבור לפי שעה, מצוה לשמוע להם; ואם אמרו שהדבר נעקר לעולם--מיתתן בחנק, שהתורה אמרה "לנו ולבנינו, עד עולם". וכן אם עקר דבר מדברים שלמדנו מפי השמועה... אבל לפי שעה, שומעין לו בכול. במה דברים אמורים, בשאר מצוות; אבל בעבודה זרה--אין שומעין לו, ואפילו לפי שעה...

ולגבי ייהרג ואל יעבור, אמרו בפסחים⁶⁵: אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: בכל מתרפאין, חוץ מעצי אשירה. היכי דמי? אי נימא דאיכא סכנה - אפילו עצי אשירה נמי! ואי דליכא סכנה - אפילו כל איסורין שבתורה נמי לא! - לעולם דאיכא סכנה, ואפילו הכי - עצי אשירה לא. דתניא, רבי אליעזר אומר: אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך? אלא לומר לך: אם יש אדם שגופו חביב עליו מממונו - לכך נאמר בכל נפשך, ויש אדם שממונו חביב עליו מגופו - לכך נאמר בכל מאדך. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: בכל מתרפאין, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... אף בסנהדרין⁶⁶: אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל ייהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... אינהו דאמור כרבי אליעזר. דתניא, רבי אליעזר אומר: ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, - אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לכך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לכך נאמר בכל מאדך... כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד - אפילו מצוה קלה ייהרג ואל יעבור. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אפילו שלא בשעת השמד, לא אמרו אלא בצינעא, אבל בפרהסיא - אפילו מצוה קלה ייהרג ואל יעבור. - מאי מצוה קלה? - אמר רבא בר יצחק אמר רב: אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא... והא אסתר פרהסיא הוא! - אמר אביי: אסתר קרקע עולם היתה. רבא אמר: הנאת עצמן שאני. דאי לא תימא הכי - הני קוואקי ודימוניקי היכי יהבינן להו? אלא הנאת עצמן שאני. הכא נמי: הנאת עצמן שאני. ואזדא רבא לטעמיה, דאמר רבא: נכרי דאמר ליה להאי ישראל קטול

⁶³ צ', א'.

⁶⁴ פרק ט'.

⁶⁵ כ"ה, א'. יומא פ"ב, א'. ירושלמי - שביעית פרק ד' הלכה ב', שם מס' שבת פרק י"ד הלכה ד', שם מס' עבודה זרה פרק ב' הלכה ב'.

⁶⁶ ע"ד, א'.

אספסתא בשבתא ושדי לחיותא, ואי לא קטילנא לך - ליקטיל ולא לקטליה. שדי לנהרא - ליקטליה ולא ליקטול. מאי טעמא - לעבורי מילתא קא בעי.

הלא מוצא לשונם בנביא מדיח אל ע"ז, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע - אל תשמע לו, הוא בפרשת ראה: כִּי־יָקֻום בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אֹחִי חֵלֶם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אֹת אֹת מוֹפֶת: וְבָא הָאוֹת וְהַמוֹפֶת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר גִּלְגָּה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵים אֲשֶׁר לֹא־יַדְעֶתֶם וְנַעֲבֹדֵם: לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא אֹחִי אֶל־חֲלוֹם הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי מִנִּסָּה יִי אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לִדְעוֹת הַיִּשְׁכֶּם אֲהַבִּים אֶת־יִי אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם:

במקום נוסף בודד מופיע בתורה הלשון הזה, והוא בפרשת עקב: וְהָיָה אִם־שָׁמַעַ תִּשְׁמָעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִיָּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יִי אֱלֹהֵיכֶם וְלַעֲבֹדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: אשר מאותו הכתוב במקביל לו המופיע בפרשת שמע למד ר"א אפילו נוטל את נפשך כלומר שייהרג ואל יעבור בע"ז וכנ"ל.

עניין נביא המדיח אל אנס נגד התורה, נמצא מפורש מכבר באיגרת תימן לרמב"ם. מ"מ, מסתבר מדימוי הזה חידוש בגדר דין הנביא שנמשל לאנס, אשר אין הנושא רק לבדוק אם מדובר בנביא אמת או בנביא שקר, שהרי יש בפרשת שופטים פרשה האחרת מיוחדת שעוסקת כבר בשאלה ההיא, אלא לפנינו מדובר בניסיון מן השמים, אשר אמנם נשלח בכוח על טבעי, הכול לשם ניסיון, ע"ד האנס ששליטת ממשלתו מן השמים לשם ניסיון.

נמצא אפוא שהנביא בכתוב אצלנו: וְהַנָּבִיא הַהוּא אֹחִי חֵלֶם הַחֲלוֹם הַהוּא יוֹמֶת כִּי דִבֶּר־סֶרָה עַל־יִי אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדֶךְ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחְךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּךְ יִי אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבַעֲרַת הָרַע מִקִּרְבְּךָ: לא מוגדר כנביא שקר בעלמא, אלא אולי כעין הכתוב במלכים: וַיֹּאמֶר לֵכָן שָׁמַע דְּבַר־יִי רָאִיתִי אֶת־יִי יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּאוֹ וְכָל־צָבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ: וַיֹּאמֶר יִי מִי יִפְתָּה אֶת־אַחֲזָב וַיַּעַל וַיִּפֹּל בְּרִמָּת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בָּכָה וְזֶה אָמַר בָּכָה: וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֵד לִפְנֵי יִי וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶפְתָּנּוּ וַיֹּאמֶר יִי אֵלָיו בְּמָה: וַיֹּאמֶר אֶצֶל וְהִיִּתִּי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תִּפְתָּה וְגַם־תוֹכַל צָא וַעֲשֵׂה־כֵן: וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יִי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָל־נְבִיאֶיךָ אֵלָה וַיִּי דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה: ובדברי הימים.

אף אם דיבר שקר וסרה על השם אלוהיכם, מ"מ מדובר בתופעת אמת, מעין המפורש ברב ניסים גאון לברכות⁶⁷: וזה שאמרו יצאת בת קול ואמרה מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכ"מ, ראיתי בו ב' תשובות, האחת, כי בת קול לא אמרה שהלכה כמותו בדבר זה, אלא בכל מקום סתם הוא שאמרה, ואיפשר לומר כי בכל מקום זולתי זה המקום היתה כוונתה, או מה שדומה לו, שטעמו שאין הלכה כר' אליעזר בזה הדבר, ויהיו דברי בת קול נכוחים וקיימים, והשנית, שלא היתה הכונה אלא לנסות את החכמים אם יניחו הקבלה שבידם והגמרא שבפיהם בשביל בת קול ואם לאו, ודומה למה שכתב כי מנסה ה' אלהיכם אתכם, והנה נודע עם כל זאת בירור קבלתם, וזה שאמר ר' יהושע לא בשמים היא, כלומר, כי תורת ה' תמימה, וכבר נתנה לנו בסיני, והודיענו כי אינו מחליף ממנה דיבור אחד, ואין בתורתנו חסרון ולא ספק, כדי שנצטרך אל ראייה מן השמים, וכל מקום בתלמוד שיש בו ור' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבית קול, מיכן היא עיקרו...

⁶⁷ דף י"ט ב'. שיטה מקובצת - בבא מציעא נ"ט ב'.

בכך הנידון העיקרי כאן הוא לא אם אמת בפיו וא"ל, אלא עלינו באם יש לשמוע בקול נביא בעל אות ומופת כנגד התורה והמצווה, וכעניין האנס נגד הדת, אשר דינו משתנה ומתחלף כפי העניין המדובר בחילוקי הפרטים ובחומר מעשיהו.

מסתבר שיש לדמות כאן גם ניסיון העקידה, המפורש בסוף פרשת וירא: וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנְנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בְּנֶךָ אֶת־יִחִידְךָ אֲשֶׁר־אֲהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אַרְצַי הַמִּצְרָיִם וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הֶהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיךָ... וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יִדְּו וַיִּקַּח אֶת־הַמֶּאֱכָלֶת לְשֹׁחֵט אֶת־בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מֶלֶאךָ יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנְנִי: וַיֹּאמֶר אֶל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנֶּעֱר וְאֶל־תַּעֲשֵׂ לֹו מְאוּמָה כִּי עֵתָה יָדַעְתִּי כִּי־יִרְאֶה אֱלֹהִים אֶתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת־בְּנֶךָ אֶת־יִחִידְךָ מִמֶּנִּי... הלא אין ספק כי האלוהים נסה את אברהם נבואה ודבר אמת היה, ומ"מ מתברר שלניסיון היה הדיבור בעלמא, לא שישחטנו באמת.

אמנם ברש"י כתוב: כי עתה ידעתי – מעתה יש לי מה אשיב לשטן ולאומות התמיהים: מה היא חבתי אצלך. ידעתי לי פתחון פה, עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה. כן בכ"י לייפציג 1, מינכן 5, לידן 1, פירנצה 3, ויימר 651, פריס 155. בדפוס רומא נוסף: ר' אבא אמר אברהם לפני ה' אף אני אשפוך לפניך שיחותי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, וחזרת ואמרת קח נא את בנך, עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקדוש ברוך הוא: לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה, כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה, לא אמרתי לך שחטוהו אלא העלהו, אסקתיה אחתיה. הדברים מקורם בבראשית רבה⁶⁸, ומ"מ ברור שמדובר בתירוץ למפרע, אך בפשוטו העלהו משמע עד הסוף.

במקורות אחרים אכן נראה הדבר שגזירה הייתה, ועיין רמב"ן - פרשת וירא: ודעת הפרשה "שהאלהים" הוא המנסה ומצוה בעקידה, "ומלאך ה'" הוא המונע והמבטיח, יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי: אגדות רבות מורות כי אכן רק כוח הרחמים ביטל לגזירה ההיא. שם בראשית רבה⁶⁹: ובשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי שרת ה' ד' הן אראלם צעקו חוצה וגו' מהו חוצה, ר' עזריה אמר חיצה, חיצה היא בידיה למיכס ית בריה, ומה היו א' נשמו מסילות אין אברהם מקבל את העוברים ואת השבים, שבת עובר אורח היך דאת אמר חדל להיות לשרה ארח כנשים, היפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק, מאס ערים וישב בין קדש ובין שור, לא חשב אנוש לא עמדה זכות לאברהם אתמהא, ומי יאמר לך שאינו מדבר אלא במלאכי שרת, נאמר כאן ממעל לעצים ונאמר להלן שרפים עומדים ממעל לו... [ויאמר אל תשלח ידך אל הנער] וגו' וסכין איכן היא, נשלו דמעוה ממלאכי שרת עליה ושחה...

⁶⁸ פרשת וירא פרשה נ"ו.

⁶⁹ ובפסיקתא רבתי פיסקא מ' - בחודש השביעי. אגדת בראשית פרק ל"א, פרק ס"ז. בפרקי דרבי אליעזר - "חורב" פרק ל', פרק ל"א. מדרש גדול א' עמ' שנ"ד. קטעי מדרשים - גניזה ז'. קטעים של מדרש על התורה "זו היא שנאמרה ברוח הקודש".

ושם פרשת תולדות⁷⁰: ותכהין עיניו מראות... ד"א מראות מכח אתה הראיה, בשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בכו מלאכי שרת שנ' הן אראלם צעקו חוצה וגו' ונשלו דמעות מעיניהם לעיניו והיו רשומות בתוך עיניו, וכיון שהזקין כהו עיניו שנ' ויהי כי זקן יצחק וגו', ד"א מראות מכח אתה הראיה, שבשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק תלה עיניו למרום והביט בשכינה, מושלים [אותו משל] למה הדבר דומה למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו שלאזהבו מציץ עליו בעד החלון, אמר אם אני הורגו אני מכריע את אוהבי אלא גוזר אני שיסתמו חלונותיו, כך בשעה שעקד אברהם את יצחק על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה, אמר הקדוש ברוך הוא אם אני הורגו אני מכריע את אברהם אוהבי אלא גוזר אני שיסתמו עיניו הה"ד ויהי כי זקן יצחק וגו'.

ויקרא רבה - פרשת אחרי מות⁷¹: נטל את יצחק בנו והעלהו הרים והורידו גבעות, העלהו על אחד מן ההרים ובנה מזבח וסידר עצים וערך מערכה ונטל את הסכין עליו לשוחטו, ואילולי שנענה עליו מן השמים ואמ' לו אל תשלח ידך כבר היה נשחט. תדע לך שהוא כן שכיון שחזר יצחק אצל אמו ואמרה לו אן הויתה ברי, ואמ' לה נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות, ואמרה ווי על ברה דרוותה אילולי מלאך מן השמים כבר היית שחוט, אמ' לה אין, באותה שעה צווחה ששה קולות ווי כנגד שש תקיעות. אמרו לא הספיקה לגמור את הדבר עד שמיתה, הה"ד ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה. ומהיכן בא, ר' יהודה בר' סימון אמ' מהר המוריה בא...

מדרשים מסוימים אף מוסרים אשר אמנם נשחט יצחק אבינו בידי אברהם אביו ושב וחי, כבספר שבלי הלקט⁷²: כשנעקד יצחק אבינו על גבי המזבח ונעשה דשן והי' אפרו מושלך על הר המוריה מיד הביא עליו הקדוש ברוך הוא טל והחיה אותו לפיכך אמר דוד כטל חרמון שיורד על הררי ציון וגו' כטל שהחיה בו יצחק אבינו מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים.

אף בניסיון העקידה נאמר: וַיֹּאמֶר אֶל-תְּשַׁלַּח יָדְךָ אֶל-הַנֶּזֶר וְאֶל-תַּעֲשֵׂ לֹא מֵאֻמָּה כִּי עֲתָה יִדְעָתִי כִּי-יֵרָא אֱלֹהִים אֶתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת-בִּנְךָ אֶת-יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: כַּעֵין הַכְּתוּב אֲצִלְנוּ בַּפִּסּוּק: כִּי מִנִּסָּה יי אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לִדְעַת הַיִּשְׁשָׁם אֱהָבִים אֶת-יְי אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם... ועיין ספר מורה הנבוכים⁷³.

א"כ הוי אומר שניסיון נביא מדיח הינו מעין ניסיון העקידה, ומדובר בתופעת אמת כעין האלוהים נסה את אברהם.

⁷⁰ פרשה ס"ה. ובפרקי דרבי אליעזר - "חורב" פרק ל"א: ר' שמעון אומ' בשעה שנעקד יצחק נשא עיניו למעלה, וראה כבוד השכינה, וכתוב כי לא יראני האדם וחי, תחת המיתה כהו עיניו בזקנותו, שנ' ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות, מכאן אתה למד שהסומא חשוב כמת שנ' אל נא תהי כמת.

⁷¹ פרשה כ'.

⁷² ענין תפילה סימן י"ח. פני דוד - פרשת וירא אות כ'. בס' יובל - וייס עמ' תקנ"ז.

⁷³ חלק ג' פרק כ"ד.

אלה המצוות ונביא שקר

בספרא - בחוקותי⁷⁴: אלה המצוות, אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה. המאמר מובא בתלמודים ובמדרשים פעמים מספר.

בהקדמת הרמב"ם למשנה: גם במתנבא בשם ה' נחלק לשני חלקים. החלק הראשון, שיתנבא בשם ה' ויקרא ויזהיר על עבודתו ויאמר שה' הוסיף על המצוות מצוה או גרע מהם מצוה מכל המצוות שכלל אותם ספר התורה. ואין הבדל בין שיוסיף ויגרע במקראות או שיוסיף ויגרע בפירוש המקובל, ההוספה והגרעון במקראות כגון שיאמר שה' אמר לי שהערלה שנתים בלבד, ואחרי שנתים מותר לאכול פירות הנטיעה, או שיאמר שה' אמר לי שארבע שנים היא אסורה באכילה במקום אמרו יתעלה שלש שנים יהיה לכם ערלים וכו', וכדומה לזה, או שישנה בקבלה איזה שינוי שיהיה אף על פי שפשטי הכתובים מסייעים אותו, כגון שיאמר שמה שנאמר בתורה וקצותה את כפה לא תחוס עיניך, שהוא קציצת היד ממש ואינו קנס המבייש כמו שביארה הקבלה, וייחס דבר זה לנבואה ויאמר שה' אמר לי שזה שנ' וקצותה את כפה הוא כפשטו, גם זה יומת בחנק לפי שהוא נביא שקר ויחס לה' מה שלא אמר לו, וגם בזה אין לחוש לאות או מופת, לפי שהנביא שהפליא את כל באי העולם במופתיו ונתן ה' בלבינו אמתותו והאמונה בו כמו שהבטיח לו ה' בכך באמרו וגם בך יאמינו לעולם, כבר הודיענו על פי ה' שלא תבוא מאת ה' שום תורה זולת זו, והוא אמרו לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה וכו' ולא מעבר לים היא [וכו'] כי קרוב אליך הדבר מאד בפך ובלבבך, ואמרו בפך ובלבבך ר"ל המקראות הסדורות בפה או הדינים הנלמדים בדרך העיון שהוא מכלל הכוחות הנמשכים מן הלב, והזהירנו שלא להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם באמרו לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו, ולפיכך אמרו ע"ה אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וכיון שידענו מדבריו שדבר סרה על ה' ויחס לו מה שלא אמר לו נתחייב מיתה, כמאמר הכתוב אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וכו' ומת הנביא ההוא...

אף בהלכות יסודי התורה פרק ט': דבר ברור ומפורש בתורה, שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים: אין לה לא שינוי, ולא גירעון ולא תוספת, שנאמר "את כל הדבר, אשר אנוכי מצווה אתכם-אותו תשמרו, לעשות: לא תוסף עליו, ולא תגרע ממנו"; ונאמר "והנגלות לנו ולבנינו, עד עולם--לעשות, את כל דברי התורה הזאת". הא למדת שכל דברי תורה, מצווין אנו לעשותן עד עולם; וכן הוא אומר "חוקת עולם לדורותיכם", ונאמר "לא בשמיים, היא". הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר, מעתה. לפיכך אם יעמוד איש, בין מישראל בין מן האומות, ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה, או לגרוע מצוה, או לפרש במצוה מן המצוות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצוות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו--הרי זה נביא שקר, שהרי בא להכחיש נבואתו של משה; ומיתתו בחנק, על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא ציווהו, שהוא ברוך שמו ציווה למשה שהמצוה הזאת "לנו ולבנינו, עד עולם", ו"לא איש אל ויכזב". איגרת תימן.

הרי שלפי הרמב"ם, אלה המצוות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, הוא בבל תוסיף ובדין נביא שקר. גם בכור שור בפרשת שופטים: ...ואם בא לעקור דבר מן התורה לגמרי, אפילו העמיד חמה באמצע הרקיע חייב. כמו שאמרו רבותינו שאינו רשאי לחדש דבר מעתה. אבל לפי שעה ולפי הצורך,

⁷⁴ פרשה ה' פרק י"ג אות ז'.

כגון אליהו בהר - הכרמל, שהקריב בבמה, וכגון אברהם בהר - המוריה, שהם מוחזקים חסידים - גמורים, שומעים להם.

אך ברמב"ן לפרשת ראה: והנה מצות כל הפרשה במתנבא לעבוד ע"ז, אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי התורה, רבותינו דרשו בו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה, כגון שיתיר החזיר או אחת מן העריות, כמשפט הזה יעשה לו. אבל אם יתיר זה לקצת הימים להוראת שעה, כגון אליהו בהר הכרמל, אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר יצונו. ונראה⁷⁵, שאם יתנבא בשם ה' לצוות מצוה שיחדש, כגון שהיה במקרא מגלה, שאינו חייב מיתה, אלא שאין לנו לשמוע אליו, דכתיב אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה. ואולי כיון שלא נאמין לו, הנה הוא נביא השקר, ומיתתו בחנק:

לכאורה, הפשטות כצד רמב"ן הראשון. הלא מאמר אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, נמצא במקומות רבים בנוגע להלכות שונות, ובשום מקום אין רמז חנק. גם בסוגיית מס' סנהדרין הנ"ל של נביא שהדיח אין המשמעות כן. השאלה היא שלכאורה היגיון הצד השני, כיון שלא נאמין לו - הנה הוא נביא השקר, בלשון הרמב"ן, נכון הוא, אשר משם דעת רמב"ם בזה המחמיר ומחייב.

ברם יש ליישב, כי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, היינו אפילו הנביא, אבל לא מדובר דווקא באומר כה אמר יי' וכיו"ב בשם נביאות ממש. לשון הרמב"ן הוא שאם יתנבא בשם ה' לצוות מצוה שיחדש, כגון שהיה במקרא מגילה, ולכאורה חידוש גדול לומר שמרדכי ואסתר דברו בנביאות ממש לומר כה אמר השם צו את בני ישראל ואמרת אליהם לקרות מגילה בעונתה וכיו"ב, שאף במגילה עצמה לא מצינו דיבור כזה, ואין הרמב"ן חולק כאן על עצם פשט לשון הרמב"ם בהקדמת משנה התורה לק', שהרי לא אמרו שהקדוש ברוך הוא ציווה לקרות המגילה בעונתה... ואף גם בלשון רמב"ן גופו בספר

---

⁷⁵ ובפנים יפות: לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים וגו'. והנה אמרו חז"ל אף לשאר מצות, כל שהוא עוקר גוף המצוה חייב מיתה, וכתב הרמב"ן ונראה דוקא מצות ל"ת, אבל אם מתנבא להוסיף על המצות, אף על פי שאינו רשאי להוסיף, אינו חייב מיתה, ונראה דה"ה בלאו לא תגרע, כי אין חילוק בין אם מתנבא לעשות חמש פרשיות בתפילין או שלא להניח תפילין, כי בשניהם יש ביטול מ"ע, וכן משמעות הכתוב המוציא אתכם מארץ מצרים והפודך מבית עבדים להדיחך מן הדרך, דהיינו מצות ל"ת, כי כל המצות התורה נקראים דרך אשר ילכו בה לדביקות הש"י, ובמניעת מ"ע אינו אלא מניעה ועיכוב מלכת בדרך ה', וע"ז אמר הכתוב טוב וישר ה', ע"כ יורה חטאים בדרך, אבל עבירה במצות לא תעשה, הוא נדחה מן הדרך הישר אל הדרך עקלקלות, וע"ז אמר הכתוב והמטים עקלקלותם, כי הזהירנו המקום לבלתי סר מן המצוה והדרך ימין ושמאל, וכיון דכתיב להדיחך מן הדרך משמע דאיירי במצות ל"ת, והיינו דכתיב המוציאך מארץ מצרים והפודך מבית עבדים, דהיינו שהיו שקועים במצרים בטומאת ע"ז והעלם ה' לשערי קדושה, וגם מבית עבדים שהיו עבדים בגופם כמו שהארכנו במקומו, וכן הוא במצות ל"ת שהוא במחשבה ובמעשה, אבל במ"ע שהיא בשב ואל תעשה י"ל דאינו חייב מיתה...

נחל קדומים פרשת ראה אות ד': אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו. פירש"י בקול הנביאים, ואפשר לומר במה שנסתפק מורינו הרב המובהק כמהר"א נחום ז"ל [לא מצאתי] וז"ל, נסתפקתי אם יאמר לנו הנביא לעבור על כל המצות האמורות בתורה חוץ מע"ז לפי שעה אם נשמע לו. והנה מלשון הגמרא וספרי שאמרו אפי' אומר לך על אחת מכל מצות שבתורה עבור כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שמע לו נראה לכאורה דדוקא על אחת מכל מצות הוא דשמעין אפי' שבעשיית אותו הדבר שאומר הנביא יתבטלו הרבה מצות מ"מ כיון שאינו אומר לנו לעבור אלא עבירה אף שבעשייתה יצטרפו ביטול קצת מצות כגדעון שומעין לו וכגון אליהו אבל כשאומר לנו לעבור על הרבה מצות נפרדות שאין יחס לאחת עם חברתה אפשר שאין שומעין לו אלא שהרמב"ם פ"ט מיסודי התורה כתב הפך מזה ובפירושא אתמר או על מצות הרבה בין קלות וחמורות וטעמו דכיון שסתם הכתוב אליו תשמעון משמע דלא שנא בין רב למעט זהו תורף דבריו ועוד האריך לצדד ואפשר שזה רמז דהנה כתיב בסמוך שלא לשמוע לנביא לעע"ז אפי' בא האות והמופת וסיים ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו דהיינו בקול הנביאים כמו שפירש"י והיינו שאם יאמר הנביא לעבור על מצות הרבה תשמע לו וכמ"ש הרמב"ם...

מצוות לק': כי כל התקנות והגזירות אינן תוספת, אבל הן גדר וסייג לתורה, אבל מקרא מגילה היא תוספת, לפי שנכתבה בתורה, והוקבעה חובה לדורות, ע"כ. לא אמר שהקב"ה ציווה לקרות מגילה בעונתה.

ויש לציין עוד מלשון הרמב"ן לעיל בפרשת ואתחנן: ולפי דעתי אפילו בדא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם, עובר בלאו. וכך אמרו לענין מקרא מגילה, מאה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה מאי דרוש וכו'. ובירושלמי שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר, אמרו כתוב אלה המצוות אשר צוה ה' את משה, אלו המצוות שנצטוו מפי משה, כך אמר לנו משה, ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר לכם, ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר, לא זזו משם נושאים ונותנים בדבר עד שהאיר הקדוש ברוך הוא עיניהם וכו'. הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם, א"כ היא בכלל לא תוסיף עליו, אלא שלא למדנו למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר "אלה המצוות" אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה. ומה שתקנו חכמים משום גדר, כגון שניות לעריות וכיוצא בהן, זו היא מצוה מן התורה, ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה, ואינן מפי הקדוש ברוך הוא בתורה:

הרי הפשטות מ"מ⁷⁶, אשר מרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר, אינו בשם נבואה הגמורה וכה אמר יי', ואעפ"כ הייתה המצווה הזאת אסורה להם משום אלה המצוות, שאין נביא רשאי לחדש, ע"כ לא שייך בכל כיו"ב עניין נביא שקר, כ"א משום אלה המצוות.

כבר ראינו בעניין נביא מדיח, הגדרתו הנפרדת מנביא שקר בעלמא. סברה ההיא עשויה לשמש מכל שכן לגבי הנביא אשר מבקש לחדש על אלה המצוות. מכאן עוד טעם בספיקת רמב"ן הנ"ל.

מקרא מגילה

עכ"פ, מתבררת שיטת רמב"ן הנוגעת אל גדר מצוות מקרא מגילה. הרמב"ן הינו מבדיל בין המגילה ובין התקנות אשר תיקנו החכמים משם גדר, אשר בגדרות מתנה ואומר ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקדוש ברוך הוא בתורה, ואילו מגילה היא אכן הוספה, והייתה המצווה הזאת אסורה להם, בכלל לא תוסיף עליו, והיו מצטערים על הדבר, ולא זזו משם נושאים ונותנים בדבר עד שהאיר הקדוש ברוך הוא עיניהם... מאי דרוש... שהרי כל הנביאים שעמדו להם לישראל לא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה.

העניין נמצא מפורש יותר בהשגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם⁷⁷: וכבר אמרו ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות עמדו להם לישראל לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה, מאי דרוש, א"ר חייא בר אבין משום ר' יהושע בן קרחה, קל וחומר, ומה מעבדות לחירות אמרו שירה ממות לחיים לא כל שכן. למדו אותנו בזה, כי כל התקנות והגזירות אינן תוספת, אבל הן גדר וסייג לתורה, אבל מקרא מגילה היא תוספת, לפי שנכתבה בתורה, והוקבעה

⁷⁶ ראה הספרי - עמק נצי"ב ג' עמוד קכ"ג. בספרי דבי רב ג' עמ' רכ"ד.

⁷⁷ שורש ב'.

חובה לדורות, אלא שסמכו על חיובה בקל וחומר הזה, ועל כתיבתה מן הרמז שמצאו כתוב זאת זכרון בספר⁷⁸.

ברמב"ם, מאידך, כותב בהקדמת משנה התורה: ...אלו הם שש מאות ושלוש עשרה מצוות שנאמרו לו למשה בסיני... ויש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מתן תורה, וקבעו אותן נביאים וחכמים ופשטו בכל ישראל--כגון מקרא מגילה, ונר חנוכה, ותענית תשעה באב, וידיים, ועירובין... כל אלו המצוות שנתחדשו--חייבין אנו לקבלם ולשומרם, שנאמר "לא תסור, מכל הדבר..."; ואינם תוספת על מצוות התורה. ועל מה הזהירה תורה "לא תוסף... ולא תגרע"--שלא יהיה נביא רשאי לחדש דבר ולומר שהקדוש ברוך הוא ציווהו במצוה זו להוסיפה למצוות התורה, או לחסר אחת מאלו השש מאות ושלוש עשרה מצוות. אבל אם הוסיפו בית דין עם נביא שיהיה באותו הזמן מצוה דרך תקנה, או דרך הוראה, או דרך גזירה--אין זו תוספת: שהרי לא אמרו שהקדוש ברוך הוא ציווה לעשות עירוב או לקרות המגילה בעונתה. ואילו אמרו כן, היו מוסיפין על התורה. אלא כך אנו אומרים, שהנביאים עם בית דין תיקנו וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו, והיה קרוב לשווענו כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה, "ומי גוי גדול, אשר לו אלוהים קרובים אליו". ועל דרך זו היא כל מצוה ומצוה שהיא מדברי סופרים, בין עשה בין לא תעשה. ע"כ.

הרמב"ם מחבר מגילה ושאר תקנות כאחת, ואף כותב בפירוש, שהרי לא אמרו שהקדוש ברוך הוא ציווה לקרות המגילה בעונתה, ואילו אמרו כן, היו מוסיפים על התורה... והמשמעות שלא ייחסו מצווה הזאת כלל אל הקב"ה, ואך דרך תקנה היא, ע"ד כל שאר תקנות והוראות וגזירות של ב"ד עם נביא.

מקור כללי כדברי הרמב"ם בעניין התקנות שעשו החכמים, ביבמות⁷⁹: ת"ש: אליו תשמעון - אפילו אומר לך עובר על אחת מכל מצוות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה שמע לו! שאני התם, דכתיב: אליו תשמעון. וליגמר מיניה! מיגדר מילתא שאני. אף ברמב"ן הנ"ל בפרשת ואתחנן הרי כתב: ומה שתקנו חכמים משום גדר, כגון שניות לעריות וכיוצא בהן, זו היא מצוה מן התורה, ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה, ואין מפי הקדוש ברוך הוא בתורה:

הרמב"ן הוסיף ופירש שזוהי מצווה מן התורה. המשמעות קצת שאי לאו הכי אולי גם בזה הוא עובר משום אלה המצוות ובל תוסיף. מאידך, ברמב"ם, אע"ג שכתב כל אלו המצוות שנתחדשו--חייבין אנו לקבלם ולשומרם, שנאמר "לא תסור, מכל הדבר...". "מ"מ אין המשמעות כלל לומר שתנאי הוא ברשאות תקנתם, מעין הנשמע בלשון הרמב"ן.

עוד מלשון הרמב"ן הנ"ל שם: ולפי דעתי, אפילו בדא לעשות מצוה בפני עצמה, כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם, עובר בלאו. וכך אמרו לעניין מקרא מגילה... הרי משמע מעט לומר שמקרא

⁷⁸ רמב"ן - פרשת כי תצא: זכור את אשר עשה לך עמלק - כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרא, יכול בלבך, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפך. וכן בספרי, זכור את אשר עשה לך עמלק, בפה. לא תשכח, בלב. ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה, אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור, ונמצינו למדין מן התורה בשניה זכור, ויהיה סמך למקרא מגלה מן התורה:

⁷⁹ צ', ב'.

מגילה הוא מעין חג שהוסיפו ועשו הזקנים והנביאים, אשר בכן הצטערו בדבר, ולא זזו משם נושאים ונותנים בדבר עד שהאיר הקדוש ברוך הוא עיניהם...

ספר כוזרי

ר"י הלוי כותב בספר הכוזרי⁸⁰: אמר החבר: תורתנו קשורה בהלכה למשה מסיני או מן המקום אשר יבחר ה', כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים במעמד שופטים ושוטרים וכהנים וסנהדרים, ואנחנו מצווים שנשמע מהשופט הממונה בכל דור ודור, כמו שאמר: או אל השופט אשר יהיה וגו' וסמך לו אמרו ועשית על פי התורה אשר יורוך, לא תסור מן הדבר, והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן ומת האיש ההוא, חבר המרות הכהן והשופט לגדולה שבעבירות, באמרו: ובערת הרע מישראל וסמך לו וכל העם ישמעו וייראו, בעוד שהסדר נשאר מהעבודה והסנהדרין ושאר הכתות, אשר בהם ישלם הסדר וידבק בהם הענין האלהי בלי ספק, בין בנבואה בין באומץ והודעה, כאשר היה בבית שני, ולא יתכן לעבור על כמותם ההסכמה מדעתם. ובזה נתחייבנו במצות מגלה ופורים ומצות חנוכה, ויכולנו לומר א"ק במצותיו וצונו על מקרא מגלה, ולהדליק נר של חנוכה, ולגמור את ההלל ולקרוא, ועל נטילת ידיים, ועל מצות עירוב, וזולת זה. ואילו היו חקינו יוצאים אחר הגלות לא היו נקראים מצות, ולא היינו חייבים לברך עליהם, אך היו אומרים בהם שהם תקנה או מנהג. ורוב מצותינו סמוכות אל משה הלכה למשה מסיני... וקצת מצותינו מן המקום אשר יבחר ה' עם התנאים הנזכרים. וכבר התמידה הנבואה בבית שני קרוב לארבעים שנה, וכבר שבח ירמיהו עד מאד בנבואתו אנשי בית שני וחסידותם וחכמתם ויראתם, ואם לא נסמוך על אלה על מי נסמוך. וכבר אנו רואים מה שנקבע אחרי משה והיתה מצוה, כמו שעשה שלמה שקדש את תוך החצר והעלה עולות בזולת המזבח, ועשה החג שבעת ימים ושבעת ימים, ומה שכתב דוד ושמאל מסדר המשוררים בבית, והיו למצות תמידות, ומה שעשה שלמה במקדש, ומה שהניח ממה שעשה משה במדבר, ומה שהעמיד עזרא בבית שני על קהלו לתת שלישיית השקל ומה שהעמידו במקום הארון תכונה שתלו לפניה הפרוכת, בעבור שידעו כי הארון גנוז לשם.

אמר הכוזרי⁸¹: איך יתכן זה עם לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו. אמר החבר⁸²: לא נאמר זה אלא להמון, כדי שלא יחדשו משכלם ויתחכמו מדעתם ויקבעו לעצמם תורות מהקשתם כמו שעושים הקראים, ומזהיר לשמוע מן הנביאים אחרי משה ומן הכהנים והשופטים, כמו שאמר בנביא: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך וגו', ואמר בכהנים ובשופטים שיהיו דבריהם נשמעים. והיה מאמרו: לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם, על מה שצויתי אתכם על ידי משה ועל ידי נביא מקרבך מאחריך, על התנאים הנזכרים בנבואה, ומה שנקבצו עליו הכהנים והשופטים מן המקום אשר יבחר ה', מפני שהם נעזרים בשכינה, ולא יתכן לעבור עליהם שיסכימו בדבר שחולק על התורה, בעבור רובם. ולא תעבור עליהם הטעות לחכמתם הרחבה הירושה והטבעית הקנויה. כאשר קבלו, כי הסנהדרין היו מצווים לדעת כל החכמות, כל שכן שמעט שנסתלקה מהם הנבואה או מה שעומד במקומה מבת קול וזולת זה...

⁸⁰ מאמר ג' אות ל"ט.

⁸¹ אות מ'.

⁸² אות מ"א.

ובכוזרי המבואר⁸³: זהו חידוש גדול, כמו שאמרו: "אלה המצות" - שאין נביא רשאי לחדש דבר מדעתו, אלא שמצאו ודרשו: "כתוב זאת זכרון בספר"...

גם מצאנו במשנת רבי אליעזר⁸⁴: הפרש בין נביא שהוא צריך אות ומופת לנביא שאינו צריך אות ומופת. המתנבא לחדש דבר נבואתו [בנבואתו], כגון מרדכי, לחדש מקרא מגלה, יחזקאל, לחדש צורת הבית לעתיד לבוא, הרי זה צריך אות ומופת. אבל המזהיר על תורת משה רבי, שלא להוסיף ולא לגרוע, אינו צריך אות ומופת. אבל המתנבא בשם ע"ז, אף על פי שהוא מביא אות ומופת, אין שומעין לו, שנ' כי יקום בקרבך נביא, ובא האות והמופת, לא תשמע אל דברי הנביא...

רדב"ז

שו"ת רדב"ז⁸⁵: שאלת עלה דהא דקים לן שאם עמד מי שהוא מוחזק בנבואה, ונודע לנו בבירור שהוא נביא וצוה לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה חוץ מעכו"ם שומעין לו כמעשה דאלוהו בהר הכרמל שעבר על השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה ועשה כן לא לבטל עיקר המצוה אלא לפי שעה כדי להכחיש נביאי הבעל, וקשה עליך לקבל, שאם יקום נביא מוחזק בנבואה, ויאמר מצוה להרוג את פלוני, או עיר פלונית, או לעלות על עיר פלוני לשלול שלל ולבז בז ולגזול ולחמוס אותם, כדי לעשות גדר וסייג לתורה, איך נשמע אליו, כיון שאין ב"ד נראה להם לעשות כן אפי' לפי הוראת שעה, ואפי' שיאמר כן נאמר לי מפי ה', הרי אמר לא בשמים, וכיון שאין הדין נותן להרוג אלא בעדים והתראה, איך נשמע אל דברי הנביא לעבור על מה שאמרה תורה, אפי' שיתן טעם לדבר, ולא די זה אלא שאמרו מצוה לשמוע אליו, שנאמר אליו תשמעון.

תשובה, גם בעיני יפלא, עד שעלה בדעתי לומר שאין הדברים אמורים אלא במצות שבין אדם למקום, אבל במצות שבין אדם לחבירו אין /שומעין/ לו, אלא שראיתי דגרסין סוף הנחנקין, אמר אבהו, בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו... הרי לך בהדיא שאין להוציא מהכלל אלא ע"ז, לפי שיש לה ממשלה להעמיד חמה באמצע הרקיע, ואמרה תורה לא תשמע לו, לפי שיבואו להמשך אחריה, אבל בשאר המצות, דליכא האי טעמא, שומעין לו. ואף על גב דאמר ר' עקיבא... כר' יוסי הגלילי קי"ל, דאתי ר' יוחנן כוותיה, ואמרינן בכל דוכתא למה נקראו כשפים, לפי שמכחישים פמליא של מעלה. ותו, דאפי' תימא דפליג ר' עקיבא אטעמא, מודה אדינא דדוקא ע"ז משום דאתי לאמשוכי אבתרה, ותו, דא"ר יוחנן בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה, משמע על כל דברי תורה, ואף על גב דאמר ר' יוחנן גופיה אין למדין מן הכללות אפי' במקום שנאמר בהם חוץ, הנ"מ היכא דפרישו הם ז"ל דאין הכלל כולל, אבל מן הסתם הכל בכלל. והטעם, שמי שצוה על המצות כלם, הוא שצוה ואמר אליו תשמעון. וכיון שהוא מצוה לעבור, ויש לו טעם לקיים התורה ושאר מצותיה כמעשה אליהו, אליו תשמעון, אפי' להרוג את הנפש, או להחרים עיר מן הערים, ודומה למה שאמרו שמעתי שמכין ועונשין שלא מן הדין, לפי הוראת שעה, ולעשות גדר לתורה ולמצותיה, כך נ"ל. עכ"ל.

⁸³ ב' עמ' ס"ז.

⁸⁴ פרשה ו'.

⁸⁵ חלק ב' סימן תרנ"ב.

לכאורה⁸⁶ נוכל לומר שאין הכי נמי, שהכול לפי שעה שמע לו, היינו בנותן טעם מתקבל, כברש"י יבמות: מיגדר מילתא - לעשות גדר ותקנה כי התם שהשיבן על ידי כן מעבודת כוכבים. עכ"ל. אך כיון שאין ב"ד נראה להם לעשות כן אפי' לפי הוראת שעה, ודאי אינו בגדר מגדר מילתא, שהכול לפי שעה הוא בהתאם לביה"ד הרואה ומסכים.

בתוספות שם: וליגמר מיניה - וא"ת, שאני התם דעל פי הדבור היה מתנבא לעבור, והיכי נגמר מיניה לעבור משום תקנתא דרבנן שלא על פי הדבור, ונראה דכיון דעל פי הדבור שרי משום צורך שעה, הוא הדין שלא על פי הדבור, שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, כדנפקא לן במגילה מקראי, וא"ת, דאמר בפרק אלו הן הנחנקים, היכא דמוחזק שאני, דאי לא תימא הכי, אברהם היכי שמע ליה יצחק בהר המוריה, אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ, אלא היכא דמוחזק שאני, ובאליהו למה לן משום דמוחזק, הא משמע דאפילו בלא נביא שרי נמי לבית דין לעבור משום מיגדר מילתא, ואר"י, משום דאיתחזק בנביאות היו סומכים עליו במה שהיה מבטיח בירידת אש ושוחטים על הבטחתו קדשים בחוץ, שבזכותו ותפלתו תרד אש מן השמים, ויהיה מיגדר מילתא, שיתקדש שמו של הקדוש ברוך הוא ברבים, וע"י כך יחזרו ישראל למוטב. ע"ע בתוספות ישנים ובתוספות רא"ש.

מכאן נראה הדבר בבירור, שאליהו בהר כרמל או בכל כיו"ב, אמנם נאמנים משום מגדר מילתא ע"פ ידיעת והבנת שומעיו דווקא, מעין הבית דין עצמו, ואין נביא רשאי אפילו לומר שישנו משום מגדר מילתא מצד ומכוח עצמו.

מעין העניין נמצא בברכות⁸⁷: כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה... אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים. אמר רב יוסף: מאי קרא? - ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב. אחיתופל - זה יועץ, וכן הוא אומר ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל בדבר האלהים; בניהו בן יהוידע - זה סנהדרין, ואביתר - אלו אורים ותומים, וכן הוא אומר: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי; ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי? כרתי - שכורתיים דבריהם, פלתי - שמופלאים בדבריהם; ואחר כך שר צבא למלך יואב. ע"כ.

תבא

נציין עוד דבר, שאם בספרי שני המאמרים מובאים בסתם, מדרש אשר תראה ומדרש אליו תשמעון, הנה התלמודים נבדלים בזה. הבבלי פעמים מספר ביבמות וסנהדרין הביא עניין המדרש אליו תשמעון, ללא אזכור כלל של מדרש אשר תראה, ואילו הירושלמי מביא רק דרש אשר תראה, ובשם ר"י בר חנינא⁸⁸, אך לא אליו תשמעון.

⁸⁶ עיין ספרי - עמק נצי"ב ג' עמוד קכ"ג.

⁸⁷ ג', ב'. בסנהדרין ט"ז, א'.

⁸⁸ עיין ספרי פרשת דברים פסקא א': רבי יוסי בן חנינה אומר ועשית כפרת זהב טהור, יבא זהב כפורת ויכפר על זהב עגל. <https://www.mayim.org.il/publications/מדרש-ספרי-דברים-2>: ד"צ הופמן טען כי ספרי דברים נערך על ידי ר' יוחנן בר נפחא תלמידו של ר' חזקיה, והוא מבסס את דעתו על ציטוטים מהמדרש המופיעים בתלמוד הירושלמי מפי ר' חזקיה. אולם, י"נ אפשטיין סבר כי דברי ר' יוחנן בתלמוד הבבלי 'סתם ספרי ר' שמעון', חלים בצורה הטובה ביותר על החלק ההלכתי של ספרי דברים. ואמנם יש ציטוטים אנונימיים מספרי דברים

לענ"ד, מן האפשר וייתכן הדבר שאמנם דעות שונות כאן לפנינו בטעם אליהו בהר כרמל, מי ששנה זו לא שנה זו, ומי שאמר זה לא אמר זה. נמצא אפוא שמ"ד מאשר תראה הינו סובר שאין הבמה ניתרת אלא בנביא ר"ל לכתחילה, ואין איסור במות כלל שם אשר צריך דחייה, וכדברי הגרי"ז ע"ז.

צפנת פענח הלכות יסודי התורה פרק ט': עי' בירושלמי פ"א דמגילה מוכח שם דאיסור במה כן ניתן לנו הדין מתחלה שע"י נביא מותרת... צפנת פענח הלכות מתנות עניים פרק ה': ובאמת הירוש' מגילה ספ"א ס"ל דזהו דין דעפ"י נביא יכולין להקריב בבמה בשעת מקדש ואין עליו שם שחוטי חוץ כלל והוא קרבן. /מההשמטות/ וכן הוא בספרי פ' ראה פסקא ע' ויליף לה מקרא ע"ש: /ע"כ מההשמטות/ ונ"מ ג"כ דיכול להקריב אחר כך האברים בביהמ"ק כמבואר זבחים דף ק"כ ועי' רש"י ברכות דף ס"ג ע"א ובדברי רבינו סוף הל' יסוה"ת ע"ש דלא סבירא ליה כן מחמת הך דיבמות דף צ' הנ"ל. צפנת פענח תניינא הלכות יסודי התורה⁸⁹: וכן באמת גבי אליהו בהר הכרמל אף דפשטות הגמ' מבואר דהוי שחוטי חוץ ועי' רש"י ברכות דס"ג, אך בירוש' פ"א דמגילה, וכן בספרי פר' ראה פס"ע נראה דזהו דין דמותר להקריב בבמה אפילו בזמן המקדש עפ"י נביא והוי קרבן גמור... שם על התורה⁹⁰.

על אפשרות שרבי יוסי ב"ח בעל שיטה חדשה הוא בזה, נמצא מפורש בס' יפה מראה⁹¹, ובס' יפה תואר - ויקרא⁹²: ...על כן אמר רבי יוסי בר חנינה שאין הבמה מותרת כלל משנאסרו כשהוקם המשכן, אלא לפי שעה על ידי נביא, דאז מותרת אפילו בזמן שבית המקדש קיים כענין אליהו כדיליף ואזיל, מדלא חש אליהו לאזהרת השמר לך פן תעלה, והוא הדין דכל קראי דבסמוך מוקי להו בהוראת שעה על פי הנביא, ולא אחר ירושלים דוקא קאי רבי יוסי בר חנינה משום דקדושת ירושלים קדשה לעתיד לבוא, אלא אפילו אחר שילה וכן גלגל דתנן בפרק פרת חטאת שהותרו הבמות, קאמר רבי יוסי בר חנינה כי לא הותרו אלא לפי שעה על פי נביא. והכי גרסין במדרש שמואל פרק י"ג בדברי יוסי בר חנינה, לעולם אין הבמה מותרת אלא על ידי נביא. ואף על גב דלא אשכחן מאן דפליג אמתניתין אלא אחר קדושת ירושלים, רבי יוסי בר חנינה תנא הוא ופליג...

בעניין ר"י בר חנינה הוא תנא ופליג, עיין ס' ערוך השולחן⁹³: אמנם עוד איתא שם, אמרו במערבא משמיה דר' יוסי בר' חנינא כל הכרס כולו זו היא כרס הפנימית, ואיזהו כרס החיצון בשר החופה את רוב הכרס... והנה ר' יוסי זה חולק על כל התנאים והאמוראים הקודמים, וברור אצלי שזהו ריב"ח

המופיעים במקורות אחרים מפי רבי שמעון בר יוחאי. י"נ אפשטיין הניח כי ספרי דברים נלמד בבתי המדרש של ר' חזקיה ושל רבי ולכן יש דרשות מן הספרי המצוטטות בתלמודים בשם של ר' חזקיה ורבי, למרות שלא הם ערכו את החיבור.

⁸⁹ פרק ט'.

⁹⁰ ה' עמ' פ"ב.

⁹¹ ב' עמוד קצ"ז.

⁹² קל"ב א' / פ"א א'. עיין ס' מאור גדול ב' עמ' רצ"ו המשיג עליו.

⁹³ יורה דעה סימן מ"ח.

התנא, די ש ריב"ח תנא כמ"ש התוס' בנזיר... בס' עלי תמר - עירובין⁹⁴: וכן בנדה פ"ג ה"ב הנ"ל ג"כ, לא יתכן לפרש שרבי יוסי בן חנינא תנא ופליג, שלא מצינו זה בשום מקום...

לדרכינו מסתבר שאיסור במות שונה הוא מרוב כל שאר איסורים בתורה הבלתי משתנים. במשנת זבחים י"ד:

1. עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות, משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים בכל מחנה ישראל:
2. באו לגלגל והותרו הבמות קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים בכל מקום:
3. באו לשילה נאסרו הבמות לא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן והיא היתה מנוחה קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה:
4. באו לנוב ולגבעון הותרו הבמות קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים בכל ערי ישראל:
5. באו לירושלים נאסרו הבמות ולא היה להם עוד היתר והיא היתה נחלה קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני לפני מן החומה:

המציאות שאיסור אזהרת כרת מותרת ונאסרת, מותרת ונאסרת, מלמדת כי שונה היא איסור זה וייחודית. כך יש להבין גם מאמר ר"י ב"ח אין הבמה ניתרת אלא בנביא. כשם שאיסור והיתר במות מתחלף בעת, כך גם נביא יכול להתיר אף בשעת איסור במות מכוח נבואתו.

בכל המקום

בפרשת יתרו: מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת-עֹלֹתֶיךָ וְאֶת-שְׁלֹמֶיךָ אֶת-צֹאנֶךָ וְאֶת-בְּקָרְךָ - בְּכָל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכִּיר אֶת-שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ: בספר המצוות לרמב"ם⁹⁵: אמנם אמרו במזבח אדמה תעשה לי, שייחשב בכתוב הזה שהוא מצוה בפני עצמה חוץ ממצות מקדש, הענין בו כמו שאספר לך. אולם פשטיה דקרא הנה הוא מדבר בשעת היתר הבמות שהיה מותר לנו בזמן ההוא שנעשה מזבח אדמה בכל מקום ונקריב בו...

מכאן נראה הדבר, שכל עניין המזבח והבמות תלויים בהשראת שכינה, ובכל המקום אשר אזכיר את שמי... כך יש במקרא שכינה ושם שמים אצל מזבח במקומות רבים⁹⁶, לדוגמא;

1. פרשת לך - לך: וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהֶיךָ וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֶתְּנָה אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאָה אֵלָיו: וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הַהִרָה מִקֶּדֶם לְבֵית-אֵל וַיֵּט אֶהְלֶה בֵּית-אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן-שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְיָ: ... אֶל-מִקְוֵם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר-עָשָׂה שָׁם בְּרֹאשֻׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אֲבָרָם בְּשֵׁם יְיָ:
2. פרשת וירא: וַיָּבֹאוּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר-לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אֲבָרָהָם אֶת-הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת-הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת-יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּשָּׂם אֹתוֹ עַל-הַמִּזְבֵּחַ מִמָּעַל לָעֵצִים... וַיִּקְרָא אֵלָיו מִלְּאָךְ יְיָ מִן-

⁹⁴ פרק ח' הלכה ט'.

⁹⁵ מצות עשה כ'.

⁹⁶ רד"צ הופמן – ויקרא: הרי כבר הנגסטנברג... הראה בעליל, כי לפי המסופר בתורה היו מקריבים קרבנות רק באותם המקומות ששם נגלה ה', מקום כזה נחשב למקדש, והאיש שהשם נגלה לו, היה זכאי לעבוד שם את עבודת כהנים.

השמים ויאמר אברהם ויאמר הנני... וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי: וראה אשר יאמר היום בחר יי: וראה:

3. פרשת תולדות: וירא אליו יי בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל-תירא כי-אתך אנכי וברכתך והרביתי את-זרעך בעבור אברהם עבדי: ויבן שם מזבח ויקרא בשם יי ויט-שם אהל ויכרו-שם עבדי-יצחק באר:

4. פרשת וישלח: ויצב-שם מזבח ויקרא-לו אל אלהי ישראל... ויאמר אלהים אל-יעקב קום עלה בית-אל ושב-שם ועשה-שם מזבח לאל הנראה אליך בברוך מפני עשו אחיך... ונקומה ונעלה בית-אל ואעשה-שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי:

5. פרשת בשלח: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יי נסי:

6. פרשת משפטים: ואל-משה אמר עלה אל-יי אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק: ונגש משה לבדו אל-יי והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו... ויכתב משה את כל-דברי יי וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: וישלח את-נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליי פרים: ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על-המזבח... ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר: ואל-אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את-האלהים ויאכלו וישתו:

7. פרשת בלק: ויאמר בלעם אל-בלק בנה-לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים: ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח: ויאמר בלעם לבלק התיצב על-עלתך ואלכה אולי יקרה יי לקראתי ודבר מה-יראני והגדת לי לך וילך שפי: ויקר אלהים אל-בלעם ויאמר אליו את-שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: וישם יי דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל-בלק וכה תדבר: וישב אליו והנה נצב על-עלתו הוא וכל-שגרי מואב... ויקחהו שדה צפים אל-ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחות ויעל פר ואיל במזבח: ויאמר אל-בלק התיצב כה על-עלתך ואנכי אקרה כה: ויקר יי אל-בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל-בלק וכה תדבר: ויבא אליו והנו נצב על-עלתו ושגרי מואב אתו ויאמר לו בלק מה-דבר יי... ויאמר בלעם אל-בלק בנה-לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים: ויעש בלק כאשר אמר בלעם ויעל פר ואיל במזבח: וירא בלעם כי טוב בעיני יי לברך את-ישראל ולא-הלק כפעם-בפעם לקראת נחשים וישת אל-המדבר פניו: וישא בלעם את-עיניו וירא את-ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים:

לכן הכרח הוא להיתר במות ובניין המזבח בנביא בלבד, כי הוא לבדו בבני אדם רואה וצופה הנסתרות של זיהוי מקום שכינה המעכבת אצל מזבח השם.

מקום מזבח

הרמב"ם בהלכות בית הבחירה⁹⁷: המזבח, מקומו מכוון ביותר; ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר "וזה מזבח לעולה, לישראל". ובמקדש נעקד יצחק אבינו, שנאמר "ולך לך, אל ארץ המוריה" ונאמר "ויבן שלמה את הבית, בהר המוריה". ומסורת ביד הכול, שהמקום שבנה בו דויד ושלמה המזבח בגורן ארוונה--הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו

⁹⁷ פרק ב'.

נוח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל. ובו הקריב אדם הראשון כשנברא קרבן, ומשם נברא; אמרו חכמים, אדם ממקום כפרתו נברא. מידות המזבח מכוונות הרבה, וצורתו ידועה איש מאיש. ומזבח שבנו בני הגולה, כעין מזבח שעתיד להיבנות עשוהו; ואין להוסיף על מידתו, ולא לגרוע ממנה. ושלושה נביאים עלו עימם מן הגולה--אחד העיד להן על מקום המזבח, ואחד העיד להן על מידותיו; ואחד העיד להן שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות, אף על פי שאין שם בית...

מחלוקות תנאים וסוגיות שלמות⁹⁸ מצאנו בשאלת מקום מדוקדק של מזבח. בתוספתא - זבחים⁹⁹: ר' יוסי אומ', מזבח כולו צפון שנאמר ושחט אותו על ירך המזבח צפנה לפני יי', ר' יוסי בר' יהודה אומר מחצי המזבח ולצפון כצפון מחצי המזבח ולחוץ כדרום. ספרא - ויקרא¹⁰⁰: צפונה לפני ה' שהצפון פנוי דברי ר' אליעזר בן יעקב, המזבח מכוון כנגד חצי פתחו של היכל וכנגד אחד מן הדלתות משוך כלפי הדרום, רבי יהודה אומר המזבח ממצע באמצע העזרה שלשים ושת' אמה עשר אמות כנגד פתחו של היכל אחת עשרה אמה מן הדרום, וי"א אמה מן הצפון נמצא המזבח מכוון כנגד היכל וכותליו.

אף בגמרא יומא¹⁰¹: דתניא: מה היה בחלקו של יהודה - הר הבית, הלשכות והעזרות. ומה היה בחלקו של בנימין - אולם, והיכל, ובית קדשי הקדשים. ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין, ובה היה מזבח בנוי. ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבלעה בכל יום, שנאמר חופף עליו כל היום. לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזן לגבורה, שנאמר ובין כתפיו שכן. בזבחים¹⁰² מופיע בשם אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי חמא ברבי חנינא.

שאלה חשובה היא, מהו היחס שבין המזבח וארון הקודש לעניין השראת שכינה, ובראש השנה¹⁰³: אמר רב יהודה בר אידי אמר רבי יוחנן: עשר מסעות נסעה שכינה, מקראי. וכנגדן גלתה סנהדרין, מגמרא. עשר מסעות נסעה שכינה, מקראי: מכפרת לכרוב, ומכרוב לכרוב ומפתן, וממפתן לחצר, ומחצר למזבח, וממזבח לגג, ומגג לחומה, ומחומה לעיר, ומעיר להר, ומהר למדבר, וממדבר עלתה וישבה במקומה - שנאמר אלך אשובה אל מקומי...

רש"י - פרשת תצוה: אשר אועד לכם - כשאקבע לכם מועד לדבר אליך שם, אקבענו לבוא. יש מרבותינו למידין מכאן: שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהווקם המשכן. ויש מהם אומרים: מעל הכפרת, כמה שנאמר: ודברתי אתך מעל הכפרת, ואשר אועד לכם האמור כאן, אינו על המזבח, אלא על אהל מועד הנזכר במקרא. בעל הטורים - פרשת פקודי: ולמזבח. ב'. למשכן ולמזבח. בין האולם ולמזבח. רמז למאן דאמר שמעל מזבח הנחשת היה הדבור בא למשה, פי' למשכן ולמזבח ששכינה שורה על המזבח. וכן כתיב בין האולם ולמזבח [יבכו הכהנים משרתי ה']

⁹⁸ כבגמרא יומא ל"ו, א', זבחים כ', א', שם נ"ח, א'.

⁹⁹ ז', א'.

¹⁰⁰ דבורא דנדבה פרשה ה' תחילת פרק ז'.

¹⁰¹ י"ב, א'. מגילה כ"ו, א'.

¹⁰² נ"ג, ב'.

¹⁰³ ל"א, א'.

ויאמרו חוסה ה' על עמך, ששם היו עומדים ומתפללים: ברייתא דמלאכת המשכן פרק י"ד: מהיכן היתה שכינה מדברת עם משה, ר' נתן אומ' מן האהל, שנ' ונתת אותו לפני הפרכת אשר אועד, ר' שמעון בן עזאי או' ממזבח הקטרת, שנ' ושחקת ממנו הדק וגו', תלמידיו של ר' ישמעאל או' מאצל מזבח העולה, שנ' עולת תמיד לדורותיכם וגו'.

ספר השם: בבית ראשון שהלוחות ושכינה וכרובים, ואש דת אש שדבר הדברות מתוכה היתה רבוצה על המזבח, ועדיין המלאכים שליוו את השכינה והתורה עדיין בארץ המלאכים ומרחיבין הלבבות... ספר סודי רזי"104: וכן ד' דגלים ושבת לוי שהשכינה עמהם, כמו על ד' חיות ועוד חיה למעלה, וכנגד הכסא שבאמצע, לכך לכל ה' ה', לכך [רק] על ה' דברות שבלוח אחד שמות, לכך ד' קרנות למזבח ועל טהרו מזה הדם שלא תסתלק שכינה ממקום ששוכנת שם... ספר סודי רזי"105: והנה אמר ומלא חפניך גחלי אש, והנה נגע באש ואיך אמר במלקחיים לקח מעל המזבח משמע שלא הי' יכול ליגע באש, וכי אש שעל המזבח יותר חם מאש של בין הכרובים. אלא כי אש שעל המזבח לוקח מן האש שמן הכסא, וכל מה שבא מן הכסא אין מלאך רשאי ליגע בו, לכך יבאו ויעמדו אצל המזבח הנחשת ולא היו רשאים ליקרב אצל האש, וגם בתוך הבית, וכתוב ראיתי את ה' נצב על המזבח ויאמר ה' הכפתור, ולא יתכן כשהכבוד בבית שיכה את הבית ולא היו רשאים... לכך¹⁰⁶ משה רבינו ע"ה מבחוץ והקול יוצא מבין שני הכרובים, והולך על מזבח הקטרת ועל מזבח העולה ומשה שומעה. ולמה בהרבה מקומות, כדי להתיש כח הקול כדי שיוכל להבין רצון הכבוד.

כל דיוני רבותינו בדיוק של מקום מזבח אינם מופיעים ביחס אל מקום ארון הקודש. במגילה¹⁰⁷: ואמר רבי לוי: דבר זה מסורת בידינו מאבותינו: מקום ארון אינו מן המדה. תניא נמי הכי: ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח, וכתוב ולפני הדביר עשרים אמה ארך, וכתוב כנף הכרוב האחד עשר אמות וכנף הכרוב האחד עשר אמות, ארון גופיה היכא הוה קאי? אלא לאו שמע מינה: בנס היה עומד.

בספר המצוות לרמב"ם - מצות לא תעשה: והמצוה הפ"ו היא שהזהירנו מהוציא בדי הארון מתוך הטבעות והוא אמרו יתעלה בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו. והעובר על לאו זה לוקה. ובסוף מכות אמרו כשזכרו מחוייבי מלקות והא איכא המסיר בדי הארון, רוצים שהוא גם כן לוקה, ואזהרתיה מהכא מלא יסורו ממנו. הנה כבר התבאר לך שהיא מצות לא תעשה ולוקין עליה:

הוי אומר, שהארון עצמו בלתי קבוע בשום מקום, מצד עצם טיבו ומהותו, ובניגוד גמור אל מקום מזבח, בספר המצוות לרמב"ם¹⁰⁸: אמנם אמרו במזבח מזבח אדמה תעשה לי, שייחשב בכתוב הזה שהוא מצוה בפני עצמה חוץ ממצות מקדש, הענין בו כמו שאספר לך... וכבר אמרו עליהם השלום כי ענין זה הוא שצוה לבנות מזבח שיהי' מחובר בארץ ושלא יהי' נעתק ומטלטל כמו שהיה במדבר. והוא אמרם במכילתא דר' ישמעאל בפירוש זה הפסוק כשתכנס לארץ עשה לי מזבח המחובר

¹⁰⁴ חלק א' אות ר' משם אלעזר.

¹⁰⁵ חלק ב' הלכות הכסא.

¹⁰⁶ חלק ב' הלכות הנבואה.

¹⁰⁷ י', ב'. גמרא יומא כ"א א', ב"ב צ"ט א', ירושלמי בבא בתרא פרק ו' הלכה ב'.

¹⁰⁸ מצות עשה כ'.

באדמה. וכאשר היה הדבר כן הנה זה הציווי נוהג לדורות והוא מחלקי המקדש רוצה לומר שיבנה מזבח מאבנים בהכרח...

המקור במכילתא¹⁰⁹: ר' ישמעאל אומר, מזבח מחובר באדמה תעשה לי, שלא תבנהו על גבי כיפים ולא על גבי עמודים... משם לזבחים¹¹⁰: והתניא: מזבח אדמה תעשה לי - שיהא מחובר מאדמה, שלא יבנו לא על גבי מחילות ולא על גבי כיפין! גם שם¹¹¹: כי אתא רבין אמר ר"ש בן פזי משום בר קפרא: שיתין הוסיפו. מעיקרא סבור: מזבח אדמה - שהוא אטום באדמה; ולבסוף סבור: שתיה כאכילה, ומאי מזבח אדמה? שהוא מחובר באדמה, שלא יבנו לא ע"ג כיפים ולא על גבי מחילות.

מכאן להכרח המכוונות שבמקום מזבח הקבוע ביותר. גם בסוכה¹¹²: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שיתין מששת ימי בראשית נבראו, שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן. חמוקי ירכיך - אלו השיתין, כמו חלאים - שמחוללין ויורדין עד התהום, מעשה ידי אמן - זו מעשה ידי אומנותו של הקדוש ברוך הוא. תנא דבי רבי ישמעאל: בראשית, אל תיקרי בראשית אלא ברא שית. תניא, רבי יוסי אומר: שיתין מחוללין ויורדין עד תהום, שנאמר אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן. ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו. ויטעהו שרק - זה בית המקדש, ויבן מגדל בתוכו - זה מזבח, וגם יקב חצב בו - אלו השיתין... גם במדרש אגדה - פרשת בראשית: ד"א בראשית. ברא שית, משיתין של מזבח ברא העולם:

בסוכה¹¹³: ...בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטפא עלמא, אמר דוד: מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדיה בתהומא ומנח? ליכא דקאמר ליה מידי. אמר דוד: כל דידע למימר ואינו אומר - יחנק בגרונו. נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה תורה: שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לעשות שלום לכל העולם כולו - על אחת כמה וכמה. אמר ליה: שרי. כתב שם אחספא, ושדי לתהומא, ונחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי... רש"י: אחספא... ובאגדת דספר שמואל מפורש שמצאו דוד על פני נקב התהום, וכתוב בו שהיה שם מששת ימי בראשית. שם - מכות¹¹⁴: קפא תהומא - צף התהום, בגמרת ירושלמי שמצא שם חרס שהגביה קולו ואמר לו אל תטלני מכאן שאני כבוש על התהום מיום מתן תורה שרעדה כל הארץ ולא שמע דוד לדבריו ונטלו.

בזה נבין הירושלמי - מס' סוכה¹¹⁵: אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמה בית שואבה שמשם שואבים רוח הקודש על שם ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה... וכתב וירד יפו לא צורכא דילא וירד עכו אמר רבי יונה יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית שואבה ושרת עליו רוח

¹⁰⁹ דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה י"א. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי.

¹¹⁰ נ"ח, א'.

¹¹¹ ס"א, ב'.

¹¹² מ"ט, א'.

¹¹³ נ"ג, א'.

¹¹⁴ י"א, א'.

¹¹⁵ פרק ה' הלכה א'.

הקודש... שכן ניסוך המים בחג יורד הוא אל עומק שיתין התהומיים אשר במקום מזבח, הוא מקום שם שמיים, שכינה ורוח הקודש.

מקום מזבח בלתי מדויק לגמרי, הרי הוא במה ובאיסור כרת. א"א לצמצם בידי אדם מקום מזבח בדקדוק גמור, מאחר שפסקה המסורת, אשר בכך נביא יכול להעיד על מקום מזבח. אף גם דין ריבוע במזבח ופגימה המעכבת אצלה, הכול שייך בזה. השלימות של מקום מזבח היא יוצרת שם מזבח, אשר בלעדיה היא בשם במה ובכרת, כשאר במות שע"פ השדה. הנביא לבדו מסוגל להעיד על מקום מזבח, אף מוסמך להתיר במה, הכול מטעם ועניין האחד, והוא בכוח רוח"ק כנ"ל.

אברהם בהר המוריה

ובסנהדרין¹¹⁶: המוותר על דברי נביא, מנא ידע דאיענש? - דיהב ליה אות. - והא מיכה, דלא יהיב ליה אות ואיענש! - היכא דמוחזק שאני. דאי לא תימא הכי, אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק¹¹⁷, אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ? אלא: היכא דמוחזק שאני. רש"י: היכי שמע ליה יצחק - שהוא דבר אמת, מה שלא נאמר לשום אדם, להקריב את בנו.

רבינו חננאל¹¹⁸: ...ומאן דמוחזק מקבלין מיניה מאליהו בהר הכרמל, אילולי שהיה מוחזק בנביאות היכי הוו מקבלי מיניה ועבדי שחוטי חוץ, אלא ש"מ היכא דמוחזק שאני. ע"כ. כאן השמיט אברהם בהר המוריה...¹¹⁹ ומאידך בהמשך לשון הגמרא מיד: ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם... וכ"ה בפ"ר ר"ח, ע"ש.

בספר ישמח משה - פרשת וירא: והנה יש לי לדקדק בהא דקאמר דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה האריך שמע לו יצחק, דמאי ענין הוכחה זו להר המוריה, הלא אם היה באיזה הר שיהיה ובאיזה מן המקומות, היה גם כן זה מוכח, והכי היה לו לומר אברהם היכי שמע ליה יצחק שיעקד, ולמה ליה למנקט סימנא דהיינו איך שמע ליה בהר המוריה, דבר ידוע שהיה העקדה שם, ויותר טוב למנקט גוף הדבר...

מ"מ, לולי פירוש רש"י יש לומר שאברהם בהר המוריה הינו דוגמת אליהו בהר הכרמל, אשר בשניהם מקשה, היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ. רק נביא יכול לדעת מקום מזבח עד הסוף, וכך להתיר במות, בהתאם להשראת שכינה הנראית אצלו. בכן המקום מזבח בית עולמים נקבע לדורות ונתקדש בידי אברהם בכוח נבואתו, וכלשון הכתוב בפרשת וירא: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שְׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ. וְיֵרָאָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהָרִי יֵרָאָה: וברש"י: י"י יראה – פשוטו ותרגומו: י"י יבחר ויראה לו המקום הזה

116 פ"ט, ט, ב'.

¹¹⁷ שו"ת מהרי"ט חלק ב' - אורח חיים סימן ו': ואי קשיא לך אמאי תלינן מילתא דעקידה באברהם ולא ביצחק אדרבה עיקר קידוש ה' קדש יצחק בעצמו כדאמרי' בס"פ הנחנק' גבי הא דאמרי דהוחזק לגביה שאני דאי לא תימא אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אלמא ביצחק תליא ששמע וקבל מאברהם לפי שהיה מוחזק לגביה....

¹¹⁸ לפנינו בכ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Fol. 126r Add. 27194

119 ועיין ליקוטי אבדה עמ' של"ו.

להשרות שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. אשר יאמר היום – שיאמרו לימי הדורות: בהר י"י זה יראה – הקב"ה לעמו...

ובבראשית רבה - פרשת וירא¹²⁰: וירא את המקום מרחוק, מה ראה, ראה ענן קשור בהר, אמר דומה שאותו המקום שאמר לי הקדוש ברוך הוא להקריב את בני שם, אמר לו, יצחק בני רואה את מה שאני רואה, אמר לו הין, אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה, אמרו לו לאו, אמר הואיל ואינכם רואים שבו לכם פה עם החמור שאתם דומים לחמור... ברש"י. וירא [את] המקום – ראה ענן קשור על ההר.

בעמוד ענן

הפסיקתא דרב כהנא¹²¹: בעמוד ענן ידבר אליהם, מצינו במשה שנידבר עימו בענן, דכת' וירד י"י בענן ויתיב וגו', וירד י"י בענן וידבר וגו'. ובאהרן נדבר עמו בעמוד ענן, וירד י"י בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן וגומ'. אבל בשמואל לא שמענו, ואיכן שמענו, ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך וגו'. ר' יודן בשם ר' מרי בר יעקב אמרו להם הנשים אין אתם רואים ענן קשור למעלן מחצירו, ואין יש אלא ענן, כמה דאת אמר ויש אשר יהיה הענן וגומ'. עכ"ל. מן האפשר שדורש תיבת ותענינה הוא לשון ענן. ספרי זוטא: וירד ה' בעמוד ענן, מגיד שהיה מדבר עמהן בענן, ומניין כדרך שהיה מדבר עמהם, כך היה מדבר עם שמואל בענן, אמ' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, בעמוד ענן ידבר אליהם, אמרו, בשעה שהיו ישראל רואין את עמוד הענן בין השמים ובין הארץ, היו יודעין שהוא מדבר עם משה, וכן שמואל:

בפנים יפות - פרשת ראה: השמר לך פן תעלה עולתיך בכל מקום אשר תראה. בילקוט בכל מקום אשר תראה, אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך הנביא כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל ע"כ, נראה פירוש משום דלפנים היו קוראים לנביא רואה כדכתיב בשמואל והיינו מפני שרואה במקום שאין אחרים רואין, לכך מדייק קרא אשר תראה למעט ע"פ הרואה את אשר לא תראה, גם יש לפרש כפשוטו משום דבעולת ראה כתיב ולא יראו פני ריקם, והיינו שעולה היתה באה ע"י ראיית הש"י את האדם ואינו נראה לאדם, וכן כתוב גבי אברהם ויקרא שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה, דהיינו בה"מ שהאדם נראה ואינו רואה, וזש"ה כל מקום אשר תראה שאין עולת ראה אלא במקום שרואה אותך: תורת משה.

נמצא אפוא שמקום מזבח באמת והיתר במות מחייבים נביא אשר רואה ומזהה השראת שכינה.

וירפא את-מזבח י"י ה' הרוס

לענ"ד, מקום יש להעמיק יותר, בהיתר במות שע"י אליהו בהר כרמל, בהתאם לרש"י - שמואל: מציב לו יד - בונה לו מזבח, הוא המזבח שנאמר באליהו, וירפא את מזבח ה' הרוס בהר הכרמל... שם - מלכים: וירפא את מזבח י"י הרוס - בנה מזבח, והזכיר לישראל להיות מזבח י"י עולה על לבם ושגור בפיהם; שהיה הרוס ונפגר, ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים; כך שמעתי פשוטו. ומדרשו

¹²⁰ פרשה נ"ו.

¹²¹ פיסקא ד' - פרה אדומה. ובפסיקתא רבתי פיסקא י"ד - פרה. מדרש תנחומא פרשת חקת סימן כ"ב. מדרש שמואל פרשה י"ג סימן ח'. משנת רבי אליעזר פרשה ח'. רש"י - תהלים פרק צ"ט פסוק ז'.

שמעתי, שאול בנה מזבח בהר הכרמל, וזהו שנאמר "בא שאול הכרמל והנה מציב לו יד"; ולהלן הוא אומר "ויצב שם מזבח"; ומלכי ישראל הרסו כל מזבחות הבמות שבארצם שנעשו לשם שמים, ובנה אליהו מזבח זה של שאול, שהיה הרוס: אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך - למה נאמר כאן? לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בביתאל וקראו ישראל, בו ביום אמר לו "גוי וקהל גוים יהיה ממך" - עתידין בניך להקהל כשאר הגוים, ולבנות מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות, ואני מתרצה בדבר; בבראשית רבה. ובפ' ר"י קרא.

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח¹²²: ד"א גוי וקהל גוים, בישרו שעתידין בניו להיות מזבחים באשרה כגוים, אימתי בימי אליהו, מה כתיב, וירפא את מזבח ה' ההרוס, שריפא אותן והביאן לדרך הטובה, שעשה להם כל אותן הנסים, כיון שראו אותו מה אמרו, ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים... מדרש אגדה - פרשת ראה: השמר לך פן תעלה עולותיך. אין אתה רשאי לעשות לאחר שיבנה, אבל יכול לעשות מזבח כמו שעשה אליהו בהר הכרמל, ומנין למד אליהו לעשות כן בהר הכרמל, ממה שאמר לו הקדוש ברוך הוא ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך, עתיד לצאת מבנימין בן שיעשה בקהל גוים שיבנה מזבח באיסור הבמות ואני מקבלו, ואליהו משבט בנימין היה, שכן כתיב בספר יחוסין בשבט בנימין [ויערשיה] ואליהו זכרי בני ירוחם. ערשיה בשעה שהקב"ה מרעיש את העולם על ישראל זוכר ברית אבות והקב"ה מרחם עליהם ולכך נאמר אשר היה דבר ה' אליו [לאמר] ישראל יהיה שמך, באותה שעה ששם לו הקדוש ברוך הוא זה השם ואמר לו גוי וקהל גוים:

מכ"ז נראה חידוש גדול בגדר במת אליהו בהר כרמל. מסתבר שהר כרמל בשבטי ישראל מכוון היה נגד הר מוריה היינו בהמ"ק שבירושלים אשר ביהודה. הרי כתוב במלכים: וַיֹּאמֶר יִרְבֶּעֶם בְּלִבּוֹ עֲתָה תָשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד: אִם-יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זִבְחִים בְּבֵית-יְיָ בִּירוּשָׁלַם וְנִשְׁבַּ לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל-אֲדֹנֵיהֶם אֶל-רִחְבֶּעֶם מֶלֶךְ יְהוּדָה וְהִרְגִנִי וְנִשְׁבּוּ אֶל-רִחְבֶּעֶם מֶלֶךְ-יְהוּדָה: וַיַּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב-לָכֶם מַעֲלֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֶלֶהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּשֶׂם אֶת-הָאֶחָד בְּבֵית-אֵל וְאֶת-הָאֶחָד נָתַן בְּדָן: וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹטְאֵת וַיִּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד-דָּן: וַיַּעַשׂ אֶת-בֵּית בְּמֹת וַיַּעַשׂ כְּהִנִּים מִקְצֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא-הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי...

ירבעם חטא והחטיא בביטול עלייה לרגל מישראל, כמבואר במאמרים רבים מחז"ל;

1. תענית¹²³: תנו רבנן: מה היו בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות? אמרו: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יביאו עצים למערכה, ושלא יביאו בכורים לירושלים, והושיבו פרוזדאות על הדרכים. כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל... תנו רבנן: מה הן בני סלמאי הנתופתי? אמרו: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יביאו עצים למערכה, והושיבו פרוזדאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל...

¹²² סימן ל'.

¹²³ כ"ח, א'.

2. תענית¹²⁴: אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים... אלא חמשה עשר באב מאי היא? ... עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר: לאיזה שירצו יעלו.
3. מועד קטן¹²⁵: נענה רבי יוסי הגלילי ואמר: וספדו לו כל ישראל וקברו אתו, והלא דברים קל וחומר: ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב, דכתיב ביה יען נמצא בו דבר טוב - כך, בניו של רבי ישמעאל - על אחת כמה וכמה. מאי דבר טוב? רבי זירא ורבי חנינא בר פפא; חד אמר: שביטל משמרתו ועלה לרגל, וחד אמר: שביטל פרדסאות שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל.
4. גיטין¹²⁶: א"ל רב כהנא ורב אסי לרב, כתיב ביה בהושע בן אלה: ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל, וכתיב: עליו עלה שלמנאסר וגו'! אמר להו: אותן פרדסאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל בא הושע וביטלן, ואעפ"כ לא עלו ישראל לרגל, אמר הקדוש ברוך הוא: אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי.
5. סנהדרין¹²⁷: דכתיב ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר לכלם, אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא הם העמיקו משלי, אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה, והם אמרו: כל העולה לרגל - ידקר בחרב.
6. מדרש תנחומא - פרשת אחרי מות¹²⁸: לאשר איננו זובח, זה ירבעם, שביטל ישראל מעלות לרגל, שנאמר רב לכם מעלות ירושלים וגו'...

מאידך, לכאורה המשמעות מפשוטו של מקרא, אשר ירבעם חטא והחטיא בע"ז, אבל עלייה לרגל בירושלים וודאי שלא אמורים בני שבטי ישראל לעשות אחרי חלוקת ממלכתם, בס' מלכים: וַיְהִי בַעֲת הַהִיא וַיִּרְבְּעָם יֵצֵא מִירוּשָׁלַם וַיִּמָּצֵא אֹתוֹ אַחֲיָה הַנְּשִׁילִי הַנְּבִיא בְּדֶרֶךְ וְהוּא מִתְכַּסֶּה בְּשִׁלְמָה הַדֹּשָׁה וּשְׁנֵיהֶם לְבָדָם בַּשָּׂדֶה: וַיִּתְּפֹשׂ אַחֲיָה בְּשִׁלְמָה הַדֹּשָׁה אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּקְרָעָהּ שְׁנַיִם עָשָׂר קָרְעִים: וַיֹּאמֶר לִירְבֵּעָם קַח-לָךְ עֲשָׂרָה קָרְעִים כִּי כֹה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּנִי קָרַע אֶת-הַמַּמְלָכָה מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנִתְּנִי לָךְ אֶת עֲשָׂרָה הַשְּׁבָטִים: וְהַשְּׁבֵט הָאֶחָד יִהְיֶה-לִּי לְמַעַן עֲבָדִי דָוִד וְלְמַעַן יִרְוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחֶרְתִּי בָּהּ מְכָל שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל... וְלָבָנוּ אֶתֵּן שְׁבֵט-אֶחָד לְמַעַן הִיֹּת-נִיר לְדָוִד-עֲבָדִי כָּל-הַיָּמִים לִפְנֵי בִירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחֶרְתִּי לִי לְשׁוּם שָׁמַי שָׁם: וְאַתָּה אֶקַּח וּמַלְכָּתְךָ בְּכָל אֲשֶׁר-תֵּאָוָה נִפְשָׁךְ וְהָיִית מֶלֶךְ עַל-יִשְׂרָאֵל... וְלֹא-שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל-הָעָם כִּי-הָיְתָה סִבָּה מַעַם יְיָ לְמַעַן הָקִים אֶת-דָּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ בְּיַד אַחֲיָה הַנְּשִׁילִי אֶל-יִרְבֵּעָם בֶּן-נִבְט:

עוד כתוב שם: וַיְהִי דְבַר הָאֱלֹהִים אֶל-שְׁמַעְיָה אִישׁ-הָאֱלֹהִים לֵאמֹר: אָמַר אֶל-יִרְבֵּעָם בֶּן-שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל-כָּל-בֵּית יְהוּדָה וּבְנֵימִין וַיֵּתֶר הָעָם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יְיָ לֹא-תַעֲלֶיךָ וְלֹא-תִלְחָמִין עִם-אַחֵיכֶם בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמָעוּ אֶת-דְּבַר יְיָ וַיָּשׁוּבוּ לָלֶכֶת כְּדָבָר יְיָ:

¹²⁴ ל', ב'. בבא בתרא קכ"א, ב'.

¹²⁵ כ"ח, ב'.

¹²⁶ פ"ח, א'.

¹²⁷ ק"ב, א'.

¹²⁸ סימן א'.

מ"מ ברור מכ"ז שפילוג ירבעם במלכותו בעצמו, ודאי מן השמים נגזר כך. גם ביטול של עלייתם לרגל עכ"פ גזירה הייתה, ולא יוכלו בני ישראל לשנותה ולעלות. כאן נמצא מקום לאליהו בהר כרמל אשר בנה ויסד מזבח בשומרון המקביל למזבח הגדול שבירושלים. מזבח אליהו מתייחס אל שבטי ישראל אשר שורש מלכותם בבית שאול מבני בנימין, לעומת מזבח הגדול בירושלים המתייחס אל שלמה המלך בן דוד משבט יהודה. המדרש באגדת בראשית¹²⁹: כמגדל דוד צוארך, זה מזבח שבנה, שנאמר וירפא את מזבח ה' ההרוס, שהיה אותו המזבח רפואה לישראל.

עניין היחס שבין הכרמל לבין הבית מקדש בירושלים מפורש במדרש תהלים¹³⁰: אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן עתיד הקדוש ברוך הוא להביא סיני ותבור וכרמל, וליתן ירושלים עליהם בראשם, שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים... שם¹³¹: ...וסיני מהיכן בא, אמר ר' יוסי מהר המוריה נתלש, כחלה מעיסה, ממקום שנעקד יצחק אבינו, אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ויצחק אביהם נעקד עליו נאה לבניו לקבל עליו את התורה, ומניין שעתיד לחזור למקומו, שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, אלו תבור וכרמל וסיני וציון, ההרים. ה' הרים, כלומר כמנין חמשה חומשי תורה. ושם¹³²: דבר אחר יסודתו בהררי קדש. יסודתו של עולם ירושלים, בזכות שני הרים קדושים, הר סיני והר המוריה. אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן עתיד הקדוש ברוך הוא להביא לסיני ולתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשם, שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים [וגו']... בתי מדרשות¹³³: ויראני מטטרון הדובר בי את כל הדברים האלה ואת ירושלים בארכה ורחבה וראיתי חומותיה מקיפים סביבותיה מן המדבר והלבנון ומן הנהר הגדול נהר פרת ועד הים האחרון ויראני הבית וההיכל בנוי על חמש ראשי הרים ויאמר אלי אלה ההרים אשר בחר ה' [לשבת] ואען ואשאל מה שמותם ויאמר אלי אלה שמותם לבנון הר המוריה ותבור וכרמל וחרמון...

המקור בפסיקתא דרב כהנא¹³⁴: ר' פנחס בשם ר' ראובן א', עתיד הק' להביא סיני ותבור וכרמל, ולבנות בית המקדש על גבי ראשיהם. ומה טעמ', והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית י"י בראש ההרים. א"ר חומא ודייך עד כאן, אלא בית המקדש אומ' שירה וההרים עונים אחריו, ומה טעמ', ונשא הוא מגבעות. ואין לשון זה ונשא אלא שירה, ומה טעמ' וכנניהו שר הלויים במשא יסור במשא כי מבין הוא.

מ"מ, בפשטות מזבח אליהו הוראת שעה הייתה ומהכתוב עת לעשות לשם, אך לאחר מעמד ההוא שוב חזר איסור במות אל מקומו, ומזבח אליהו יצא מכלל שימוש קרבנות. מאידך, יש משמעות מרש"י מלכים לעיל כפי פשוטו של מקרא אשר אמנם מזבח אליהו המשיך לשמש שבטי ישראל להקריב עליו מאותו מעמד והלאה, וכ"כ רד"ק - מלכים: את מזבח י"י ההרוס - אמרו כי מזבח היה שם מקדם, שנבנה לשם יי'. ואמרו בדרש, כי זה המזבח בנה אותו שאול, והוא מה שאמר "והנה מציב לו יד".

¹²⁹ פרק פ'.

¹³⁰ מזמור ל"ו.

¹³¹ מזמור ס"ח.

¹³² מזמור פ"ז.

¹³³ חלק ב' - ספר זרובבל.

¹³⁴ פיסקא כ"א - קומי אורי.

והיה זה המזבח הרוס, כי הרוס עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם יי' בשעת היתר הבמות; ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים, מנע מהקריב במקום אחר, אלא או בביתאל או בדרן, והרוס המזבחות, כמו שאמר אליהו "את מזבחותיך הרוס". ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות, לצורך שעה. ויש מפרשים, וירפא את מזבח יי' ההרוס - כי בנס שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה, וזבחו זבחים במזבח יי', שהיה הרוס ונמנע מהם:

רלב"ג - מלכים: וירפא את מזבח יי' ההרוס – רוצה לומר, שבזה הפועל העלה רפואה אל מזבח יי' ההרוס בישראל, עד שלא היו זבחים לו יתברך כי אם לעבודה זרה. או איפשר שהיה שם מזבח בנוי ליי', להיותו במת יחיד, והרוס אותו בעבדם עבודה זרה, ואז הרוס כל המזבחות שהיו שם לשם יתברך, כאמרו "את מזבחותיך הרוס":

במקורות שונים במקרא עם חז"ל מבואר, כי הר כרמל המשיך לשמש מקום מקודש לאליהו ולתלמידו הגדול אלישע;

1. מלכים: וַיַּעֲלֵה אַחָאֵב לְאַכְלֹל וּלְשִׁתּוֹת וְאֶלְיָהוּ עָלָה אֶל-רֹאשׁ הַכַּרְמֶל וַיִּגְהַר אֶרְצָה וַיִּשֶׁם פָּנָיו בֵּין בְּרָכָיו:
2. וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל-הַר הַכַּרְמֶל וּמִשָּׁם נָשָׁב שִׁמְרֹן:
3. וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא אֶל-אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל-הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כְּרָאוֹת אִישׁ-הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנְּגִיד וַיֹּאמֶר אֶל-גִּיחֲזִי נַעֲלֹ הִנֵּה הַשּׁוֹנֵמִית הִלָּז:
4. ירושלמי - פסחים¹³⁵: אמרו בית שמאי לבית הלל כלום אתם אומרים בטהורה שלא תישרף אלא שאני אומר שמא כהן אחד שבת בתוך התחום והוא בא ואוכלה בשבת אף תלויה לא תישרף שאני אומר שמא אליהו שבת בהר הכרמל והוא בא ומעיד עליה בשבת שהיא טהורה אמרו להן בית הלל מובטחין אנו שאין אליהו בא לא בשבתות ולא בימי' טובים.
5. דברים רבה¹³⁶: כדבר אפרים רתת, אז"ל דבר זה לא נבא הנביא אלא על נחיאל, שהיה אדם גדול ועשיר והיה אביו משבט אפרים, וכשראה מעשה אחאב אשר הסיתה אותו איזבל בת ירובעל אשתו אז כפר בהקב"ה ובתורת משה ובנה ומסר עצמו לע"ז שעשתה איזבל בראש הר הכרמל, כדי להכעיס לאליהו שהיה מתפלל לפני השם בהר הכרמל...
6. פסיקתא רבתי¹³⁷: רבי יהושע בן לוי היה עומד עם אליהו בהר הכרמל, אמר לו אין אתה מראה לי אילו אבני כדכדנא כיצד הם, אמר לו הן, והראה לו על ידי נס.
7. אוצר מדרשים – אליהו: רזא גלא ליה מיכאל שרא רבא דישראל לאליהו הנביא בטורא דכרמל, קץ וזמן שעתיד להיות באחרית הימים בסוף ארבע מלכיות בימיו של מלך רביעי העתיד להיות.

¹³⁵ פרק ג' הלכה ו'.

¹³⁶ (ליברמן) נספח.

¹³⁷ פיסקא ל"ב - ענייה סוערה.

קרן הכרמל

סמך לדבר מצוי אף באתר מעמד ההוא; קרן הכרמל¹³⁸ (ערבית دَيْر المحرقَة, תעתיק: דִּיר אל־מַחְרָקָה - "מנזר השריפה") היא פסגה ברכס הכרמל, והיא מתנשאת לגובה של 474 מטר מעל פני הים. הפסגה שוכנת בצידו הדרום-מזרחי של רכס הכרמל, כ-2.5 ק"מ צפונית-מערבית ליקנעם עילית, וכארבעה קילומטרים דרומית-מזרחית למרכז היישוב דלית אל-כרמל. על פי המסורת, במקום זה התחולל העימות בין אליהו לבין נביאי הבעל, כשאש ירדה מן השמים ורק קורבנו של אליהו נענה. מסיבה זו הוקם במקום בשנת 1867 מנזר על ידי נזירים כרמליתים שהגיעו מאירופה... היסטוריה: האתר משך אליו במהלך ההיסטוריה עולי רגל יהודים, מוסלמים ונוצרים. לפי עדויות שונות, שהמוקדמת שבהן היא של רבי בנימין מטודלה (אמצע המאה ה-12), עמד במקום מבנה שהנציח את המזבח שהקים אליהו.

קרן הכרמל (מוחרקה)¹³⁹: המקום הנקרא "מוחרקה" – פירוש המילה בערבית "מקום התבערה" – מוכר כבמת קורבנו של אליהו הנביא. הוא שוכן בקצהו הצפון – מזרחי של הר-הכרמל ומשקיף על עמק יזרעאל, גובהו 482 מ', 27 ק"מ מרוחק מחיפה, 13 ק"מ ממגידו... הנס והעדויות הזאת, היחידה במינה, לקיום אלוהים אחד, נחרטה בלב הדורות. עם התנ"ך היא הוכנסה לדת הנצרות ודרך הקוראן לדת האיסלם. לפי המסורת של כל שלוש הדתות קרה הדבר בקרן הכרמל. כשאתה עומד על מרפסת הבניין ומסתכל על הנוף המשתרע לפניך, מראש הנקרה, החרמון, דרך הגליל כולו, גבעות הגעש של רמת הגולן, התבור, הגלעד, הרי הגלבוע ושומרון, עד לשרון וחולות קיסריה, גם אתה נוטה לקבל את הגרסה, כי המקום ראוי למאורע מסוג זה.

רבי בנימין מטודלה (1165) מזכיר בתולדות נסיעותיו את המזבח של אליהו על הר-הכרמל. ר' יעקב מפריס אף הוא ביקר במקום. שניהם מאשרים את קיומו של מבנה עתיק, בנוי 12 אבנים, לזכר מזבחו של אליהו, לפי גרסה אחת. נוצרים רבים, ביניהם נזירים כרמליים וכמו כן נוסעים אחרים, החל מהמאה ה-17 – מאשרים את העובדה. בין השנים 1770 – 1850 נעלמו אבני המזבח. בשטח בו נמצאת הכנסייה הנוכחית היה פעם בית תפילה מוסלמי קטן, ר' יעקב מפריס (1228) מסר כי תושבי הסביבה המוסלמים מרבים לבקר בו ולהדליק נרות לכבוד הנביא.

המבנה אשר הוקם כפי הנראה, קודם לתקופה הצלבנית, במרוצת הזמן נהרס. אחרי שמסדר הכרמלים רכש את השטח, הוקם הבניין הנוכחי במקומו בשנת 1883. חדר התפילה שופץ בשנים האחרונות והוקם בו מזבח מ-12 אבנים לזכר 12 שבטי ישראל כדברי המקרא. על קירותיו הוצבו כתובות קרמיקה המספרות על המאורע. בשביל הנחש המוליך אל הכביש חיפה – מגידו שני מקורות מים: ביר-אל-מוחרקה ומתחתיו ביר-אל-מנסורה, מקורות אפשריים של מי הקורבן. בחירבת-אד-דאוואב, הסמוך למקום החנייה, נגלו שרידים מהתקופה הביזנטית. הרחק יותר כ-3 ק"מ מערבה, שרידים ביזנטיים המעידים על קיומו של ישוב יהודי גדול במקום, קרוי "סומקא" בערבית. אין זה מן הנמנע שקירבת מקום קורבן אליהו גרמה בתקופת המשנה להתיישבות יהודית תוססת בסביבה. עכ"ל.

¹³⁸ ע"פ אנציקלופדיה החופשית.

¹³⁹ http://www.muhraga.org/index_israel.html

בספר כפתור ופרח¹⁴⁰: ומיהו בכל מקום שיראה חלק מן הים ומן הירדן ומן הנחל ראוי לו להזכיר חסדי השם יתברך והשגחתו עלינו, ויודה וישבח כפי כחו. וכן הענין בראותו מקום שהאל יתברך עשה פלא או נס לקצת נביאים ע"ה, כמו בראותו בהר הכרמל מקום שעשה אליהו זכור לטוב במזבח, ובראותו בשונם מקום עליית אלישע ע"ה וכיוצא בהם, ואין ספק כי ענין אליהו זכור לטוב היה פלא ונס לו שהרי המלך היה רודפו, אבל של אלישע היה פלא לו ונס לבן השונמית לתפילת הנביא ע"ה. ואנחנו הרגלנו לומר בראותינו הירדן כך, על יד הירדן [לך אלקי אתן] אברך אהלל אשבח ואודה שמך. בעד עמך בקעת בים סוף. גבול ארצך שפתו והסוף. הסוף לאליהו חציתו. בו אלישע לא היה חצוף. חשוף זרוע קדשך קדוש ישראל להושיע עם אביון. הטיבה ברצונך את ציון. עד כאן.

נוסיף עוד, כי כן נראה הנהוג גם בשאר מקומות מקדש, מזבחות ובמות, שהמשיכו העולם להשתמש בהם לאחר זמנם, מאחר שהוקדש מקומם מתחילה, וכמו בשילה¹⁴¹ ובהר עיבל¹⁴².

גלגל

במשנת זבחים¹⁴³: באו לגלגל והותרו הבמות קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים בכל מקום:

דין הזה הוא מן הסתומים בחוקי הקרבנות, שהלא משכן גלגל, לכאורה היה המשך ישיר רצוף וגמור אל משכן המדבר, ומדוע נשתנה הלכתו בעניין האיסור והיתר של במות. כבר ברמב"ם על משנה¹⁴⁴: הגלגל לא היה בו בית בנוי, אלא היה המשכן עצמו שהיה במדבר. אבל כיון שהלשון באסור הבמות נאמר תלוי במחנה והוא אמרו אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה, ועשה טעם הדבר למען אשר יביאו בני ישראל את זבחייהם אשר הם זבחים על פני השדה וזה הוא אסור הבמות, הרי עם חסול המחנות וכניסתם לארץ כלומר ארץ כנען והוא בזמן היותם בגלגל נסתלק הלאו הזה ונשאר ההתרשם רוצה להקריב בבמה מקריב כמו שהיה לפני המשכן, כיון שלא נאסר הדבר אלא במדבר במקום שהיו המחנות¹⁴⁵, הלא תראה אמרו וקדשים קלים בכל מקום כיון שלא היה שם מחנה מוגדר אלא נתפזרו בני אדם בארץ.

¹⁴⁰ פרק ז'.

¹⁴¹ עיין לקמן.

¹⁴² עיין לקמן.

¹⁴³ י"ד, ה'.

¹⁴⁴ וע"ע בפ"י [רבינו] בחיי - פרשת ראה.

¹⁴⁵ רד"צ הופמן - דברים: אמנם שנינו במשנתנו סוף זבחים, שרק כשבאו לגלגל הותרו הבמות. אבל הרמב"ם בפירוש המשנה שם מפרש, שיסוד ההיתר היה, מפני שנתבטלה ההנחה הקודמת של טעם האיסור. בויקרא י"ז נאמר רק שאסור להקריב במחנה או מחוץ למחנה, למען "לא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים" (שהיו מצויים לדעתם המוטעית במדבר); אבל כיון שנכנסו ישראל לארץ נושבת ובטל החשש שמא יקריבו לשעירים, לא נזהרו יותר באיסור שחוטי חוץ. לפי זה מובן מאליו, שעם כיבוש עבר הירדן בטל האיסור שנאמר בויקרא י"ז. אמנם קבלו רבותינו שרק בגלגל הותרו הבמות, כמו ששנינו במשנתנו, אבל בכל זאת יתכן שגם לפני זה לא נזהרו באיסור הזה, כאשר בטל טעמו. אם כן הביטוי "איש כל הישר בעיניו" יש בו משום נזיפה, אבל בכל זאת אין זאת עבירה חמורה כל כך, כמו שכתוב בויקרא י"ז, רק שיש בזה איסור משום "דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו"...

יש להעיר מלשון הכתוב ביהושע;

1. וַיֵּלְכוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגָּלְגָל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו וְאֶל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּנוּ וְעַתָּה כָּרְתוּ־לָנוּ בְרִית:
2. וַיִּשְׁלְחוּ אֲנָשִׁי גִבֹּעוֹן אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגָּלְגָלָה לֵאמֹר אֶל־תֵּרֶף יָדְךָ מֵעֲבָדְךָ עֲלֵה אֵלֵינוּ מִהָרָה וְהוֹשִׁיעָה לָנוּ וְעֲזָרְנוּ כִּי נִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ כָּל־מַלְכֵי הָאֲמֹרִי יוֹשְׁבֵי הָהָר:
3. וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגָּלְגָלָה:
4. וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגָּלְגָלָה:

הרי שגלגל מחנה היא, אמנם מסתמא ר"ל ע"ד רש"י שם¹⁴⁶: קדשים קלים בכל מחנה ישראל - כמות שהן שרויין בדגליהם, והא ילפינן באיזהו מקומן מקראי. באו לגלגל - כשעברו את הירדן והוקבע אהל מועד שם שבע שנים שכבשו ושבע שחלקו. הותרו הבמות - כדילפינן לקמן מאיש כל הישר בעיניו... קדשים קלים בכל מקום - דכיון שבטלו הדגלים, והן היו הולכים בכל הארץ לכבשה, ולא היתה חנייתן סביבות המשכן, בטלה קדושת מחנה ישראל...¹⁴⁷

ביאור אחר במשך חכמה - פרשת ראה: והא דבגלגל היו הבמות מותרות, משום דלא נחו מכיבוש נחלה, וכמו דאמרו בזבחים "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה", דנחו מכבוש, יעויין שם.

ספר מורה הנבוכים חלק ג' פרק מ"ו: וכאשר התמיד מריים ונמשכו אחרי המפורסם אשר גדלו עליו ולהתחבר אל השדים באכלם סביב הדם, צוה יתעלה שלא יאכל בשר תאווה במדבר כלל, אבל יהיה הכל שלמים, ובאר לנו סבתו כדי שישפך הדם על המזבח ולא יתקבצו סביבו, ואמר למען אשר יביאו בני ישראל וגו', ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, אבל נשאר ענין החיה והעוף, מפני שלא יבא קרבן מחיה כלל ולא יקרב עוף שלמים, וצוה יתעלה אחר זה שכל חיה ועוף שמותר לאכלם, כשישחט יכסה דמו בעפר, עד שלא יתקבצו עליו לאכול סביבו, ונשלמה הכונה להפר האחוה בין מי שאחזם שד באמת, ובין שדיהם... ונשוב אל מה שאנחנו בו, דע שלא נאסר בשר תאווה אלא במדבר לבד, כי מן הדעות ההם המפורסמות שהשדים שוכנים במדברות שם ידברו ויראו, ואמנם במדינות ובישוב אינן נראין, עד שמי שירצה מאנשי המדינות לעשות דבר מאלו השגעות, יצא מן המדינה ליערות ולמקומות שאינם מיושבים, ולזה הותר בשר תאווה אחר שנכנסו לארץ, ועוד שתגבורת החולי ההוא תמעט בלא ספק וימעטו הנמשכים אחר הדעות ההם ג"כ, ועוד שהיה כבד מאד קרוב לנמנע שיבא כל מי שירצה לאכול בשר בהמה לירושלים, מפני אלו הטעמים לא אסר בשר תאווה אלא במדבר.

רש"ר הירש בפרשת ראה: ...וכן ניסינו להסביר שם את האיסור להקריב בבמה בשעת איסור במות. מצאנו שזו משמעות החובה להקריב רק במקום הלאומי של מקדש ה' שהוקם לתורה: כי רק שם יש ערובה לכך שהמקריב ישתית את תודעת ה' שבלבו על יסוד התגלות ה' שהאומה מעידה עליה, ורק שם הדבר מובטח שהוא יבקש את קירבת ה' רק על ידי התמסרות לתורה שנמסרה לאומה מידי ה'. ואילו בבמת יחיד חסר הביטוי לשני אלה, כי האל, שהמקריב מקדיש לו את קרבנו, יכול להיות האל היחיד של האמת היהודית, אך כמו כן הוא יכול להיות זהה עם הבל התעתועים האליליים של "השעירים על פני השדה". אולם מעל הכל חסרה בבמה כל התייחסות לתורה, והמקריב לה' בחוץ - בשעת איסור במה - כמוהו כעוזב את התורה שה' העמיד אותה כמתווכת יחידה בינו לביניו. אכן חטא הבמה בשעת איסור במות חותר תחת הקשר של כל בני האומה עם התפקיד האחד שנקבע להם בתורה והוא פותח פתח לסובייקטיביזם גרוע ביותר. דבר זה ברור מן ההידרדרות שבתקופת המלכים, שהרי אין לך דבר שספר מלכים חוזר עליו יותר ומבליט אותו יותר מהקינה שהבמות לא סרו מתוך העם.

¹⁴⁶ דף קי"ב עמ' ב'.

¹⁴⁷ שם: ...באו לשילה - לאחר חילוקו מיד קבעוהו בשילה... ועיין חידושי הגרי"ז. אך יש ליישב שצ"ל לאחר שחילקו, ושב אל לעיל בלשונו ושבע שחלקו, וכ"כ בפסחים ל"ח ב': עברו את הירדן והוקבעו בגלגל שבע שכבשו ושבע שחילקו - היו הבמות מותרות, באו לשילה לאחר שחילקו, והוקבע משכן שם - נאסרו הבמות...

מ"מ, לשון רש"י יש בו סיוע רב אל מהלכינו בהמשך לעניין נוב וגבעון, הנוגע לגדר מקום אשר יבחר יי'. הבחירה העיקרית ר"ל לדברינו, בין השבטים, ר"ל שבטים ידועים ומסוימים, אשר בהם ומהם יבחר יי' מקום משכנו וביתו, וע"ד הכתוב בפרשת ראה: לֹא-תַעֲשֶׂן לָן לֵי אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אִם-אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחָר יי' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל-שְׁבִטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת-שִׁמּוֹ שָׁם לְשֹׁכְנֵי תְדַרְשׁוּ וּבֵאתָ שָׁמָּה... הַשֹּׁמֵר לְךָ פֶּן-תַּעֲלֶה עֲלֵתֶיךָ בְּכָל-מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה: כִּי אִם-בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחָר יי' בְּאַחַד שְׁבִטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֲלֵתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מֻצְוָה: מַלְכִּים: מִן-הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת-עַמִּי אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם לֹא-בְחַרְתִּי בְּעִיר מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לַהֲיוֹת שְׁמִי שָׁם וְאֶבְחָר בְּדוֹד לַהֲיוֹת עַל-עַמִּי יִשְׂרָאֵל... וְהַשֹּׁבֵט הָאֶחָד יִהְיֶה-לּוֹ לְמַעַן עֲבֹדִי דָּוִד וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי בָּהּ מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל... וְרַחֲבֵעֶם בֶּן-שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ בְּיְהוּדָה בֶּן-אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רַחֲבֵעֶם בַּמָּלְכוֹ וְשִׁבְעַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר-בְּחָר יי' לָשׂוּם אֶת-שִׁמּוֹ שָׁם מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֻּנִית... וַיָּשֶׂם אֶת-פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֲשֶׁר אָמַר יי' אֶל-דָּוִד וְאֶל-שְׁלֹמֹה בְּנוֹ בְּבֵית הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשִׁים אֶת-שְׁמִי לְעוֹלָם: דְּבַרִּי הַיּוֹמִים. תְּהִלִּים פֶּרֶק ע"ח (ס"ז) וַיִּמָּאֵס בְּאֶהֱל יוֹסֵף וּבְשִׁבְט אֶפְרַיִם לֹא בָחַר: (ס"ח) וַיִּבְחָר אֶת-שִׁבְט יְהוּדָה אֶת-הָרֹצֵן אֲשֶׁר אֶהָב... וְעוֹד כִּי"ב.

ע"כ כתב רש"י: בכל מחנה ישראל - כמות שהן שרויין בדגליהם דווקא, אף פירש יותר אצל באו לגלגל: בכל מקום - דכיון שבטלו הדגלים, והן היו הולכים בכל הארץ לכבשה, ולא היתה חנייתן סביבות המשכן, בטלה קדושת מחנה ישראל. לפי שהעיקר תלוי הוא בבחירת מקום ידוע בין השבטים.

מ"מ, יש שאלה ותמיהה נוספת מארון הקודש, עיין ס' עלי תמר - מגילה¹⁴⁸: אמר ר"י בשם ר"י, זה סימן, כ"ז שהארון מבפנים הבמות אסורות, יצא הבמות מותרות. וכ"ה בתוספתא סוף זבחים, איזו היא במה גדולה, בשעת היתר במה, אהל מועד נטוי כדרכו, אין הארון נתון שם... איזו היא מנוחה, זו שילה, ונחלה, זו ירושלים וכו'. והנה קשה מאוד, שאמנם בימי נוב וגבעון היה הארון בקרית יערים ובציון עיר דוד... אבל בימי גלגל פשוט לכאורה שהארון היה אוה"מ שבגלגל, כי לא נזכר כלל שהארון היה במקום אחר מחוץ לאוה"מ, וא"כ הדבר הוא בניגוד לסימנו של ר"י, שהרי הארון בפנים היה באוה"מ שבגלגל, ואעפ"כ היו הבמות מותרות. ומצאתי בספר הניר שעמד ע"ז ונשאר בקושיא...

בעירובין¹⁴⁹: ופליגא דרבי אבא בר פפא, דאמר רבי אבא בר פפא: לא נענש יהושע אלא בשביל שביטל את ישראל לילה אחת מפריה ורביה, שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא וגו' וכתוב ויאמר [לא] כי אני שר צבא ה' עתה באתי וגו'. אמר לו: אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה... וגמירי: דכל זמן שארון ושכינה שרויין שלא במקומן - אסורין בתשמיש המטה. רש"י: וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויין שלא במקומן כו' - ואותו לילה שהוכיחם המלאך היו מבטלים תלמוד תורה, בשביל שהיו אורבין על העיר ולא החזירו בערב את ארון למקומו בגלגל והוא הלילה שביטלו מפריה ורביה. ובתוספות - מגילה¹⁵⁰: אמש בטלתם תמיד של בין הערבים - קשה אמאי בטלוהו בשלמא תלמוד תורה בטלו לפי שהיו צרים על העיר כל ישראל אבל הכהנים

¹⁴⁸ פרק א' הלכה י"ב.

¹⁴⁹ ס"ג, ב'.

¹⁵⁰ דף ג' עמ' א'.

אמאי לא היו מקריבים התמיד, וי"ל לפי שהארון לא היה במקומו כדאמר פרק הדר והכהנים נושאים את הארון.

רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף - מגילה¹⁵¹: קיימא לן דבמשכן שילה ובית עולמים נאסרו הבמות, כי היה הארון נתון שם ואהל מועד נטוי ועליהם אמר הכתוב לשכנו תדרשו ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וגו', ששם היו כל הקרבנות קרבים בין קרבנות שקבוע להם זמן ובין שאין קבוע להם זמן, ובמה גדולה היא המזבח של משה שהיה בגלגל¹⁵² ואהל מועד נטוי ואין ארון נתון שם לפי שהיו עסוקים במלחמות לכבוש הארץ והיו מוליכין הארון עמהם, אבל כל המשכן היה קבוע בגלגל, והיו הצבור מקריבים בו חובות הקבוע להם זמן... אבל לא חובות שאין קבוע להם זמן... בית הבחירה (מאירי) מגילה¹⁵³: וכבר נודע לנו ממסכת זבחים שעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות, ומשהוקם המשכן נאסרו, הואיל והיה שם מזבח וארון עמו, באו לגלגל כל שבע שכבשו ושבע שחלקו, והיה הארון הולך עמם במלחמותיהם, ולא היה קבוע עם המזבח בגלגל, הותרו הבמות...

כיו"ב בתפארת ישראל¹⁵⁴: באו לגלגל. והעמידו שם המשכן של מדבר להקריב שם על מזבח הנחושת שעשה משרע"ה, אבל הארון שבו הלוחות הביאו לשכם שדר שם יהושע, שם בנו מקדש להארון כמפורש ביהושע ויאסוף ישראל שכמה ויתיצבו לפני האלהים...

מזבח הר עיבל

חידוש גדול אפשרי מצאנו בס"ד כאן, ע"פ ממצאי האתר והמזבח בהר עיבל אשר בדורנו¹⁵⁵. במידה ואכן האתר שימש להקרבת קרבנות כלליות, מעבר אל אותם אשר מפורשים בפרשת כי תבוא: וְהָיָה

¹⁵¹ (לפי דפי הרי"ף) משניות דף ג' עמ' ב'.

¹⁵² ראה הכתב עת שמעתין 172-173 עמ' 83.

¹⁵³ דף ט' עמ' ב'.

¹⁵⁴ יכין.

¹⁵⁵ ראה <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=926>, <http://hebrewarchaeology.blogspot.com/2017/01/blog-post.html?m=1>, <http://www.sponser.co.il/ForumFiles/4c4bc629-0dbd-4370-8dd8-8a5da6b74116.doc>, <http://lilmod.cet.ac.il/CETHandler.ashx?n=CetEntities.FileViewer&i=7b6c26a9-ffd0-426d-b508-19d6c9d151f1&id=170549>, כבר-לא-על-ההר-יוסף-פריאל, על מזבח הר עיבל ועל מערת המכפלה הרב זלמן מנחם קורן: בשנים תשמ"ב-תשמ"ט נתגלה ונחשף בהר עיבל מבנה, אשר על פי כל מבחן אובייקטיבי אינו אלא המזבח שעל בניינו נצטוו במפורש בתורה בבואם לארץ כנען, ואשר נבנה בפועל על ידי יהושע בן נון, כפי שמפורש במקראות בספר יהושע. למעשה, ניתן לקבוע כי ממצא זה הוא הממצא הארכיאולוגי החשוב ביותר שנתגלה עד היום הזה... <http://files8.design-editor.com/92/9266067/UploadedFiles/C4634178-2CAD-2EC5-C275-18F1561053FA.pdf>: האתר שנתגלה ונחפר (חלקית) בידי אדם זרטל מציג לפנינו חידה מקראית-היסטורית הלכתית, שאינני יודע אם יש לה תקדים. שנים אחדות של סקרים וחיפושים נמרצים בהרי אפרים ומנשה החלו להניב פרי, מפתיע בעוצמתו. לראשונה, ניצב לפנינו מבנה אשר תובע מאתנו מאמץ של פרשנות מקראית, פרשנות הלכתית, פרשנות היסטורית ופרשנות ארכיאולוגית. רב התגליות, שנמצאו עד כה בארץ, הניבו תרומה חשובה לא רק למחקר ההיסטורי אלא גם למחקר המקרא, אך זו היתה בעיקרה עקיפה: הארת הרקע הכללי והספציפי של תקופות ואתרים. רק מעט אתרים אפשרו זיהוי ישיר וחד-משמעי עם מבנים מוגדרים שתוארו במקרא. (שערי מגידו, חצור וגזר תאמו חצי פסוק מספר מלכים ופסוק נוסף מספר יחזקאל, ארמון השן של אחאב,

בְּעֶבְרָתְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תִּקְיְמוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מַצִּיחַ אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהָר עֵיבֵל וְשִׁדְתָּ אוֹתָם בְּשִׂיד: וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֲבָנִים לֹא־תִנִּיף עֲלֵיהֶם בְּרֹזֶל: אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבֵּחַ יְהוָה וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עֹלֹת לַיהוָה: וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָׁם וְשִׂמַּחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה: גַּם בִּיהוֹשֻׁעַ: אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל בְּהָר עֵיבֵל: כֹּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּפְתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־תִנִּיף עֲלֵיהֶן בְּרֹזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים:

מכאן נפתח פתח חדש לומר שמזבח הר עיבל שימש בעצם לבמה הגדולה, וכל עיקר קרבנות של גלגל בשנות כיבושם וחילוקם, במזבח הזה הועלו.

בלשון הרמב"ם לק': כיון שנכנסו לארץ, העמידו המשכן בגלגל ארבע עשרה שנה שכבשו ושחלקו. ר"ל מחנה הגלגל שבאזור יריחו¹⁵⁶, ושם חנה האוהל מועד והארון הקודש, אך דווקא עניין המזבח התקיים לדרכינו בהר עיבל, לפי הבנתם במצוות ובניית שם מזבח ליהוה לעיל, לפי שהוא אז שימש במקום מזבח העולה הרגיל. כך יש ללמוד מנוב וגבעון ג"כ, כי הרי הם דומים לגלגל שכולם בשם במה גדולה ובמת ציבור, שהרי כן נהגו בנוב וגבעון ג"כ, בהפרדת מזבח הוא במה הגדולה, וארון הקודש באוהל מיוחד¹⁵⁷, כמבואר בפסוקים;

1. שמואל: וַיָּבֹאוּ אֶת־אֲרֹן יְהוָה וַיִּצְגּוּ אוֹתוֹ בְּמִקְוָמוֹ בְּתוֹךְ הָאֲהֵל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלֹת לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁלָמִים:
2. מלכים: וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרֹן יְהוָה וְאֶת־אֲהֵל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֲהֵל וַיַּעֲלוּ אוֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם:
3. דברי הימים: וְאֵלֶּה אֲשֶׁר הָעֵמִיד דָּוִד עַל־יְדֵי־נָשִׁיר בֵּית יְהוָה מִמִּנְחוֹ הָאֲרֹן: וַיְהִי מִשְׁרָתִים לִפְנֵי מִשְׁכַּן אֲהֵל־מוֹעֵד בְּנָשִׁיר עַד־בָּנוֹת שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה בִּירוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵדוּ כְּמִשְׁפָּטָם עַל־עֲבֹדָתָם:
4. וַיַּעֲשֵׂה־לוֹ בָּתִּים בְּעִיר דָּוִד וַיִּכֶן מָקוֹם לְאֲרֹן הָאֱלֹהִים וַיִּטֶּה־לוֹ אֹהֶל...
5. וַיָּבִיאוּ אֶת־אֲרֹן הָאֱלֹהִים וַיִּצְגּוּ אוֹתוֹ בְּתוֹךְ הָאֲהֵל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיִּקְרִיבוּ עֹלֹת וְשָׁלָמִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:
6. וַיִּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל־הַקָּהָל עִמּוֹ לִבְמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן כִּי־שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּמִדְבָּר: אָכֵל אֲרֹן הָאֱלֹהִים הָעֹלָה דֹּוִד מִקְרִיַּת יְעָרִים בְּהִכִּין לוֹ דָּוִד כִּי נָטָה־לוֹ אֹהֶל בִּירוּשָׁלַם: וּמִזְבֵּחַ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה בְּצִלָּאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חֹוֹר שָׁם לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה וַיִּדְרָשׁוּ שְׁלֹמֹה וְהַקָּהָל: וַיַּעֲלֶה שְׁלֹמֹה שָׁם עַל־מִזְבֵּחַ הַנְּחֹשֶׁת לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר לְאֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו עֹלֹת אֵלֶּף:

נקבת חזקיהו, ואולי עוד אחדים)... מקרא וארכיאולוגיה עמ' 240.
<http://yossefrothstein.blogger.co.il/249922>

156 ראה
<http://www.hatanakh.com/en/node/30263>,
http://www.jewishjericho.org.il/hebrew/torah/RavBenArtzi_WhereIsTheGilgal.html,
<http://app.shaanan.ac.il/shnaton/8/3.pdf>,
<https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART1/906/585.html>,
https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_underground_quarry,_Jordan_Valley,
<https://biblewalks.com/sites/GilgalArgaman.html>

¹⁵⁷ עיין ספר ממשנה ועד עזרא א' עמ' 35.

יש לציין עוד המציאות שאף במזבח הר עיבל נמצא עניין הגלגל: גלגל¹⁵⁸ הוא אתר מקראי הנזכר 39 פעמים בתנ"ך. השם האונומטופיאי, מהשורש 'גל', נובע מהצורה המעוגלת, האופיינית למתחמי נוודים. הגלגלים היו האתרים המרכזיים לשבטי ישראל בזמן התנחלות והשופטים.

מהמקרא עולים לפחות שישה אפיונים לגלגל:

1. - הגלגל הוא סוג אתר ואינו מקום ספציפי מסוים אחד;
2. - מקומות אלה שימשו את שבטי ישראל להתכנסות חברתית, פולחן, משפט, מנהיגות, המלכת מלך, יציאה למלחמה וחזרה ממנה. הגלגל הוא תמיד מידע בה"א הידיעה (ה – גלגל);
3. - פעילותם העיקרית של האתרים הללו בתקופת ההתנחלות והשופטים (מאות 10-12 לפנה"ס), אך קיומם נמשך גם בזמן המלוכה (מאות 9-8 לפנה"ס). אחרי נפילת שומרון וכיבוש ממלכת ישראל (722 לפנה"ס) מסתיימים אזכורי הגלגלים במקרא;
4. - היו אלה מחנות ולא מקומות למגורי קבע, ונפוץ המונח "המחנה הגלגל";
5. - מבחינה טופוגרפית, הגלגלים נמוכים מסביבתם;
6. - תפוצת הגלגלים שזוהו, על פי המקרא, הייתה רק בבקעת הירדן ובגב ההר. אין גלגלים בנגב, בחוף, בעמקים, בגליל ובעבר הירדן.

בחלק ההיסטורי של התנ"ך נזכר הגלגל בדברים, יהושע, שופטים, שמואל ומלכים; ולאחר מכן בנביאים הושע ועמוס. בשאר הספרים, מבראשית עד דברים ובנביאים המאוחרים, אין לו זכר. חלוקה זו מצביעה על תפקידו החברתי והדתי ועל זמנו של הגלגל. שני אזכורים נוספים מופיעים בספר מיכה וספר נחמיה. שני האזכורים האלה מתייחסים לגלגל המופיע בספר יהושע.

להלן פירוט האתרים:

- גלגל דברים: בספר דברים י"א, ל', הגלגל הוא אחד מחמש האיכונים הטופוגרפיים של משה, בדרך לטקס הברכה והקללה בעיבל וגריזים: "הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה." לגלגל הזה יש הצעת זיהוי ממשית - גלגל נחל תרצה.
- גלגל יריחו ביהושע: בספר יהושע נזכר הגלגל שהקימו בני ישראל ב"קצה מזרח יריחו". עם הכניסה לארץ ומעבר הירדן הוקמו בגלגל 12 אבנים, נערכה ברית מילה, חגגו את הפסח, שבת המן ואכלו מתבואת ארץ כנען; שם נמצאו המועלים בחרם ועלו משם לעמק עכור; לשם הגיעו הגבעונים ויהושע עלה להשמיד את מלכי האמורי. מפרק י"א ואילך עובר המנהיג למקומות אחרים ו'המחנה הגלגל' אינו נזכר יותר. גלגל יריחו לא נמצא בפועל עד עתה.
- גלגל נוסף נזכר בספר יהושע פרק ט"ו, בתיאור גבול הנחלות של יהודה ובנימין: "ועלה הגבול דבירה מעמק עכור וצפונה פונה אל הגלגל אשר נוכח למעלה אדומים אשר מנגב לנחל ועבר הגבול אל מי עין שמש והיו תוצאותיו אל עין רוגל." (וראה המקבילה ביהושע י"ח, י"ז-י"ט). הוצע לזהותו עם אתר מדרום-מזרח לצומת רימונים.

¹⁵⁸ <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19368>

<http://www.lomdim.org.il/wp->

<https://www.israelhayom.co.il/article/117317>, <http://www.ybn.co.il/about-10.html>, <content/uploads/2011/06/press-zertal.pdf>

- גלגל שופטים: נזכר פעם אחת בסיפור על אהוד בן גרא והריגתו של עגלון מלך מואב¹⁵⁹. על אהוד נאמר: "והוא שב מן הפסילים אשר בגלגל"¹⁶⁰, והכוונה אולי לגלגל יריחו. בעלילות השופטים שפעלו באזורים האמורים (שמגר בן ענת, דבורה, ברק בן אבינעם, גדעון, יפתח ואחרים) - אין אזכור לגלגלים, וכך בספר שופטים אחרי פרק ג'.
- הגלגל בשמואל א': בין הפרקים ז' ו-ט"ו בשמואל א' יש אזכרות רבות לגלגל במזרח בנימין, הסמוך לבית אל ולהמצפה. שמואל 'סובב' שם ושופט את ישראל¹⁶¹, אחר כך הוא ממליך את שאול¹⁶² ו"מחדש את המלוכה"¹⁶³. מתכנסים בגלגל גם למלחמה בפלשתים¹⁶⁴, שמואל מבטל שם את מלכות שאול ומשסף את אגג מלך עמלק¹⁶⁵. מקום גלגל בנימין, מהחשובים באתרים מסוג זה, אינו ידוע בינתיים.
- הגלגל של דוד בשמואל ב': נזכר כשדוד עובר את הירדן עם שובו ממרד אבשלום¹⁶⁶. בשל הקרבה לירדן ייתכן שמדובר בגלגל יריחו, ואפשרות אחרת - הקשורה בגלעד - היא שמדובר בגלגל הסמוך לארגמן, וראה להלן.
- הגלגל בספר מלכים: במלכים ב' ב', א'-ז', נזכר גלגל שאליו ואלישע הסתופפו בו. ממנו הם 'יורדים' לבית אל ואחר כך ליריחו, אך לא נמסרים פרטים נוספים.
- הגלגלים אצל הושע ועמוס: מכל נביאי ישראל, רק הושע ועמוס עוסקים בסוג האתר הזה. היחס למקומות הללו, שהיה חיובי קודם לכן, עובר שינוי חד אצל הנביאים הנזכרים. בארבעת הפסוקים בהושע¹⁶⁷ מוצג הגלגל באור שלילי וקושרים אותו ל"זנות", 'רעה' ועוד. הושע מתנגד ל"המלכה" בגלגל ומשווה את המקום ל'בית און' ול'גלעד'. עמוס מתנבא על הגלגל פעמיים¹⁶⁸ ברוח דומה להושע. גם הוא משווה את בית אל לגלגל, מוסיף את באר שבע ומנבא "כי הגלגל גלה יגלה ובית אל יהיה לאון". שני הנביאים מדברים, כנראה, בגלגלים שעמדו בממלכת ישראל. לא לגמרי מחוור האם מקור הנבואות בתחרות עם ירושלים כמרכז פולחני או שהיו גם סיבות אחרות. מנבואותיהם עולה הקשר החזק של העם עם הגלגלים, שהיו מרכזים פולחניים ופוליטיים אקס-טריטוריאליים שאפיינו, כנראה, את השלב הנוודי הקדום של העם.

¹⁵⁹ (שופטים ג', י"ז-כ"ו).

¹⁶⁰ (שם י"ח).

¹⁶¹ (שמואל א' ז', ט"ו-ט"ז).

¹⁶² (שם י', ח').

¹⁶³ (שם י"א, י"ד-ט"ו).

¹⁶⁴ (שם י"ג, ד'-ט"ו).

¹⁶⁵ (שם ט"ו, י"ב ואילך).

¹⁶⁶ (שמואל ב' י"ט ואילך).

¹⁶⁷ (ד', ט"ו; ח', ד'; ט', ט"ו ו-י"ב, י"ב).

¹⁶⁸ (עמוס ד', ד' ו-ה', ה').

אתרי הגלגל השונים, שחשיבותם ראשונה במעלה, לא נחקרו למעשה והיו בלתי ידועים עד 2009. מקור המידע היחיד, המקרא, סיפק מעט רמזים על מקום הגלגלים, ובהיעדר מועמד של ממש עסקו הפרשנים בתאוריות טקסטואליות. נוספה לכך היחידאיות של הסוג הזה, כנראה, ללא מקבילות בתרבויות אחרות, הדומות מבחינה כרונולוגית ותרבותית.

בסקר המקיף של הר מנשה, שצוותו חוקר כ-3000 קמ"ר של שטח השומרון הצפוני והמרכזי ושל בקעת הירדן החל ב-1978, נתגלו עד ינואר 2014, שישה אתרי-מתחם גדולים שעוצבו ככף רגל אנושית. המקומות הללו, שאף אחד מהם לא היה ידוע לפני כן, מתפרשים בבקעת הירדן, בנחל תרצה, בהר עיבל ובמזרח בנימין. חמישה מהמתחמים הוקמו בראשית תקופת הברזל, סביב 1200 לפנה"ס, והאחרון שנתגלה – הגלגל בבנימין – נוסד בתקופת הברזל השנייה (מאה 8 לפנה"ס). להלן רשימת המקומות:

1. גלגל ארגמן, שטחו כ-14 דונם (מידותיו 80200 X מ'), בעל צורת כף רגל מדויקת למדי, מקומו סמוך למושב ארגמן;
2. גלגל משואה, כ-5 דונם, מדרום למשואה. המקום הרוס וזיהויו אינו מוחלט;
3. גלגל יפית, כ-8 דונם. ממערב למושב יפית בבקעת הירדן. מוקף מסלול בנוי;
4. גלגל נחל תרצה, כ-15 דונם. מקומו במעלה נחל תרצה ומצפון לאלון מורה. צורתו מעין סנדל גדול; זוהה עם הגלגל המופיע בדברים י"א, ל'.
5. מתחם המזבח בהר עיבל, כ-14 דונם. עיצוב המתחם הכפול דומה לכף רגל; התגלה ונחפר בשנות ה-80 של המאה ה-20.
6. גלגל בנימין, מדרום-מזרח לצומת רימונים, כדונם אחד. נתגלה ב-2013.

סימני ההיכר המשותפים לכולם הם התארוך (פרט למס' 6), הצורה הבסיסית והיותם כמעט תמיד נמוכים מסביבתם. פרט לכך יש שוני בפרטים: חלקם מוקפים במסלול בנוי ('דרך תהלוכות') ונמצאים לרגלי מדרון ששימש אולי לישיבה. באחרים יש מבנה עגול או רבוע, ששימש אולי במה. שלושה מהמתחמים נחפרו ותוארכו הר עיבל בשנות ה-80 של המאה ה-20, ארגמן בשנים 2003-2008, ויפית ב-2006. בשנת 2009 הציע זרטל את משמעות כף הרגל במקרא: בעלות על הארץ ("כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו" – דברים י"א, כ"ד), סמל לקיום העם ("ולא אוסיף להניד את רגל ישראל" – מלכים ב' כ"א, ח'), שליטה על גוים ורשעים ("עד תן ה' אותם תחת כפות רגליו" – מלכים א' ה', י"ז) וסמל של רגל האל ("לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד" – ישעיהו ס', י"ג). כך מבוארים מחדש גם המונחים 'עליה לרגל' ו'רגל' - חג ומועד.

בד בבד הוצע שהמתחמים החדשים הם חלק מהגלגלים הקדומים. ההצעה מבוססת על המתאם בין האתרים להגדרה במקרא: הם מחנות נמוכים מראשית תקופת הברזל, שטחם ומהותם תואמים לפונקציות של הגלגלים ותפוצתם דומה לזו שבמקרא. גם לא עלו, בסקר המפורט, מועמדים אחרים המתאימים לגלגלים... שני גלגלים חשובים, המוזכרים במקרא ולא נתגלו עד עתה: גלגל יריחו וגלגל בנימין של שמואל...

לפנים מן הקלעים

שם במשנה הרי מפורש: באו לגלגל והותרו הבמות קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים בכל מקום. מכאן נוכל להוסיף ביאור בכל עניין הגלגל. במאמר שזכרנו האתר הפולחני בהר

עיבל¹⁶⁹: בעת שהלכה והתבררה מהותו של המבנה המרכזי, התחלנו לנסות ולפתור את חידת המתחם. ברור היה, כי חומת המתחם הדקה לא נועדה להגנה מפני אויב, אלא לתיחמו של אזור מקודש, שהכניסה אליו לא היתה אפשרית אלא לכוהנים וללוויים, ואולי אף לנכבדים אחרים.

מבנים נוספים, פרט למבנה המזבח, לא נמצאו מפנים לחומת המתחם. השטח כולו אורגן בצורה של חצרות-חצרות. כשחשפנו חלקים מהן התברר, כי בחצרות היתה פזורה כמות נכבדה של עצמות ושרי חרס; אך שלא כעצמות שבתוך המזבח, לא היו הללו שרופות ובשרן שימש למאכל. לחצרות אלה קראנו בכינוי "אזור המימונה", שכן שם נערכו השמחות והסעודות, ככתוב "וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך"¹⁷⁰.

הכניסה אל המתחם נבנתה בתוך בקע רחב בסלע הטבעי, בצפון האתר. בין שני קירות מקבילים נבנו שלוש מדרגות רחבות, שרוצפו באבנים שטוחות. כניסה מפוארת זו אין לה אח ודוגמא בין האתרים מתקופת ההתנחלות הישראלית. הן הרוחב (כשמונה מטרים) והן הריצוף - בכניסה לאתר קטן כל-כך בשטחו - מצביעים על הסוג הקרוי "כניסת תהלוכה". כניסות מסוג זה נבנו בדרך-כלל לשם מעבר של תהלוכה פולחנית, נושאת חפצי-קודש. ע"כ.

כאן נציין לשון המלאכת שלמה המפרש שם לקמן: קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים וכו'. פירוש בערוך חומה חומת ירושלם קלעים חומת עזרה, ואמאי קרו לה קלעים שהיא במקום קלעי המשכן, ועוד כשהיו בונים היו פורסין קלעים במקום חומת עזרה ואוכלין ע"כ. כ"כ שם בתפארת ישראל¹⁷¹: לפני מן הקלעים. הוא כל הרווח שמתוך עזרת ישראל ולפנים, ואף על גב דחומה היה מקיפה סביב, נקראו קלעים על שם האהל מועד הראשון שלא היה רק קלעים מקיפין סביב לה:

אין לי אלא הר עיבל

נוכל למצוא סמך לעיקר דברינו מנוסח עתיק אחד מירושלמי, המופיע בשינויי הנוסח במקבילות;

1. ירושלמי - מגילה¹⁷²: א"ר יוסי בן חנינה אין הבמה ניתרת אלא בנביא מה טעמא השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום וגו' ואליהו מקריב בשעת איסור הבמו' א"ר שמלאי דבירא א"ל ובדבר' עשיתי ובדיבורך עשיתי. אין בין שילה לירוש' כו'¹⁷³, רבי יוחנן בר מרייה שמע לה מן הדא, אז יבנה יהושע מזבח ליי' אלהי ישראל בהר עיבל, אין לי אלא הר עיבל, שילו מניין, ויקח שמואל טלה חלב אחד¹⁷⁴ ויעלהו עולה כליל ליי'...

¹⁶⁹ <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=926>

¹⁷⁰ (דברים כ"ז, ז').

¹⁷¹ יכין.

¹⁷² פרק א' הלכה י"א.

¹⁷³ הלכה י"ב.

¹⁷⁴ עיין https://www.academia.edu/27036111/House_of_YHWH_in_Shiloh.pdf עמ' 18: פילוח ממצא עצמות בעלי החיים מהאתר מעלה כי כ- 19% מהם שייכים לצאן, וכ- 29% לבקר. כאשר משווים את מנהגי השחיטה של שילה עם אלו של אתרים אחרים בארץ, ניכר כי אחוז גבוה יחסית של הבקר בשילה נשחט בגיל צעיר. לשם השוואה: בתל מיכל בתקופת הברונזה התיכונה 4% מהבקר נשחט בגיל צעיר; בבאר שבע מתקופת הברזל I מדובר על 4.3%-4.0%. לעומתם, בשילה בתקופת הברונזה התיכונה והמאוחרת בין 29%-49%

2. ויקרא רבה - פרשת אחרי מות¹⁷⁵: אמ' ר' יוסי בר חנינה אין הבמה ניתרת אלא על ידי נביא, מאי טע' השמר לך פן תעלה עולותיך כי אם במקום אשר יבחר. ואליהו מקריב בשעת איסור במה, אמ' ר' שמלאי דבירה אמ' ליה ובדברך עשיתי, ובדבורך עשיתי. ר' יוחנן בר מריא מייתי לה מן הדא אז יבנה יהושע. אין לי אלא יהושע, גדעון מנין, ויהי בלילה ההוא ויאמר לו י"י קח את פר השור... ואין לי אלא גדעון, שמואל מנין, ויקח שמואל טלה חלב אחד... ויקרא רבה (וילנא): אין לי אלא בגלגל, בגבעון [בגדעון] מנין... ואין לי אלא גבעון [גדעון], בשילה מנין... ילקוט שמעוני¹⁷⁶: אין לי אלא גדעון, בשילה מנין...
3. מדרש שמואל¹⁷⁷: ויקח שמואל טלה חלב אחד, אמר רבי יוסי בר חנינא לעולם אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא, רבי יוחנן בן מריא מייתי לה מן הדא אז יבנה יהושע מזבח וגו', אין לי אלא בגלגל, בגדעון מנין ויהי בלילה ההוא ויאמר לו וגו'... אין לי אלא בגדעון, בשילה מנין, ויקח שמואל טלה חלב אחד... ילקוט שמעוני¹⁷⁸: אין לי אלא בגלגל, בגבעון מנין... אין לי אלא בגבעון, בשילה מנין...
4. מדרש תהלים¹⁷⁹: ועתה ירום ראשי על אויבי [סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה]. ר' יעקב פתר לה ביהושע, אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל, אמר ר' יוסי ב"ר חנינא

מהבקר נשחט בצעירותו, ובתקופת הברזל כ-12%. הממצאים מלמדים כי בתקופות הברונזה והברזל אנשים בדרך כלל גידלו בקר וצאן עד לבגרותם והם שימשו בעיקר למוצרים כמו חלב וצמר או כבהמות עבודה. הם נשחטו רק בבגרותם, כנראה לאחר שתפוקתם ירדה. בשילה, באופן יוצא דופן, אחוז גבוה יותר של צאן ובקר צעירים נשחטו, לצורך אכילה. [גם בערד, שהיתה עיר מקדש, נמצאו אחוזים גבוהים יחסית של עצמות בעלי חיים צעירים...]. עובדה זו מתיישבת יפה עם התיאור המקראי של שילה כאתר פולחני ומקום בו התקיימו סעודות זבח כמתואר בשמ"א א'. ניתן בזהירות להציע על סמך הממצא כי שילה שימשה כמקום פולחן וזבח כבר בתקופת הברונזה התיכונה והיא שמרה על מעמדה זה בתקופת הברונזה המאוחרת ובתקופת הברזל. עם זאת, הצעה זו צריכה להבחן בעיקר מן הצד של העדות המקראית על שילה. ע"כ. כך בהר עיבל <https://lib.cet.ac.il/Pages/item.asp?item=926>: כשנבדקו הגיל והמין של החיות התברר, כי כל אלה שניתן היה לאבחן היו זכרים צעירים בני שנה לערך.

לשון הכתוב בשילה: וַיֵּבֶן אֱלֹהִים טָבֶרְם יִכְנָה, הינו מומחש בריבוי הנרות שנמצאו באתר. ראה <https://www.facebook.com/AncientShilo/photos> 1617270918385376: תגלית מדהימה השבוע בחפירות! נר שלם מתקופת המשכן!! נר שלם מתקופת השופטים מרגש אפילו ארכיאולוגים עתירי ניסיון וממצאים. לרוב נמצאים שברי נרות מתקופה זו. הנר שהתגלה אצלנו גדול במיוחד ושלא כמו נרות מתקופות מאוחרות יותר, מאופיין בצורה פשוטה וחסרת העיטורים. ע"כ. כמה נרות מצאו שם, ראה: https://www.academia.edu/19514968/Preliminary_Report_of_the_Excavations_in_the_Northern_Sp, <https://zaksantiquities.com/shop/featured-products-jerusalem/oil-lamp-first-temple-period-clay>, <http://www.attractions-in-israel.com/judea-samaria-and-jordan-valley/js-historical-sites/tel-shilo-%E2%80%93-site-of-the-tabernacle-in-shilo>, <https://www.srugim.co.il/132222> מגילה י"ד, א': דבורה - דכתיב ודבורה אשה נביאה אשת לפידות. מאי אשת לפידות - שהיתה עושה פתילות למקדש. רש"י: פתילות למקדש - משכן שילה. ובתנא דבי אליהו רבה פרשה י'.

¹⁷⁵ פרשה כ"ב. בקהלת רבה פרשה ג'. פסיקתא רבתי פסקא כ"ד - דיבורא שתיתאי.

¹⁷⁶ פרשת אחרי מות - רמז תקע"ט.

¹⁷⁷ פרשה י"ג. עיין <https://www.schechter.ac.il/wp-content/uploads/2018/03/%D7%99%D7%92.pdf>

¹⁷⁸ שמואל א' רמז ק"ג.

¹⁷⁹ מזמור כ"ז.

אין הבמה ניתרת אלא על ידי נביא... ואליהו מקריב בכל יום בהר הכרמל בשעת איסור הבמות... ר' יוחנן מיייתי לה מן הדין קרייא, ויאמר לו [ה'] קח את פר [השור]... אין לי אלא גדעון בן יואש, שמואל מניין, תלמוד לומר ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה [כליל] לה'...
5. במדבר רבה - פרשת נשא פרשה י"ד: ד"א, אפרים מעוז ראשי, זה שמואל בן אלקנה שהיה אפרתי והקריב באיסור במה, שנא' ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה'...

נוסח אין לי אלא הר עיבל שמסתמא מקורי הוא, שונה והומר במובאות שאחרי הירושלמי אל אין לי אלא יהושע או אין לי אלא בגלגל. כפי הנראה הסיבה היא מצד סתימת כוונתו, וכי הר עיבל כשילה הוא. לכאורה הר עיבל ביום אחד היה השימוש בו, ולא מקום מקובע בקדושה, ומכאן הקושי שבמאמר אין לי אלא הר עיבל - שילה מניין.

עכ"פ, מאמר זה הרי הוא טעון הסבר, ראה קרבן העדה¹⁸⁰ ויפה מראה¹⁸¹. ובאנציקלופדיה תלמודית¹⁸²: ...ועי' ירושלמי מגילה פ"א ה"ב ר"י בר מרייה שמע לה מן הדא אז יבנה יהושע וכו', ויתכן שנדפס בטעות אחר המשנה אין בין שילה כו', ושייך להאמור שם בירושלמי קודם המשנה שאין היתר במת אלא בנביא, וכ"ה בויק"ר שם, אבל צ"ב הרי בזמן גלגל הותרו הבמות. ואולי היה זה כקרבן צבור שאין מקריבים אלא בבמה גדולה שהיתה בגלגל ולא בהר עיבל, ומהרצ"ח בהוספות לספרו אות י"ב כ' שהמדרש סובר שאף קדושת משכן אין אחריה היתר במות.

כִּי לְכוּ־נָא אֶל־מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילֹו

פשט טעם מאמר שילה מניין, נוסח המתחלף ג"כ במקצת מקבילות כנ"ל לשמואל מניין, נראה ע"פ מדרש שמואל¹⁸³: ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לה', אמר רבי סימון ולא שילה היא המצפתה, ולא המצפתה היא שילה, אלא כמין אסקופה יוצאה מתוך תחומו של יהודה לתוך תחומו של בנימן¹⁸⁴ ועליה בית המקדש בנוי.

ברד"ק - שמואל: קבצו את כל ישראל המצפתה - כבר פירשתי בספ' יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ מצפתה ושם מזבח ובית תפלה כי שם היתה תשוע' גדולה בהלחם יהושע עם המלכים, ובדרש אמר רבי סימון וכי שילה היא המצפתה או המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה נתון, תמה אני מזה הדרש וכי מה [להם] אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערים הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת כ' שנה הביאו את אהל מועד לנוב:

¹⁸⁰ ובעלי תמר: אין לי אלא הר עיבל, שילו מניין, משום די"ל דווקא בגלגל הותרו הבמות, מפני שקדושת אוה"מ יש אחריה היתר, אבל שילה שנקרא גם בית ומשום שבית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כדלקמן, י"ל שדומה לבית עולמים שאין אחריה היתר משום שנקרא נחלה, ואף שילה נקרא מנוחה.

¹⁸¹ ב' עמוד קצ"ז.

¹⁸² הערות כרך ח', הוראת שעה.

¹⁸³ פרשה י"ג. ילקוט שמעוני שמואל א' רמז ק"ג. זבחים קי"ח, ב'. ירושלמי - מגילה פרק א' הלכה י"ב.

¹⁸⁴ עיין הערות ותיקונים בובר, וב-<https://www.schechter.ac.il/wp-content/uploads/2018/03/%D7%99%D7%92.pdf>

בס' עלי תמר - מגילה¹⁸⁵: ועיקר קושיתו בנויה על המקרא שם שכתוב וישפכו מים לפני ה', ברם יתכן שמפני סיבות ידועות התקבצו לשילה. ואחרי שאף לאחר חורבן שילה הבית של אבנים נשאר עומד והריחו מכתליו ריח קטורת כמ"ש ביומא ל"ט, והם נקבצו למקום המזבח לפנים באסקופה היא המצפה, בוודאי היתה בזה התעוררות גדולה לתשובה. ואין רחוק לומר, ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא ויאמרו חטאנו לה'. ועוד דוודאי מפני שראו הבית של אבנים של משכן שילה והאסקופה שחרב לפני זמן קצר בעוונם כמ"ש בתהילים ע"ח, ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם ויתן לשבי עוזו וגו' ויסגר לחרב עמו וכו', התעוררו לתשובה גדולה, וישפכו כמים לבם ויצומו וגו'. עכ"ל.

על המשכיות של משכן השם בשילה אחר חורבנה, נעתיק אשר מ"כ¹⁸⁶: זמן קצר לאחר חורבנה של העיר, בשלהי תקופת הברונזה התיכונה, ובראשית תקופת הברונזה (הכנענית) המאוחרת (המאה ה-15 לפנה"ס), חודשה הפעילות באתר. אבל, דומה כי עתה לא היה במקום יישוב של ממש, אלא מקום פולחן בלבד. הגענו למסקנה זו מכיוון שממצאים מן התקופה הזו נתגלו אך ורק במקום אחד בתל: בצדו הצפון-מזרחי של האתר נמצאה, בשטח מצומצם למדי, הצטברות של אפר, אבנים וחומר בהיר, שעוביה מגיע לכדי 1.5 מ' ובתוכה כמות עצומה של כלי-חרס ועצמות בעלי-חיים. במכלול כלי-החרס בלטו בכמותן מאות קערות, שנמצאו בשברים גדולים ביותר וכן נרות, פכיות וקובעות (קערה על בסיס מוגבה). בתוך כלים אחדים נמצאו אפר ועצמות בעלי-חיים. כל העדויות האלה מצביעות על כך, שמדובר בריכוז של כלי מנחה שהובאו למקום פולחן שהיה, מן הסתם, בראש התל. לאחר שהוגשו כמנחה, נשברו הכלים (?) כדי שלא ישמשו עוד, ורוכזו או הוטמנו במקום אחד, כמקובל בכלים ששימשו בפולחן. בנוסף לכלים שהוזכרו לעיל, נמצאו כאן גם שברים של כלים שהובאו מקפריסין, שברי כלים מקומיים מעוטרים, צלמית של אשה, קערת אבן ובה שרידי צבע ותכשיט זהב קטן בצורת זבוב. הממצאים מלמדים כי הפעילות במקום היתה נמרצת בראשית התקופה ואחר-כך הלכה ונחלשה עד שנפסקה, כנראה עוד לפני סוף תקופת הברונזה המאוחרת. לפיכך, אין להוציא מכלל אפשרות שתושבי האזור המשיכו להביא מנחות למקום הפולחן הקודם, של עיר הברונזה התיכונה, גם לאחר חורבנו (ואולי אף שיקמו אותו), זאת, למרות שהיישוב לא היה קיים יותר. עד שבמשך הזמן הלכה העלייה לרגל ודעכה... לאחר חורבנה של שילה נדד המרכז הישראלי דרומה אל אזור הר בנימין וירושלים. שילה לא שבה להיות מרכז פולחני ישראלי ואף לכלל עיר חשובה לא התפתחה. לאחר תקופה של עזובה, חודשה הפעילות במקום ושרידי הכפר מתקופת המלוכה נתגלו במקומות אחדים בתל. ע"כ.

יש לציין עוד מלשון ספרי¹⁸⁷: רבי מאיר אומר בית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין וכראש תור יוצא מחלקו לחלקו של יהודה שנאמר ובין כתיפיו שכן, ומה אני מקיים לא יסור שבט מיהודה זו לשכת הגזית שנתונה בחלקו של יהודה שנאמר וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה אבל בית הגדול היה בנוי בחלקו של יוסף בשילה. ובילקוט.

¹⁸⁵ פרק א'.

¹⁸⁶ <https://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=2936>

¹⁸⁷ פרשת וזאת הברכה פסקא שנ"ב.

עוד מצאנו בעניין עולת שמואל, בעבודה זרה¹⁸⁸: דאמר רב אדא בר אהבה: מנין לעולה נקבה שהיא כשרה בבמת יחיד? שנאמר: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה. ויעלהו זכר משמע! אמר רב נחמן בר יצחק: ויעלה כתיב. רש"י שם: דלמא בבמת יחיד - שרי דהתם בבמת יחיד הואי דבמה גדולה בנוב היתה באותה שעה כשנלקח הארון וחרב משכן שילה ובאו להן לנוב. שו"ת רדב"ז¹⁸⁹: דע, כי אחר שנחרב משכן שילה בימי עלי הותרו הבמות, והבמה הזאת שהיתה במצפה, במת יחיד היא, והזר מותר להקריב בבמת יחיד... עוד קבלו רז"ל שאין הבמה ניתרת אלא עפ"י נביא, שהרי שמואל הוא שהקריב ראשונה בבמה.

מאידך, יש להעיר שכל עניין חורבן שילה, היוצא מפסוקי ירמיהו ותהילים וממאמרים בחז"ל עם ממצאי השטח, הרי פרטי המעשה ועתו סתומים במקורות¹⁹⁰. שנינו בסדר עולם רבה¹⁹¹: עלי פרנס את ישראל ארבעים שנה, ויום שמת בו עלי, ויטש משכן שלו וגו', וימאס באהל יוסף וגו', ויתן לשבי עזו... בתחלת אלו העשרים שנה הביאו את אהל מועד לנוב... בזבחים¹⁹²: אהל מועד שבנוב וגבעון חמשים ושבע. מנ"ל? דכתיב: ויהי כהזכירו את ארון האלהים, ותנא: כשמת עלי הכהן חרבה שילה ובאו לנוב, כשמת שמואל הרמתי חרבה נוב ובאו לגבעון... ע"כ. ברם לא ברור שכוונתם לחורבן המקום ממש, שאולי מתייחסים בעיקר אל עצם מעבר של אוהל מועד משילה ולנוב.

ממצאים מעידים¹⁹³ כי גם לאחר חורבנה של שילה שמתוארך בבדיקת פחמן 14 ל-1050 עד 1000 לפנה"ס, המשיך להתקיים בה יישוב יהודי עד לשנת 722 לפנה"ס, עם תבוסת ממלכת ישראל לאשור וחורבן שאר הערים הישראליות. בין תושבי שילה לאחר החורבן הראשון נמנה הנביא אחיה, שנודע בכינויו "השילוני".

אבל מצאתי כתוב¹⁹⁴: שילה - (תקופת הברזל) "המבנים הוקמו מחוץ לחומת הברונזה התיכונה שהשתמרה כאן היטב ושימשה להם קיר אחורי". גם כאן חוזרת בעיית בית-צור: "מעניין לציין כי פרט

¹⁸⁸ כ"ד, ב'. בתנא דבי אליהו רבה פרשה י"ז.

¹⁸⁹ חלק ג' סימן תרל"ט. עי' שו"ת דבר אברהם חלק ג' סימן א'.

¹⁹⁰ עיין <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=920>, <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=3802>, <http://www.israelba.com/index.php/ancient-shilo-3>, <https://asif.co.il/download/kitvey-et/ne%20mr/n%20a%205/18.pdf>

¹⁹¹ פרק י"ג.

¹⁹² קי"ח, ב'. ע"ע בגמרא יומא ט', א', מגילה ט"ז, ב', בתוספתא מנחות י"ג, כ"ב, בירושלמי - יומא פרק א' הלכה א', בראשית רבה פרשת וירא פרשה נ"ד, פרשת ויגש פרשה צ"ג, מדרש תנחומא - פרשת תולדות, משנת רבי אליעזר פרשה א'.

¹⁹³ מאנציקלופדיה החופשית.

¹⁹⁴ <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/maamarim/hatanach2-2.htm>, מקרא וארכיאולוגיה עמוד 76, 85. ע"ע https://www.academia.edu/27036111/House_of_YHWH_in_Shiloh.pdf עמ' 17. <http://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=12087>: יתכן מאד, ששילה חרבה במובן הפיזי בימי מלכי אשור, ולפי זה יובנו טוב יותר דברי ירמיהו (מפי ידידי הרב יאיר שלו משילה), <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=27130>

לחדרים שתוארו לעיל (הסמוכים לחומה) לא נמצאו בשילה מבנים מתקופת הברונזה התיכונה". לעומת זאת, מתקופת הברזל שלא נמצאה חומה "שרידים נמצאו כמעט בכל אחד מהשטחים שנחפרו".

הממצא משתי התקופות זהה. ברונזה תיכונה - "נמצאה כמות גדולה של כלי אגירה, פיטסי ענק וקנקנים". ברזל - "במכלול שולטים קנקני שפת-הצווארון הלא הם קנקני הענק (פיטסים) האופייניים לאתרי התנחלות". "לא ניתן להתעלם מהדמיון הלא מבוטל שבין קנקני שפת הצווארון והפיטסים של תקופת הברונזה התיכונה... אין לשלול את האפשרות שהמתיישבים החדשים חיקו את פיטסי התקופה הקודמת ששבריהם היו פזורים בשטח". במבנים מתקופת הברזל נמצאו כלים מתק' הברונזה התיכונה: "הקרמיקה מתק' הברונזה התיכונה באה, יש להניח משרידים של החלקלקה שנשארה מתחת לרצפותיהם... אנשי שילה השתמשו בקנקן קדום שמצאו באתר". בשתי התקופות הגיע היישוב לקצו בדרך דומה. ברונזה תיכונה - "נמצאו סימני שריפה ומפולות הלבנים קברו את כל תכולת החדרים". ישראלית - "מערכת המבנים חרבה בשריפה גדולה שעקבותיה ניכרו בכל: רצפות מפוחמות והצטברות של מפולות לבנים".

הרי לנו שביישובים רבים מתקופת הברזל היתה בשימוש חומה מת' הברונזה התיכונה. בשילה יש דמיון וערבוב בין שתי התקופות וכמוה באפק שבה נמצאה באחד משטחי החפירה קרמיקה "בעיקרה מת' הברונזה התיכונה 2, אולם מעורבת בה גם קרמיקה מתקופת הברזל" (התקופה הישראלית). אם איננו רוצים להשתמש בתירוצים פסולים, אזי אין מנוס מהמסקנה שלוח הזמנים המקובל הנותן 500 שנים הפרש בין התקופות הוא שגוי.

פינקלשטיין מזהה אתרים ארכיאולוגיים כשייכים לראשית התקופה הישראלית ע"י הימצאותם של קנקני "שפת-הצווארון" (פינקלשטיין, מנוודות למלוכה, ירושלים 1990, עמ' 110). אך אם "המתיישבים החדשים חיקו פיטסים מתקופה קודמת", לא ניתן להסתמך עליהם לתיארוך. ככלל, על התיארוך ה"ארכיאולוגי" של ראשית ההתנחלות (סביבות 1200 לפה"ס) מענינים דבריו (על חפירות ח' רדנה): "החופרים לא פירטו מה היו השיקולים לקביעת התאריכים... דומה כי לפחות חלק מהם לא היו שיקולים ארכיאולוגיים (שכמעט אינם יכולים לתת כיום תאריכים מדויקים) אלא היסטוריים- כלליים". (כנ"ל הערה 204, עמ' 62)...

[חשוב לציין, כי בניגוד לדעה הרווחת, התיארוך אינו מסתמך על בדיקות פחמן 14. במסופוטמיה סתרו התוצאות את התיארוך המקובל: "באלף הרביעי לפה"ס נוצרת ומתפתחת הציויליזציה ... דרך הבדיקה הרדיולוגית ("פחמן 14") העלתה תאריכים נמוכים יותר. עדיין קשה לקבוע לפי שיטה זו זמן מוחלט". 70 גם במצרים לא היטיבו הבדיקות עם הכרונולוגיה המקובלת. כך למשל, בדיקת קברו של המלך ג'וסר (שושלת ג') נתנה תוצאה הצעירה ב-600 שנה מהמקובל. גם בא"י התקבלו תוצאות שאינן תואמות את התיארוך המקובל {בשנים האחרונות פורסמו 46 תוצאות פחמן 14 של אתרי אלף ג' לפה"ס לפי התיארוך המקובל. ב-41 מהמקרים התקבלו תוצאות המורות על אלף ב' לפה"ס. על הבעיה התגברו בשיטת הכיול (קליברציה) המוסיפה לתוצאות שנים. (סגל, תוצאות של בדיקות פחמן 14 מאתרים מתקופת הבה"ק והבה"ת בא"י וסביבתה, בתוך: כהן, ההתיישבות הקדומה בהר הנגב, רשות העתיקות, ירושלים תש"ס, עמ' 338-339).}, וכך כותב ארכיאולוג בכיר: "לתקופות פרהיסטוריות, פחמן 14 היא בעלת חשיבות. בתקופות מאוחרות יותר אמינותה של שיטה זו הולכת וקטנה בשל העדר דיוק מספיק בתוצאות, עד כי באלף ב' לפה"ס פגה אמינותה לחלוטין... דוגמא לכך היא ניסיונו של החוקר מלארט לערער על הסכימה הכרונולוגית המקובלת לאלף ג' לפה"ס,

בהסתמך על פחמן 14, והתגובה הנזעמת שלה זכה מצד חזית כמעט אחידה של החוקרים. " }בן-תור, מבוא לארכיאולוגיה של א"י בתקופת המקרא, ת"א תשמ"ט, 4, עמ' 13. יש לציין שגם בתקופה הפרה-היסטורית יש בעיות באמינות הבדיקות. ישנם אתרים שבהם שכבות קדומות קיבלו תוצאות צעירות יותר משכבות קדומות (כרמי וגופר, ארכיאולוגיה ומדעי הטבע 8, הוצאת מכון וייצמן, אפריל 2000, עמ' 63-66). {

ועוד כתבו דברים מעניינים בייחוד¹⁹⁵: מי החריב את המקדש בשילה? בשילה עמד המשכן משך כל תקופת השופטים. החפירות בתל שילה גילו כי גם מאוחר יותר, בדור שקדם לימי אל-עמרנה, עמד במקום מקדש. המבנים במקום נבנו בדיוק לפי ציר צפון-דרום: "בטיב בנייתם הם מייצגים את שיאה של הארכיטקטורה הישראלית". נמצאו מחסנים ובהם קנקני ענק, וכמות גדולה מאד של עצמות בעלי חיים עם כלים פולחניים, ביניהם גם סמל אלהות חיתי: "הצטברות הנתונים מצביעה על מקום פולחן שהובאו אליו מנחות ממקומות שונים".

המקום נחרב כליל: "מערכת המבנים חרבה בשריפה גדולה. חלק מן הלבנים ממש נצרפו באש העזה שהשתוללה... מפולות הלבנים קברו את תכולת החדרים מבלי שהיה סיפק ביד התושבים להוציאם כשנמלטו". לפי התיארוך שנקטנו בו יוצא כי ממצאים אלו הם מעט לפני סוף ימי בית ראשון. מה פשר המקדש בשילה בימים שבית המקדש עמד על מכונו? ומי החריב אותו בחמת זעם, בלא שניסה להציל את השלל?

הכתוב בספר מלכים יכול לענות לנו על שאלות אלו: המקרא מספר כי גם לאחר שנבנה בית המקדש המשיכו בני ישראל להקריב קרבנות מחוץ למקדש, ולא רק לה' לבדו. המקדש שעמד בשילה, שבו נמצא גם סמל אלילי, השתייך לאותם בתי פולחן אליליים שהיו מצויים באותו דור "על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן"¹⁹⁶, ובפרט במקומות כשילה, שהיתה עליהם הילה של קדושה קדומה.

מי שביטל זאת היה אביו של יהויקים, יאשיהו מלך יהודה, שקידש מלחמה נגד המקדשים האליליים. הוא לא הסתפק בביעור האלילים מארץ יהודה, והמשיך הלאה למחוזות שהיו שייכים לממלכת ישראל: "וגם את המזבח אשר בבית אל ואת הבמה נתץ, וישרוף את הבמה, הדק לעפר... וגם את כל הבמות אשר בערי שומרון, ויעש להם ככל המעשים אשר עשה בבית אל"¹⁹⁷. החורבן הכבד שנמצא בשילה, והשריפה העזה, הם עקבות מעשיו של יאשיהו, אשר "כמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב לה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו ככל תורת משה, ואחריו לא קם כמוהו"¹⁹⁸. עכ"ל.

¹⁹⁵ <http://www.daat.ac.il/daat/vl/levi-mikra/levi-mikra02.pdf>, מקרא וארכיאולוגיה עמ' 133, ובהערות.

¹⁹⁶ (ירמיהו ב', כ').

¹⁹⁷ (מל"ב כ"ג, ט"ו-י"ט).

¹⁹⁸ (שם, כ"ה).

אף בגמרא יומא¹⁹⁹: אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: סח לי זקן אחד: פעם אחת הלכתי לשילה, והרחתי ריח קטורת מבין כותליה²⁰⁰. ודאי שגם מאמר זה הינו מסייע למאחרים חורבן המשכן הנמצא בשילה. הלא לפי²⁰¹ המסורת היהודית משכן שילה עמד בין השנים ב'תק"ב - ב'תתע"א (1258 לפנה"ס - 889 לפנה"ס). המלך יאשיהו נזכר כמי שביצע חזרה בתשובה רחבת היקף. התשובה כללה את עקירת פולחן האלילים, וכן ריכוז הפולחן לה' בירושלים תוך הריסת מקומות הפולחן ברחבי הארץ. התשובה הייתה בשנה ה-18 למלכותו (622 לפנה"ס) על פי תיאורו של ספר מלכים, או בשנה ה-12 למלכותו (628 לפנה"ס) על פי ספר דברי הימים.

מהר עיבל לשילה

הנוגע לעניינינו הוא, שנוסחת תלמוד הירושלמי, המקבילה הר עיבל לשילה²⁰², והחילופים במקבילות מהר עיבל לגלגל, מסייעים לדברינו בעניין הר עיבל ששימש בימי שכנם בגלגל כבמה הגדולה, והגלגל מתחלף בהר עיבל, אשר יהושע בכוח נבואתו התיר אותה.

נוכל לפרש עוד השייכות של שילה והיתר במה ולומר שהוא בשיטת רבי שמעון בן יוחי שבזבחים²⁰³: ת"ר: כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, מנוחה - זו שילה, נחלה - זו ירושלים, ואומר: היתה לי נחלתי כאריה ביער, ואומר: העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה, דברי רבי יהודה; ר"ש אומר: מנוחה - זו ירושלים, נחלה - זו שילה, ואומר: זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה, ואומר:

¹⁹⁹ ל"ט, ב'. ע"ע http://zudarcenu.blogspot.com/2012/09/blog-post_5560.html, <http://asif.co.il/download/kitvey-et/ne%20mr/n%20a%205/18.pdf>, http://old.herzog.ac.il/tvunot/fulltext/al-atar7_meitlis.pdf, עמ' 84, <https://www.israelhayom.co.il/article/98339>, <https://www.israelhayom.co.il/article/134087>, <http://www.israelhayom.com/2017/07/14/10-ancient-jugs-that-predate-first-temple-uneearthed-at-shiloh>, <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/427/048.html?hp=1&cat=351>, <https://www.inn.co.il/News/News.aspx/250028>, https://www.academia.edu/33767713/שילה_תל_בדרום-מערב, https://www.academia.edu/19514968/Preliminary_Report_of_the_Excavations_in_the_Northern_Sp, <https://www.biblearchaeology.org/file.axd?file=2016%2f10%2fLivvatan+Excavations+at+the+Norther>, https://www.academia.edu/28853265/The_Israelite_Tabernacle_at_Shiloh, http://www.ariel.ac.il/images/stories/site/departments/archaeology/jurnal/In_the_Highlands_Depth_pdf/Amichay_Schwartz_sp.pdf, עמ' 188: אולם, במקומות אחרים ישנן התייחסויות אחרות של הירונימוס לשילה... הוא תיאר את מקום המשכן כאתר המכיל כמה אלמנטים היסטוריים בעלי משמעות. וכך כתב: "מה אספר על אודות שילה שם נראה עד היום המזבח החרב... בפירושו לצפניה... התייחס הירונימוס פעם נוספת למזבח ההרוס שבשילה אך גם לאלמנטים נוספים הקשורים לאתר: "אנו בקושי מבחינים בשרידים חסרי חשיבות של ערים שהיו פעם אדירות. בשילה היכן שהיה המשכן וארון הברית, כעת בקושי ניתן להבחין ביסודות המזבח..."

²⁰⁰ ועי' פסיקתא רבתי - פיסקא כ"ט - בכה תבכה בלילה; איכה ישיבה בדד; נחמו.

²⁰¹ אנציקלופדיה החופשית.

²⁰² עי' שילה הקדומה | FANDOM powered by Wikia | Family Wiki: פרופ' אדם זרטל, אוניברסיטת חיפה ומכללת כנרת - הר עיבל ושילה כמרכזים דתיים לאומיים - ראשית תקופת הברזל בהר המרכזי (לא יצא לפועל).

²⁰³ קי"ט, א'.

כי בחר ה' בציון אוה למושב לו... תנא דבי רבי ישמעאל: זו וזו שילה, רבי שמעון בן יוחי אומר: זו וזו ירושלים... בשלמא למ"ד: זו וזו ירושלים, אבל שילה הוה שריא במות, היינו דכתיב: ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה', אלא למ"ד: זו וזו שילה, ובמות הוה אסירן, מאי ויקח מנוח? הוראת שעה היתה. תנא דבי רבי ישמעאל כרבי שמעון בן יוחי, דאמר: זו וזו ירושלים, וסימניך: משכי גברא לגברי.

טורי אבן - מגילה²⁰⁴: ואף על גב דבבב"ת דלעיל מהא גי' ספרים דידן ר"ש אומר מנוחה זו ירושלים נחלה זו שילה. ע"כ גי' משובשת היא ול"ג ר"ש אומר. דא"כ קשה דר"ש אדר"ש. וליכא למימר דב' תנאי הוי ואליבא דר"ש דכל כה"ג דרך הגמ' להקשות ולשנויי הכי. א"ו גי' משובשת היא. אבל אין לשבש הא בריית' דתנא רשב"י אומר זו וזו ירושלים דודאי גי' זו נכונה דאמ' התם בסמוך דתני דבי ר"י בדרשב"י זו וזו ירושלים וסי' משכהו גברא לגברי וה"ג רש"י שם והכי גרסי התוס' בפ"ה דזבחים גבי זה וזה יסוד מערבי... ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא)²⁰⁵: מיהו נראה דאשתמיטת' תוספתא²⁰⁶ וספרי²⁰⁷ דגם שם איתא כבגירסא שלפנינו עיין שם. רש"ש: שם רש"א מנוחה זו ירושלים כו'. הט"א במגילה כ' דע"כ ט"ס הוא כאן דאל"כ קשה דר"ש אדרשב"י לקמן בסמוך:

אכן נמצא בפסקי רי"ד: באו לירושלם נאסרו הבמות, ת"ר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, ר' ישמעאל אומ' זו וזו ירושלים, פי' שלא נאסרו הבמות עד ירושלים.

בעדי הנוסח הוא ע"ד ספרינו, ויש להעיר מלשון רבי שמעון בן יוחי הבלתי רגיל ברוב מקומות, ראה הר המוריה הלכות בית הבחירה פרק א'. אף יש שינוי אחר בנוסחאות, שלפנינו מפורש תנא דבי רבי ישמעאל כרבי שמעון בן יוחי, דאמר: זו וזו ירושלים... אך בתוספות - יומא²⁰⁸: תנא דבי ר' ישמעאל בדבי רבי שמעון זו וזו ירושלים... וכן הוא בכ"י מינכן: תנא דבי ר' ישמע' בר' ר' שמע' או' זו וזו ירושלים... בכ"י קולומביה: תנא דבי ר' ישמעאל ביר' שמעון בן יוחאי זו וזו ירושלים... בכ"י וטיקן: תנא דבי ר' ישמע' בר' ר' שמע' בן יוחי אומ' זו וזו ירושלים... א"כ ייתכן לומר שסתם רבי שמעון הוא בבב"ת ראשונה, ובשנייה הוא תנא דבי ר"ש בשמו, ר"ל תנא דבי רבי ישמעאל: זו וזו שילה, וההוא תנא דבי ר"ש בשם רבי שמעון בן יוחי אומר: זו וזו ירושלים.

אף במלאכת שלמה²⁰⁹: ונלע"ד דתרי תנאי אליבא דר"ש דהא קיימא לן דסתם ר"ש הוא ר"ש בן יוחי. בקרן אורה²¹⁰. בהגהות רד"ל.

²⁰⁴ דף ט' ב'.

²⁰⁵ עשין עשה פ"ד פ"ה.

²⁰⁶ (סוף זבחים).

²⁰⁷ (פרשת ראה פיסקא ס"ו).

²⁰⁸ נ"ט א'.

²⁰⁹ זבחים פרק י"ד.

²¹⁰ זבחים ק"ח עמ' ב'.

מ"מ לעניינינו, הנה נמצא אף כיו"ב בקרן אורה²¹¹: וע"ש רש"י ז"ל ד' י"ו לעיל בד"ה מה להצד השוה כו', וקראי נמי מוכח בגדעון ומנוח ושמואל שהקריבו בבמה עכ"ל. ואין זה מובן, דהא גדעון ומנוח בשעת איסור במה היה, וע"פ הדיבור עשו כן. אם לא לר"ש דאמר לעיל זו וזו ירושלים, ויחידאה היא, ודו"ק.

הוי אומר בביאור דברי הירושלמי, שלרבי שמעון הרי שילה והר עיבל שוות, אשר שתיהם בגדר במות גדולות, ואין היתרם אלא בנביא. עכ"פ מתברר שאכן המזבח בהר עיבל מעין עניין המזבח הנמצא בשילה היה, ובמת ציבור של גלגל בכל שנות כיבושם וחילוקם בעיבל היה.

נוב וגבעון

נתפרש במשנת זבחים²¹²: באו לנוב ולגבעון, הותרו הבמות, קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים, קדשים קלים בכל ערי ישראל: שם בגמרא²¹³: מנא ה"מ? דת"ר: כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, אל המנוחה - זו שילה, נחלה - זו ירושלי', למה חלקן? כדי ליתן היתר בין זה לזה... ולאו תני רב יוסף, שלש בירות הן: שילה, ונוב וגבעון, ובית עולמים?... ירושלמי - מגילה²¹⁴: אית תניי תני מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם אית תניי תני מנוחה זו ירושלם נחלה זו שילה... כך באוהל מועד נאסרו הבמות, בגלגל הותרו הבמות, בשילה נאסרו הבמות, בנוב ובגבעון הותרו הבמות, בירושלם נאסרו הבמות, למלך שאמר לעבדו אל תשתה יין לא מטבריא ולא מקיסרין ולא מציפורין, הא בינתיים מותר, כך באוהל מועד עשו ארבעים חסר אחת, בגלגל עשו ארבע עשרה, שבע שכיבשו ושבע שחילקו, בשילה עשו שלש מאות וששים ותשע²¹⁵, בנוב ובגבעון עשו חמשים ושבע, שלש עשרה בנוב וארבעים וארבע בגבעון, ובירושלם עשו בבנין הראשון ארבע מאות ועשר, ובבנין האחרון ארבע מאות ועשרים...

במקורות מפורש שבנוב וגבעון השכינה שרתה, וכמו בשילה וירושלים. בזבחים²¹⁶: כי אתא רב דימי אמר רבי, בשלשה מקומות שרתה שכינה על ישראל: בשילה, ונוב וגבעון, ובית עולמים, ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין, שנאמר: חופף עליו כל היום, כל חפיפות לא יהו אלא בחלקו של בנימין. גם בראשית רבה - פרשת וירא²¹⁷: [ויצב אברהם את שבע כבשת] וגו' אמר לו הקדוש ברוך הוא... אתה נתתה לו שבע כבשות כנגדן מחריבין מבניך ז' משכנות אהל מועד וגלגל נב וגבעון ושילה ובית העולמים תריין... עוד כיו"ב במדרש תנחומא - פרשת תולדות²¹⁸: ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני,

²¹¹ זבחים ק"כ עמ' א'.

²¹² י"ד, ז'.

²¹³ קי"ט, א'.

²¹⁴ פרק א' הלכה י"ב.

²¹⁵ זכר וסימן לדבר, שבית שני ה"ה נ"א שנים יותר ממנו, ובשבת י', ב': ...אמר רבי אבין: מאי קרא? - דכתיב אמלטה נא שמה, נ"א בגימטריא חמשין וחד הוי'...

²¹⁶ קי"ח, ב'.

²¹⁷ פרשה נ"ד.

²¹⁸ סימן ח'.

ורוח הקודש צווחת כי יחנן קולו אל תאמין בו, כי שבע תועבות בלבו. ז' מקדשות עתידין ליחרב, אוהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובנין ראשון ובנין שני, לכך כי שבע תועבות בלבו.

לכאורה הדבר צ"ב, מאחר שארון הקודש לא שם מקומו היה, ובסדר עולם רבה²¹⁹: עלי פרנס את ישראל ארבעים שנה, ויום שמת בו עלי, ויטש משכן שלו וגו', וימאס באהל יוסף וגו', ויתן לשבי עזו, ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים, ויקראו פלשתים וגו', ויבאו אנשי קרית יערים וגו', ויהי מיום שבת הארון וגו', צא מהן ז' שנים שמלך דוד בחברון על יהודה, נשתיירו שם י"ג שנה, צא מהן אחד עשר לשמואל בעצמו וב' לשמואל ושאל, ויהי מיום שבת הארון וגו', בתחלת אלו העשרים שנה הביאו את אהל מועד לנב, ואף על פי שהיה ארון ה' בקרית יערים, בנב היו מקריבין כל י"ג שנה וז' שנים בגבעון... גם בתוספתא - זבחים²²⁰: אי זו היא במה גדולה בשעת היתר במה אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם...

אכן גם מכאן גם נראה הקשר והתלות שבין השראת שכינה ובין הבמה והמזבח.

עכ"פ בחילוק שבין גלגל נוב וגבעון לשילה וירושלים לענין האיסור במות, ראה הס' עלי תמר - מגילה²²¹: אמר ר"י בשם ר"י זה סימן כ"ז שהארון מבפנים הבמות אסורות יצא הבמות מותרות. וכ"ה בתוספתא סוף זבחים, איזו היא במה גדולה, בשעת היתר במה אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם... איזו היא מנוחה, זו שילה, ונחלה, זו ירושלים וכו'.

והנה אין הטעם להיתר הבמות מפני שהארון לא היה באוה"מ שבנוב וגבעון שהרי בית שני היה חסר הארון וביחוד למ"ד הארון גלה עמהם לבבל כמ"ש בשקלים פ"ז ה"א, ואעפ"כ היו הבמות אסורות. והטעם שבשילה ובית עולמים הבמות אסורות מפני שהם מנוחה ונחלה וכדלקמן, וכמ"ש גם בזבחים ובתוספתא. אולם ר"י בשם ר"י נותן סימן לזכור ההבדל שבין אוה"מ שבגלגל נוב וגבעון לבין אוה"מ שבשילה, שכ"ז שהארון בפנים הבמות אסורות, יצא הבמות מותרות. ומבית עולמים לא מיירי, שידוע הוא שבזמן ביהמ"ק הבמות אסורות ואין צורך לשום סימן.

והנה קשה מאוד שאמנם בימי נוב וגבעון היה הארון בקרית יערים ובציון עיר דוד כמ"ש בשמואל א' ז' ושמואל ב' ו', אבל בימי גלגל פשוט לכאורה שהארון היה אוה"מ שבגלגל כי לא נזכר כלל שהארון היה במקום אחר מחוץ לאוה"מ וא"כ הדבר הוא בניגוד לסימנו של ר"י, שהרי הארון בפנים היה באוה"מ שבגלגל ואעפ"כ היו הבמות מותרות. ומצאתי בספר הניר שעמד ע"ז ונשאר בקושיא...

בשמואל ב' ו' י"ז, שדוד העלה הארון מקרית יערים לציון עיר דוד, וברד"ק שם העיר ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אוהל מועד²²². אולם לפמ"ש לעיל, שאף בגלגל לא היה הארון אוה"מ, א"כ י"ל שלא היה יכול להעמיד הארון באוה"מ שבגבעון שהרי סימן להיתר הבמות הוא שהארון הוא מחוץ לאוה"מ ואם יעמיד הארון בגבעון באהל מיוחד אין לו קשר עם האוה"מ ולפיכך

²¹⁹ פרק י"ג.

²²⁰ י"ג, י"ט.

²²¹ פרק א' הלכה י"ב.

²²² עיין ס' דעת מקרא י"א עמ' 69, ס' שערי היכל זבחים ב' עמ' א' ס"ה.

העדיף להביאו לעיר דוד בירושלים מקום שיבנה בית עולמים. ומה"ט לא הביאו הארון מקרית יערים לנוב וגבעון מפני שזה כ"ז שהארון בפנים הבמות אסורות. עכ"ל.

ושכנתי בתוכם

לענ"ד, מקום יש לבאר בשורש יסוד הבדל בין גלגל נוב וגבעון, לבין האוהל מועד ושילה וירושלים, אשר בפשוטו החילוק שביניהם מצד הארון הקודש, אך יש להעמיק יותר שגלגל נוב וגבעון נחשבים ארעיים, ואוהל מועד ושילה וירושלים בגדר קבועים, משום בחירה המיוחדת של מקום משכנם.

בפרשת תרומה: וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ - וְשִׁכְנֹתִי בְּתוֹכָם: ושכנתי בתוכם, יסוד עיקרי הוא בשם ובמקום מקדש עצמו, ובגדר מעלת קדושתו. בפרשת במדבר: וַיִּדְבֹּר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן לֵאמֹר: אִישׁ עַל-דָּגְלוֹ בְּאַתֶּת לְבֵית אֲבֹתָם יִחְנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאַהֲל־מוֹעֵד יִחְנוּ: וְהַחֲנִיף קִדְמָה מִזְרָחָה דָּגַל מַחֲנֶה יְהוּדָה לְצַבָּאתָם וְנָשִׂיא לְבְנֵי יְהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן-עֲמִינָדָב... דָּגַל מַחֲנֶה רְאוּבֵן תִּימָנָה לְצַבָּאתָם וְנָשִׂיא לְבְנֵי רְאוּבֵן אֶלִיָּצִיר בֶּן-שְׂדִיאוֹר... וְנָסַע אֶהֱל־מוֹעֵד מַחֲנֶה הַלּוּיִם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר יִחְנוּ כֵּן יִסְעוּ אִישׁ עַל-יָדוֹ לְדָגְלֵיהֶם: דָּגַל מַחֲנֶה אֶפְרַיִם לְצַבָּאתָם יִמָּה וְנָשִׂיא לְבְנֵי אֶפְרַיִם אֶלִישָׁמַע בֶּן-עֲמִיהוּד... דָּגַל מַחֲנֶה דָן צָפְנָה לְצַבָּאתָם וְנָשִׂיא לְבְנֵי דָן אַחִיעֶזֶר בֶּן-עֲמִישַׁדַּי... בעל הטורים: סביב לאהל מועד יחנו. והחונים. לומר כשם שחנייתן למעלה ד' דגלים סביב לכסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלים סביב למשכן. וזהו אינמה כנדגלות. וזהו ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים של מעלה ונתאו לאותם ד' דגלים. וזהו ובשם אלוהינו נדגול:

בשבת²²³: כחס על הנר כו'. רבי יוסי כמאן סבירא ליה? אי כרבי יהודה סבירא ליה - אפילו בהנך נמי ליחייב, ואי כרבי שמעון סבירא ליה - פתילה נמי ליפטר! אמר עולא: לעולם כרבי יהודה סבירא ליה. וקסבר רבי יוסי: סותר על מנת לבנות במקומו - הוי סותר, על מנת לבנות שלא במקומו - לא הוי סותר. אמר ליה רבה: מכדי, כל מלאכות ילפינן להו ממשכן והתם סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא! אמר ליה: שאני התם, כיון דכתיב על פי ה' יחנו - כסותר על מנת לבנות במקומו דמי...

גם בעירובין²²⁴: אמר רב הונא: יושבי צריפין אין מודדין להן אלא מפתח בתיהן. מתיב רב חסדא ויחנו על הירדן מבית הישמת ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא, והוי תלתא פרסי על תלתא פרסי. ותניא: כשהן נפנין - אין נפנין לא לפנייהם ולא לצדיהן אלא לאחריהן. אמר ליה רבא: דגלי מדבר קאמרת? כיון דכתיב בהו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו - כמאן דקביע להו דמי.

עניין המקום אשר יבחר, מפורש במקראות רבים;

1. פרשת ראה: לֹא-תַעֲשׂוּן כֵּן לִי אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אִם-אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל-שְׁבִטֵיכֶם לְשׁוּם אֶת-שְׁמוֹ שָׁם לְשַׁכְּנוֹ תִּדְרָשׁוּ וּבֵאתָ שָׁמָּה:
2. וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֶת כָּל-אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוָה אֲתֶכֶם עוֹלִיתִיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעֲשֵׂי־תִיכֶם וְתִרְמַת יִדְכֶם וְכָל מִבְּחַר נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לִי:
3. הַשֹּׁמֵר לֹא כֵן תַּעֲלֶה עֲלֵיךָ בְּכָל-מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה: כִּי אִם-בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר יְיָ בְּאַחַד שְׁבִטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֲלֵיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוָה:

²²³ ל"א, ב'.

²²⁴ נ"ה, ב'.

4. לא-תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכלת בקרך וצאנך וכל-נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך: כי אם-לפני יי אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יי אלהיך בוא אתה ובנה ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני יי אלהיך בכל משלח ידך:
5. כי-ירחק ממך המקום אשר יבחר יי אלהיך לשום שמו שם וזבחתי מבקרך ומצאנך אשר נתן יי לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל את נפשיך:
6. רק קדשיך אשר-יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל-המקום אשר-יבחר יי: ועשית עלתיך הבשר והדם על-מזבח יי אלהיך ודם-זבחיך ישפך על-מזבח יי אלהיך והבשר תאכל:
7. ואכלת לפני יי אלהיך במקום אשר-יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכלת בקרך וצאנך למען תלמד לראה את-יי אלהיך כל-הימים:
8. וכי-ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי-ירחק ממך המקום אשר יבחר יי אלהיך לשום שמו שם כי יברכה יי אלהיך:
9. ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל-המקום אשר יבחר יי אלהיך בוא:
10. לפני יי אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר-יבחר יי אתה וביתך:
11. וזבחתי פסח ליי אלהיך צאן ובקר במקום אשר-יבחר יי לשכן שמו שם:
12. לא תוכל לזבח את-הפסח באחד שעריך אשר-יי אלהיך נתן לך: כי אם-אל-המקום אשר-יבחר יי אלהיך לשכן שמו שם תזבח את-הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים:
13. ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יי אלהיך בוא ופנית בבקר והלכת לאהליך:
14. ושמחת לפני יי אלהיך אתה ובנה ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר יי אלהיך לשכן שמו שם:
15. שבעת ימים תחג ליי אלהיך במקום אשר-יבחר יי כי יברכה יי אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אף שמח:
16. שלוש פעמים בשנה יראה כל-זכורך את-פני יי אלהיך במקום אשר יבחר בחד המצות ובחד השבועות ובחד הסוכות ולא יראה את-פני יי ריקם:
17. פרשת שופטים: כי יפלא ממך דבר למשפט בין-דם לדם בין-דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל-המקום אשר יבחר יי אלהיך בוא:
18. ועשית על-פי הדבר אשר יגידו לך מן-המקום ההוא אשר יבחר יי ושמרת לעשות ככל אשר יורה:
19. וכי-יבא הלוי מאחד שעריך מכל-ישראל אשר-הוא גר שם ובא בכל-אות נפשו אל-המקום אשר-יבחר יי:
20. פרשת כי תבוא: ולקחת מראשיתו כל-פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר יי אלהיך נתן לך ושמרת בטנא והלכת אל-המקום אשר יבחר יי אלהיך לשכן שמו שם:
21. פרשת וילך: בבוא כל-ישראל לראות את-פני יי אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את-התורה הזאת נגד כל-ישראל באזניהם:
22. יהושע: ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח יי עד-קיום הזה אל-המקום אשר יבחר:

מסתבר שבחירה הזו, משמעה ועיקרה היא בין השבטים, בעוד עצם מעלת שם מקדש, תלוי הוא בה. הכתובים בתהלים פרק ע"ח (ס') ויטש משכן שלו אהל שכן באדם: (ס"א) ויתן לשבי עז ויתפארתו ביד-צר: (ס"ז) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר: (ס"ח) ויבחר את-שבט יהודה את-הר ציון אשר אהב: (ס"ט) ויבן כמורמים מקדשו כארץ יסדה לעולם: (ע') ויבחר בידו עבדו ויקחהו ממכלאת צאן...

נוכל להוסיף ולהבין עתה ההבדל שבין גלגל נוב וגבעון, לאוהל מועד ושילה וירושלים. אלו האחרונים נקבעו במקומות מיוחדים, מכוונים ומובחרים בין השבטים, מעניין המקום אשר יבחר. בספרי פרשת כי תבוא²²⁵: והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו, זה שילה ובית עולמים. מלבי"ם: פי' אבל לא נוב וגבעון, כי שילה נבחר ע"י יהושע וכל הזקנים ועמהם כל קהל ישראל כמ"ש ויקהלו כל עדת ב"י שילה וישכינו שם את אהל מועד, ובפ' משפטים ותשא כתיב תביא בית ה', ושילה נקרא בית ה' דכתיב ותביאהו בית ה' שלו מפני שהיה בנין אבנים, ומה שנאמר ויטש משכן שלו מפני שהגג היה מיריעות שעשה משה, משו"ה נקרא ג"כ משכן, וכ"ש שהבהמ"ק שבירושלים שנקרא מקום אשר יבחר ובית ה', אבל נוב וגבעון לא נקראו מקום אשר יבחר ה' רק במה גדולה, וגם לא בית ה' כי לא היו שם רק הקרשים והיריעות מאהל מועד שהיה במדבר:

כי שם היה אוהל מועד

דבר זה האחרון, על מהות מבנה נוב וגבעון, נחלקו בה הראשונים;

בפשטות מדובר במשכן המדבר ממש, ע"ד הכתוב בדברי הימים: וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל-הַקָּהָל עִמּוֹ לִבְמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן כִּי-שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד-יְיָ בַּמִּדְבָּר... זבחים²²⁶: ת"ר: ימי אהל מועד שבמדבר - ארבעים שנה חסר אחת, ימי אהל מועד שבגלגל - ארבע עשרה, ז' שכבשו וז' שחלקו, ימי אהל מועד שבנוב וגבעון - חמשים ושבע, נשתיירו לשילה ג' מאות ושבעים חסר אחת... אך ברש"י - פסחים²²⁷: חרבה שילה בימי עלי, כשנשבה הארון בארץ פלשתים, באו להן לנוב, ולא היה שם משכן אלא בית של אבנים היה...

ובפירוש המשנה לרמב"ם מסכת זבחים פרק י"ד: כאשר חרב מקדש שילה בעונות אבותינו, הקימו אהל מועד שנעשה במדבר בנוב, ואחר כך הזידו על נוב, ואז הקימוהו בגבעון... עכ"ל. מאידך, ברמב"ם פ"א מבית בחירה: מצות עשה לעשות בית לה', מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלוש פעמים בשנה--שנאמר "ועשו לי, מקדש"; וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבנו, והיה לפי שעה--שנאמר "כי לא באתם, עד עתה . . .". כיון שנכנסו לארץ, העמידו המשכן בגלגל ארבע עשרה שנה שכבשו ושחלקו. ומשם באו לשילה, ובנו שם בית של אבנים; ופרסו יריעות המשכן עליו, ולא הייתה שם תקרה. ושלוש מאות ותשע ושישים שנה, עמד מקדש שילה. וכשמת עלי, חרב ובאו לנוב ובנו שם מקדש; וכשמת שמואל, חרב ובאו לגבעון ובנו שם מקדש.²²⁸ ומגבעון באו לבית העולמים... בלשונו מבואר שבניין הבית דווקא מצוות עשה היא, אשר משכן המדבר, רק לפי שעה היה, וע"כ בהכרח בנו מקדש בנוב וגבעון.

²²⁵ פיסקא רצ"ח. אף בספרי פרשת ראה פיסקא ק"ז: והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו, זו שילה ובית עולמים. שם פיסקא קכ"ט: במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם, זו שילה ובית עולמים. אבל שם פיסקא ע"ד: כי אם לפני ה' אלהיך, זו שילה. תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו, זו ירושלם.

²²⁶ קי"ח, ב'. בסדר עולם רבה פרק י"ג.

²²⁷ ל"ח ב'.

²²⁸ מעלין בקודש ג' עמוד 43, קול רמ"ז עמ' תכ"ב, בית דוד ב' נ"ח א', חזון נחום - קדשים מ"ג א', יד דוד - זבחים בעמ' רכ"ו, רש"ש - פסחים ל"ח עמ' ב'.

התוספות ישנים – יומא, חיברם הסמ"ג, ומבוססים על תוספות רבו רבי יהודה שירלאון²²⁹: ואין נראה לרבי למחוק הספרים, דהא שילה לא היה ממש משכן, שהיה לו בית של אבנים למטה ויריעות למעלה... ואדרבה היה לו להקשות יותר מנוב וגבעון שהיה ממש משכן, שלא מצינו שהיה לו בית של אבנים למטה... תוספות הרא"ש - סוטה²³⁰: ונוב וגבעון... ואף על פי שלא היה שם בית אבנים אלא אהל מועד הוצרך לרבותו...

וכ"כ רמב"ן פרשת כי תבוא: ובספרי, והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם, זה שילה ובית עולמים. ושמא יאמרו כי הבמות אסורות בשני הזמנים האלו, אבל גם בנוב וגבעון יקריבו הבכורים, אבל בבמת יחיד אינן קריבין דמזבח כתיב. ואולי ממה שכתוב ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, לא קרבו באהל ובמשכן, אלא בשילה שהיה שם בית אבנים ובבית העולמים:

רש"ר הירש - רד"צ הופמן

רש"ר הירש ז"ל: ...כי היחיד המכיר את חטאו זקוק לכפרה כדי לשוב לקירבת ה', ואסור לו לעלות למקום שלא נבחר בידי ה', אלא נקבע על פי בחירה מקרית. משום כך אסור ליחיד זה לעלות לגלגל, לנוב או לגבעון, ולא עוד, אלא אסור לו לעלות גם לשילה או לירושלים אם אלה אינם אלא ערים של אפרים או יהודה, אלא מותר לו לעלות רק אל המקום שה' בחר בו לשאת את שמו ולהיות מקום מקדשו. על המקום הזה אמר ה': "פה אשב כי אותיה", ורצון ה' שהכח המקדש של מקדש תורתו יצא מן המקום הזה. כל בני האומה חייבים לדעת שהתורה לא יצאה מתוך האומה, או מתוך חלק של האומה, אלא היא ניתנה מידי ה' אל כל האומה. על פי זה גם ייקבע המקום שהיחיד יכפר בו על חטאו לתורה: לא בחירת האומה, אלא רצונו של ה' יקבע את המקום. משום כך כל עוד המשכן נידון רק כבמת ציבור, היחיד לא יביא לשם חטאות ואשמות...

על פי ההשקפה הזאת תובן גם הרשות להקריב בבמת יחיד בשעת היתר הבמות. באותה תקופה גם המשכן נידון רק כבמה, שהרי עדיין לא הודיע ה' את המקום שישכן שם את "שמו" - וביסודו של דבר "שמו" של ה' הוא "תורתו"... עצם ההיתר הזה מקיים את התודעה בלב כל בני האומה שהמקום העראי של המשכן עדיין איננו המקום שנבחר בידי ה', כי עדיין לא באו "אל - המנוחה ואל - הנחלה" ועדיין מוטל עליהם התפקיד "לשכנו תדרשו ובאת שמה". האומה על כל בניה עדיין חייבת "לדרוש" את מקומו של ה', ועליה לצפות להשראת השכינה שתודיע את מקום משכנו של ה'...

הרד"צ הופמן²³¹: הדבר ברור, שאין המקרא כאן מדבר דווקא על ירושלים, ובכלל אינו קובע לעת עתה שום מקום. "המקום אשר יבחר" נאמר כאן רק בניגוד ל"הרים וגבעות ועץ רענן", שהם מקומות

²²⁹ מ"ד עמ' א'.

²³⁰ דף ט"ז א'.

²³¹ דברים. שם - בראשית: חתת אלהים, הרי זה פחד על - טבעי. - ולא רדפו מניח, כי חששו של יעקב, שיושבי הארץ ירצו לנקום מותם של בני שכם, אמנם נתגשם, וכי רק חתת אלהים זו מנעה בעדם לרדוף אחר בית יעקב. אמנם אין הכתוב מזכיר פעולה כזאת. אך לפי רש"י ד"ה בחרבי ובקשתי להלן מ"ח, כ"ב אכן כבר עמדו יעקב ובניו במלחמה כזאת עם הכנעני, ואפשר שהדבר אירע בדרך לשילה; השווה דברינו להלן מ"ט, י', אלא שמטעם בלתי ידוע לא מסרה לנו התורה על כך, ובוודאי נרשמו הדברים בספר מלחמות ה', ואליהם התייחס יעקב בדבריו להלן מ"ח כ"ב. שם - שמות: אחרי כיבוש הארץ בחר ה' ית' להקים את משכנו במקום מרכזי בארץ ישראל, בשילה, ולשם הביאו את אוהל מועד. זו היתה עיר הקודש, ומשום כך נקראה - על פי יעקב אבינו - בשם שילה, עיר המנוחה... ושם בראשית - הערות: ולבסוף, אם טוענים שלהלן מ"ח, כ"ב נאמר, כי יעקב הוא זה שכבש את שכם

שנבחרו בידי אדם. המקום הראשון אשר בו בחר ה' לא היה ירושלים אלא שילה. הלא כן נאמר גם בירמיהו: "לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה". דעת המבקרים שהכתוב התכוון ב"המקום אשר יבחר" לירושלים ולא רצה להזכיר את שמה מפני שהדברים מיוחסים למשה רבינו - מופרכת מיסודה, שהרי כל הקורא על ה"מקום אשר יבחר" הנאמר על ידי משה רבינו, חושב וודאי לראשונה על שילה, שהוא המקום שנבחר לראשונה...

באיזו צורה נבחרה שילה למקום המשכן, לא נאמר לא במקרא ואף לא בדברי רבותינו זכרונם לברכה. ביהושע י"ח, א' נאמר רק: "ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אוהל מועד והארון וגו'". נראים הדברים, שה' אמר ליהושע להקים את המשכן במקום זה...

כיון שהיתה קיימת במה גדולה, אנחנו צריכים לתת טעם, מפני מה התירה התורה במות יחיד. רבי שמשון ב"ר רפאל הירש סבור²³², כי מקום הבמה הגדולה לא היה עדיין המקום אשר בחר ה'. עוד יש לומר, כי הטעם הנזכר כאן במקרא היה גם הוא נימוק גדול, כי לא באו עד הזמן ההוא אל המנוחה ולא רצה השי"ת לבחור במקום אשר ישכן שמו שם אלא כאשר יבואו ישראל לחלוטין אל המנוחה. כי לא באתם עד עתה אל המנוחה. הוא הנימוק מפני מה עושה היום "איש כל הישר בעיניו".

ועברתם את הירדן וגו' והניח לכם מכל אויביכם וגו'. תקופת המנוחה השלמה הזאת אמנם לא באה אלא רק עם מלכותו של דוד, אבל מנוחה יחסית לפחות כבר באה אחרי כיבוש הארץ על ידי יהושע, ונראה כי על כן קראו לעיר אשר בה הקימו את המשכן בשם "שילה" - לשון שלווה - וכן מצינו בברכת יעקב שהמקום אשר אליו יבואו ישראל אחרי נדודים ממושכים ויחיו שם כראוי לתפקידם נקרא בשם "שילה". "עד כי יבוא שילה", יש לפרש: "עד אשר יבוא אל עיר שלותו". על כן מצינו בספרי כי רבי יהודה אומר "מנוחה זו שילה", וכן הוא במשנה סוף זבחים י"ד, ו'. אילו שמרו ישראל את תורת ה', היתה שילה נשארת לחלוטין מקום המנוחה, אבל בעונותינו החריב השי"ת את משכן שילה, ואחרי כן נבחרה ירושלים בתור נחלה...

במלחמה, בחרבו ובקשתו, הרי שם כלל לא מדובר בשכם העיר... ועוד נראה שם במקום (חלק זה איננו תחת ידנו - המ') שיש בזה משום רמז לכיבוש שילה על ידי יעקב. שם דברים - הערות: וכן מצינו בספר יהושע ט', כ"ז, שנאמר שם, שיהושע עשה את הגבעונים לחוטבי עצים ושואבי מים ב"מקום אשר יבחר", וברור שהכוונה שם לשילה. במאמרי... הנחתי כהשערה, שגם בבראשית מ"ט, ט' הכוונה למשכן שילה, ויתכן שמקום זה היה גורם חשוב בתולדות חייו של יעקב... העיר שילה קבלה את יעודה בתור מקום המשכן, כבר ע"י יעקב, כפי שהוכחתי...

הכתוב בשופטים: ויאמרו הנה חגגו בשלום מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכם וימנעו ללבונה: הנה הוא בין הערים בית אל לשכם. אף בפרשת וישלח: ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם: ויסעו ויהיו חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב: ויבא יעקב לויזה אשר בארץ פנען הוא בית אל הוא וכל העם אשר עמו: ולו יקהת עמים א"כ כנגד ויהיו חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם. בראשית רבתי פרשת ויחי: ועזר מצריו תהיה כענין שנאמר ויסעו ויהיו חתת אלהים. ילקוט שמעוני פרשת וזאת הברכה רמז תתקנ"ד.

²³² ז"ל רד"צ הופמן לעיל: אולם לאמיתו של דבר פירוש הביטוי "המקום אשר יבחר ה' לשום את שמו שם" הוא בדיוק כמו "המקום אשר אזכיר את שמי"... כל מקום שהשכינה שרויה שם, ראוי להקריב בו קרבנות. על כן הותר אף בשעת איסור הבמות להקריב במקומות מסויימים, דהיינו באותם מקומות שנתגלתה השכינה שם... ראה הס' שערי היכל זבחים ב' עמ' א' ס"ה. <http://www.etzion.org.il/vbm/archive/13-> http://asif.co.il/?wpfb_dl=2280, http://asif.co.il/?wpfb_dl=1757, jeru/14mikdash.doc

כיון שנכבשה הארץ הקדושה, נבחרה העיר שילה, הנמצאת במרכז הארץ ושייכת לשבט אפרים, למקום המשכן וארון העדות... בדברי הנביאים ובספר תהלים נזכרת התקופה של משכן שילה בתור תקופת בחירתו של שבט אפרים על ידי הקדוש ברוך הוא, כדרך שבתקופה מאוחרת יותר נבחר שבט יהודה באמצעותו של דוד המלך ע"ה. נראים הדברים, כי שבט אפרים, אשר ממנו יצא יהושע כובש הארץ, ואשר בחלקו שכן המקדש, זכה לעליונות מסויימת על שאר השבטים. אף על פי שרוב השופטים שהקים השי"ת אותם להושיע את ישראל יצאו משאר השבטים, אבל נראה כי תפקידם העיקרי של השופטים הללו היה ניהול העם במלחמה...

עד כי יבוא שילה

המסתבר ביסוד המשכן הנמצא בשילה הוא, אשר בשעתה נבחרה ועשו בה המשכן, לפי שהיא במקום נחלת שבט אפרים, ממנו בא יהושע בן נון המנחיל לישראל את הארץ, ע"ד תורת משה – פרשת מטות²³³: אך חצי שבט מנשה ידעו כי עכ"פ משכן שילה יהי' בנחלת יוסף שיהושע העמידו בנחלת שבטו...

בחירת שילה ועניינה, נזכרים בס' יהושע;

1. ויהי גבול בני-אפרים למשפחתם ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר עד-בית חורן עליון: ויצא הגבול הימה הממכתת מצפון ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה ועבר אותו ממזרח ינוחה: וירד מינוחה עטרות ונערתה ופגע ביריחו ויצא הירדן: מתפום ילך הגבול ימה נחל קנה והיו תצאתיו הימה זאת נחלת מטה בני-אפרים למשפחתם:
2. ויקהליו כל-עדת בני-ישראל שילה וישכינו שם את-אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם... ויקמו האנשים וילכו ויצו יהושע את-ההלכים לכתב את-הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל לפני יי בשילה: וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על-ספר ויבאו אל-יהושע אל-המחנה שילה: וישלח להם יהושע גורל בשילה לפני יי ויחלק-שם יהושע את-הארץ לבני ישראל כמחלקתם:
3. ויכלו לנחל-את-הארץ לגבולתיה ויתנו בני-ישראל נחלה ליהושע בן-נון בתוכם: על-פי יי נתנו לו את-העיר אשר שאל את-תמנת-סרח בנהר אפרים ויבנה את-העיר וישב בה: אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן-נון וראשי האבות למטות בני-ישראל בגורלו בשילה לפני יי פתח אהל מועד ויכלו מחלק את-הארץ:
4. ויגשו ראשי אבות הלויים אל-אלעזר הכהן ואל-יהושע בן-נון ואל-ראשי אבות המטות לבני ישראל: וידברו אליהם בשילה בארץ פנען לאמר יי צנה ביד-משה לתת-לנו ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתנו: ויתנו בני-ישראל ללויים מנחלתם אל-פי יי את-הערים האלה ואת-מגרשיהן: ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן מן-הלויים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה:

²³³ ובהעמק דבר – פרשת ויחי: עד כי יבא שילה. כל כך יהי חרוץ בשכלו, עד שבעת שיתאספו ישראל בימי יהושע בשילה לעשות תקנות המדינה, וכדאיתא ס"פ מרובה עשר תקנות תקן יהושע כו', והיתה האסיפה בשילה ראש קהלות ישראל אז, שהמשכן היה עומד שם, והיה בשבט יוסף, ויהושע על גביהם ראש המדברים, מ"מ היה עתניאל בן קנז בא לשם ומחוה דעו, והיה שני ליהושע משום חריצותו ועומק שכלו ופלפולו כידוע, והחזיר הלכות שנשתכחו בימי יהושע... ע"ע בחידושי הגרי"ז - זבחים קי"ב עמ' ב'.

5. וַיָּשְׁבוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שִׁבְט הַמְּנַשֶּׁה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁלֵה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן לָלֶכֶת אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ אַחֲזֵתָם אֲשֶׁר נֶאֱחָזְזוּ־בָּהּ עַל־פִּי יְיָ בִּיד־מֹשֶׁה: וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּלִילֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹנוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שִׁבְט הַמְּנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל־הַיַּרְדֵּן מִזְבֵּחַ גָּדוֹל לַמֶּרְאֶה: וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִנֵּה בָנוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שִׁבְט הַמְּנַשֶּׁה אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֶל־מִוֶּלֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶל־גְּלִילֹת הַיַּרְדֵּן אֶל־עֵבֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְהֻלוּ כָּל־עַדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁלֵה לַעֲלֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא:

ייתכן לומר שלמ"ד מנוחה זו שילה, השם רומז אל הנאמר שם: וְנָסַב הַגָּבֹול מִזְרָחָה תְּאֵנֶת שִׁלָּה - וְעָבַר אוֹתוֹ מִמִּזְרָח יְנוּחָה: וַיָּרֶד מִיְנוּחָה עֶטְרוֹת וְנִעְרָתָה... העיר ינוחה היותר סמוכה לתאנת שילה הוא לשון המנוחה, ע"כ דרשו מנוחה זו שילה.

עכ"פ, לענ"ד מקום יש להוסיף בעיקר בחירת שילה ולומר שקשורה היא במקום שכם²³⁴, אשר קרובה היא אליה, וכלשון ר"י קרא: לא יסור שבט מיהוד' – משימלך מלך ביהוד' לא יסור מהם שבט שלא יסכימו במלכותו, עד כי יבא שילה – ושם יחלק המלכות... עד כי יבא שילה – כלומר עד רחבעם בן שלמה שבאו כל ישר' שכמה להמליך אותו, ואז יסורו מהם עשרת השבטים. ושילה סמוך לביתאל כדכת' הנה חג י"י בשילה מימים {ימימה} אשר מצפונה לביתאל {מזרחה השמש} למסילה העולה מביתאל שכמה.²³⁵

ובפי' רשב"ם: עד כי יבא – יהודה, שילה – כלומר: עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה, שזהו קרוב לשכם... {ולו} יקרת עמים – קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו. כדכתיב: כי הוא רודה בכל עבר הנהר, נתקבצו שם להמליך רחבעם, כדכתיב: וילך רחבעם שכמה, כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו. ושכם אצל שילה, כדכתיב ביהושע: ויאסוף יהושע {את} כל {שבטי} ישראל שכמה וכל הפרשה, ולבסוף מפרש: כל אילו הדברים היו לפני י"י בשילה. [ע"י בביאור דברי רשב"ם, במה שהובא בפענח רזא כ"י אוקספורד 103 ופרמא 3512 בשמו: "ובסוף הפרשה כתיב: ויקימה {בכ"י: ויניחה} שם {וגו'} במקדש ה', והוא שוכן בשילה²³⁶. רבינו שמואל]. " וגם בשופטים הנה חג י"י בשילה {וגו'} למסילה העולה {מ}בית אל שכמה וגו', וגם בירמיה: ויבאו אנשים משכם {משלו} ומשמרון. וקרקע חלקה היה בשכם סביב האלה אשר עם שכם

<http://www.daat.ac.il/daat/israel/elizur-4.htm>

ראה:

234

<https://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=2936>, <http://www.israelba.com/index.php/ancient-shilo-3>, <http://www.daat.ac.il/daat/vl/yoelelizur/yoelelizur17.pdf>

²³⁵ (קונטרס אחרון בכ"י בולוניה 509.1).

²³⁶ וע"י ספר מקרא וארכיאולוגיה עמ' 48. בספר כפתור ופרח פרק י"א: ואל זה השדה שבו יוסף ע"ה, מיום שעמדתי על חקירת ארץ ישראל, מנעתי רגלי מלהכנס שם, ומרובעו בו גדוד באבנים, וזה מפני הקדושה שהרי היה שם מזבח. וכיוצא בזה מסכת תמורה פרק יש בקרבנות, ודקא קשיא לך אמאי שביק ירושלם ואזיל ומקריב בחברון, תקשי לך גבעון דמקום קדוש הוא. [http://www.ariel.ac.il/images/stories/site/departments/archaeology/jurnal/In the Highlands Depth pdf/Amichay Schwartz sp.pdf](http://www.ariel.ac.il/images/stories/site/departments/archaeology/jurnal/In%20the%20Highlands%20Depth%20pdf/Amichay%20Schwartz%20sp.pdf) עמ' 190: ...אחד הנביאים המתוארים בחיבור הוא אחיה השילוני, שמוצאו היה כנראה משילה: "אחיה השילוני הוא היה משילה אשר שם היה האוהל של הארון העתיק של עלי הכהן... וימת אחיה ויקבר בקרבת האלה אשר לו בשלה" ... אומנם אין אזכור מקראי לאלה בשילה, אך מסתבר שהמחבר התכוון לנאמר בספר יהושע (כ"ד, כ"ה) כי יהושע קבר את דברי הברית תחת האלה בשכם. ברם, יש לציין כי בתרגום השבעים לפסוק זה מופיע כל האירוע של כריתת הברית דווקא בשילה ומכאן האלה שתחתיה נקבר אחיה...

הראויה להתקבץ שם בני אדם, ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם. ופשט זה תשובה למינין, שאין כתוב כי אם שילה שם העיר, שאין לעז במקרא, לא "שלו" כתוב כאן כדברי העברים, ולא "שליח" כדברי הנוצרים... {כי יבא שילה – כמו: לשילה, וכן: כבאנה בית לחם כמו: לבית לחם. וזהו מאותיות החסרות כולם בהרבה מקומות.}

חזקוני: ולו יקרת עמים - נתקבצו שם להמליך ירבעם, כדכתיב ויבא רחבעם שכמה, כי שם בא כל ישראל להמליך אותו, ושכם ושילה סמוכים זה לזה, כדכתיב ויאסוף יהושע את כל העם שכמה וגו', וכתוב לאלתר ויניחה שם במקדש ה', והוא משכן שילה...

הקשר והשייכות שבין נחלת שבט יהודה ובין העיר שילה נמצא מפורש בירושלמי - מגילה²³⁷, בזבחים²³⁸, במדרש שמואל²³⁹.

גם מצאתי כתוב²⁴⁰ ע"ז הדרך, לקשר ולשייך בין השם שילה ובין השם שלם בכתוב בפרשת וישלח: וַיֵּבֶא יַעֲקֹב שָׁלֹם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹאֲ מִפְּדַן אֶרֶם וַיַּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר: רשב"ם: ויבא יעקב שלם – אל עיר ששמה שלם. כמו: כבואנה בית לחם {כמו: לבית לחם}. עיר שכם – עירו של שכם, כמו: כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא, כדכתיב: וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ. והמפרש שכם שם העיר, טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון, עיר ירושלים, אלא העיר נזכרת אחרי השם. ואפילו אם זאת היא שכם, שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם, כדכתיב בלוז שנקראת בית אל וכדכתיב: ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם, לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר, וכדכתיב: ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך. בכור שור: שלם – שם העיר. אלא מזה המעשה ואילך נקרא שכם, על שם שהיה שכם אדוני הארץ ונשיא ונכבד. הדר זקנים, חזקוני, רבינו בחיי. רד"צ הופמן בראשית – הערות: וכך גם מבינים השבעים, ספר היובלות, הפשיטא, וולגאטה וספר הישר. גם כיום קיים כפר בשם סאליים צפונית לשכם. עכ"ל.

ההבדל בכ"ז שבין הערים שילה ושכם, אשר י"א²⁴¹ ששכם מנחלת מנשה הייתה, ושילה נחלת אפרים. מכאן לבחירת שילה הסמוכה ולא שכם ממש²⁴², שיהושע בן נון הרי התייחס על שבט אפרים.

²³⁷ פרק א' הלכה י"ב.

²³⁸ קי"ח, ב'.

²³⁹ פרשה י"ג.

²⁴⁰ דעת מקרא א' עמ' שפ"ח, ב' עמ' תק"י, ג' עמ' ש', י' עמוד קס"ג. <http://app.shaanan.ac.il/shnaton/8/3.pdf>, <https://www.youtube.com/watch?v=Ztkdsnu-24c>: איך אסף, מתקופת שמואל ודוד, מקונן על חורבן ירושלים שיהיה בעוד כ-430 שנה? האם מדובר בנבואה על החורבן? או אולי במזמור מאוחר יותר? נציע כאן אפשרות שלישית: המזמור במקורו דיבר על "שילה", כשם שהמזמורים שסביבו מדברים על חורבן שילה. יתכן ששתי הערים ירושלים ושילה נקראו "שלם", ויש קשר ביניהן, שהרי שתיהן היו ערי המקדש. שמא לאחר חורבן ירושלים שינו ברוח הקודש מ"שילה" ל"ירושלים"?

²⁴¹ אטלס דעת מקרא, עמ' 126, 155. יש לציין לפרשת אבימלך בן גדעון המתייחס על שבט מנשה, והוא בשכם.

²⁴² <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=926>: אין אנו יודעים מהו מקור קדושתו היתרה של ההר, אך נראה שקדושה זו מקורה רק בימי ההתנחלות הישראלית, שכן אין כל זכר בהר עיבל כולו למסורת פולחנית כנענית, או לממצא כנעני מתקופת הברונזה המאוחרת. סביר לחשוב, שייסודו של פולחן בהר עיבל אינו אלא משקל-שכנגד לקיומה של שכם הכנענית על אתרי הפולחן שבה.

בפרשת ויחי: וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל - ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו - וזרעו יהיה מלא הגוים...²⁴³ וזרעו יהיה מלא הגוים, דומה הוא לכתוב בפרשת ויחי: עד כי יבא שילה שילו - ולו יקרת עמים:

ביהושע: ויהי גבול מנשה מאשר המכתת אשר על פני שכם והלך הגבול אל הימין אל יושבי עין תפוח: אך²⁴⁴ יש להעיר מיהושע: ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה... ולמשפחות בני קהת הלויים הנותרים מבני קהת ויהי ערי גורלם ממטה אפרים: ויתנו להם את עיר מקלט הרצח את שכם ואת מגרשה בהר אפרים ואת גזר ואת מגרשה: מלכים: ויבן ירבעם את שכם בהר אפרים וישב בה ויצא משם ויבן את פנואל: ס' דברי הימים: וממשפחות בני קהת ויהי ערי גבולם ממטה אפרים: ויתנו להם את עיר המקלט את שכם ואת מגרשה בהר אפרים ואת גזר ואת מגרשה... ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעזה בנו ותחת בנו... נון בנו יהושע בנו: ואחזתם ומשבותם בית אל ובנתיה ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה ושכם ובנתיה עד עיה ובנתיה: ועל ידי בני מנשה בית שאן ובנתיה תענה ובנתיה מגדו ובנתיה דור ובנתיה באלה ישובו בני יוסף בן ישראל:

נציין עוד כי שילה נקראת מחנה²⁴⁵, וכביהושע: וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה: שופטים: וימצאו מיושבי יביש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר ויביאו אותם אל המחנה שלה אשר בארץ כנען:

עוד מסתבר שמלכות שאול שורשה היא בשילה, והשם שאול מעין השם שילה, ובמדרש שמואל²⁴⁶: וירץ איש בנימין מהמערכה ויבא שילה ביום ההוא ומדיו קרועים ואדמה על ראשו, זה שאול ר' לוי ור' סימון ורבנן חד [ר' לוי] אמר ששים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא, ורבי סימון אמר מאה ועשרים מיל הלך שאול באותו היום בשילו היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא, ורבנין אמרין מאה ושמונים מיל הלך שאול באותו

ואת העדרן של צלמיות אלים שלא כבמקדשים הסמוכים של שכם הכנענית...
<http://img.tapuz.co.il/forums/3070389.doc>: אם נצרף לאלה את הזהות בין קורבנות הבהמה למצוות התורה

²⁴³ רש"י: וגם הוא יהיה לעם ויגדל – עתיד לצאת ממנו גדעון, שהקב"ה עושה נס על ידו. ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו – שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ, וילמד תורה לישראל וכו'

²⁴⁴ ראה <http://www.hatanakh.com/en/node/30274>

²⁴⁵ https://www.academia.edu/27036111/House_of_YHWH_in_Shiloh.pdf עמ' 19: בשלב ראשון, בתקופת הברזל I, הישוב נשא אופי ציבורי. מעידים על כך בעיקר מבני עמודים מרשימים בשטח C וריבוי ממגורות בשטח D. הניגוד בין עושר הממצא מתקופה זו (בעיקר בשטח C) לבין העדרם של מבני מגורים מלמד שבתקופה זו הוא לא שימש כיישוב רגיל. ממצאי עצמות בעלי החיים באתר מרמזים על היותו אתר פולחני. שלב זה הסתיים בחורבן מבני העמודים בשריפה. עכ"ל. הכתוב בשופטים: ויאמרו הנה חגי' בשל' מ'מים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכימה ומנגב ללבונה: הנה הצורך בפירוטו מוסבר יותר אם מדובר במחנה ולא בעיר.

²⁴⁶ פרשה י"א.

היום במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא. רש"י - שמואל. בכלי יקר קדמון - ס' שמואל²⁴⁷ שאולי על ידי זה זכה למלוכה, וכ"ה בשאר מפרשים²⁴⁸.

בפי' רבי אברהם אבן עזרא²⁴⁹: לא יסור שבט מיהודה – הטעם: התוקף והממשלה, שהוא מחוקק, לא תסור ממנו עד אשר יעלה מעלה. עד בא דבר שילה – כמו שאמר המשורר: וימאס באהל יוסף – וזהו שילה, ובשבט אפרים לא בחר – זה היה שאול שנהרג הוא ובניו.²⁵⁰ על כן אחריו: ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב. ולמעלה כתוב בזה המזמור: ויטש משכן שילה אהל שכן באדם, עד שאמר בסוף המזמור ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צאן מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו...

מאידך, בית דוד מלכותו בירושלים מיוסדת. מ"מ, אף בית דוד תלוי שורש מלכותם בשילה, וכבשמואל: וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ מִיָּמִים יְמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וּלְזָבַח לַיהוָה בְּשִׁלָּה... וַיִּסֹּף יְיָ לְהִרְאֶה בְּשִׁלָּה - כִּי־נִגְלָה יְיָ אֶל־שְׁמוּאֵל בְּשִׁלּוֹ בְּדָבָר יְיָ: מִשֶּׁם לְבָרְכוֹת²⁵¹: ונתתה לאמתך זרע אנשים, מאי זרע אנשים? ... ושמואל אמר: זרע שמושח שני אנשים, ומאן אינון - שאול ודוד... עד כי יבוא שילה הוא רמז ע"ד הראשונים אולי אל ביאת אלקנה וחנה ושמואל לשילה, ומשם נבואת שמואל שאח"כ ייסד מלכות דוד וביתו.

והגבעונים לא מבגדי ישראל ה'מה

ייתכן עוד כי הערים נוב וגבעון²⁵² היו בלתי ראויים להיות מקום אשר יבחר בארון הקודש, מצד היותם מקומות של גויים ושמה אף ע"ז, ע"ד רש"י פרשת וארא: כצאתי את העיר – אבל בתוך העיר לא היה מתפלל, לפי שהיתה מליאה גלולים. שם פרשת בא: בארץ מצרים – חוץ לכרך, או אינו אלא בתוך הכרך? תלמוד לומר: כצאתי את העיר וגו' – ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך, דבור חמור לא כל שכן. ומפני מה לא נדבר תוך הכרך, לפי שהיתה מליאה גלולים. מקורו במכילתא.

אמנם ברמב"ן לפרשת שופטים: והרב רבי משה כתב, שהקפידו עליהם מפני שכרתו להם ברית, והרי הוא אומר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. ואינו נכון בעיני, כי הגבעונים בודאי קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז, כמו שאמרו באו עבדיך לשם ה' אלהיך, ולכך לא הוצרך יהושע אחרי כן לומר להם שיקבלו עליהם לעבוד את השם, כיון שכן מותרין היו בברית ההוא כמו שהיו מותרין בישיבת הארץ,

²⁴⁷ א' א' עמ' 138, 229.

²⁴⁸ ראה הס' תנופה חיים קנ"ט א', בית יעקב קכ"ז א', אור תורה כ"ג א', שמן למאור א' מ"א ב', תורת חכם רמ"ה ב', בדרשות חתם סופר ב' שפ"ד א'.

²⁴⁹ ג', מפי תלמיד.

²⁵⁰ בהערת מהדיר: צ"ע, שהרי שאול היה משבט בנימין. ע"ע בראשית רבה (וילנא) פרשת ויצא: ושם הגדולה לאה, גדולה במתנותיה כהונה לעולם ומלכות לעולם, דכתיב ויהודה לעולם תשב וגו', וכתוב זאת מנוחתי עדי עד, ושם הקטנה רחל, קטנה במתנותיה יוסף לשעה, שאול לשעה, ושילה לשעה, וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר. רד"ק - שמואל: לכל בית יוסף - לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש...

²⁵¹ ל"א, ב'.

²⁵² עיין <http://www.reshit.org/ArticleID.aspx?ArticleId=32&p=20&ar=2>

ששתיהן לא נאסרו אלא קודם התשובה כמו שאמר פן יחטאו אותך לי, וכן אמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית, אבל הדבר כמו שאמרנו:

מ"מ, בשמואל כתיב: וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגִּבְעֹנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְהַגְבְּעֹנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי אִם־מִיִּתְרֵי הָאֲמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁבְּעוּ לָהֶם וַיִּבְקֹשׁ שְׁאוּל לְהַכְתֵּם בְּקִנְאֹתוֹ לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיהוָה: וביבמות²⁵³: נתינים ניקרינהו ונפייסינהו... מיפייס ולא פייסינהו. אמר, שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים... כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו. ובירושלמי - קידושין²⁵⁴: תל חרשא, תני רבי אמי בשם רבי יהושע בן לוי, על שם ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה, ניחא לעדה, ולמזבח יי', אלא תליין יהושע בדופן, אמר אני לא מקרבן ולא מרחקן אלא במי שהוא עתיד לבנו' את בית הבחירה, ואת שדעתו לקרב יקרב לרחק ירחק, בא דוד וריחקן... באותה השעה אמר דוד שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים... ואילו אין בהן אחד מהן מיד עמד וריחקן שנאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה, אף עזרא ריחקן שנ' והנתינים יושבים בעופל, אף לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מרחקן דכתיב והעובר את העיר יאבדוהו.

ובספרי פרשת וזאת הברכה²⁵⁵: דבר אחר מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו... כל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימן לא היה במכירתו אמר הקדוש ברוך הוא אם אני אומר לאלו שיבנו לי בית הבחירה כשהם מתפללים לפני איני מתמלא רחמים עליהם שלא היה להם רחמים על אחיהם.

אף בנוב מצאנו הגבעונים, ביבמות²⁵⁶: ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים, אל שאול - שלא נספד כהלכה, ואל בית הדמים - על אשר המית הגבעונים. וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים? אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן. אך בפשוטו הגבעונים מספקים להם מים ומזון, ע"כ באו הם לשם, לא שהיא מעריהם.

מ"מ, בימינו נוטים לקשר בין נוב ובין הגבעונים באופן המהותי יותר²⁵⁷. אפשר גם ללמוד מגבעון, ע"ד רש"י מס' זבחים²⁵⁸: נוב וגבעון - חד חשיב להו, דשניהם במה ואין קדושים. שם²⁵⁹: נוב וגבעון - חדא חשיב לה. הלא בפרשה²⁶⁰ נזכרות ארבע ערים בהן ישבו הגבעונים: גבעון, הכפירה, בארות

²⁵³ ע"ט, א'.

²⁵⁴ פרק ד' הלכה א'.

²⁵⁵ פיסקא שנ"ב.

²⁵⁶ ע"ח, ב'. בבא קמא קי"ט, א'. משנת רבי אליעזר פרשה ט'.

²⁵⁷ ראה <http://www.daat.ac.il/daat/israel/yehuda/my13.PDF>, <https://www.haaretz.co.il/1.1377281>, שיעור-26-משמעות-מיקום-תחנות-המשכן-ג. נוב גם נקרא בשם נבו, נבו אחר, נובי - ניבי, כפי הדעת מקרא כ' עמ' ק"כ, כ"ג עמוד קי"ט.

²⁵⁸ ס"א ב'.

²⁵⁹ קי"ט א'.

²⁶⁰ ע"פ אנציקלופדיה החופשית.

וקריית יערים. ערים אלה מופיעות מאוחר יותר במקרא כערים בהן ישבו אנשי שבט בנימין, ונראה כי הגבעונים חיו במקומות אחרים בארץ ישראל, ללא הפרדה גאוגרפית משאר בינם ובין בני ישראל. גבעון הייתה בנחלת שבט בנימין ונמנית כאחת משלוש עשרה ערי הכהנים שנתנו בני ישראל על פי הגורל במשכן שילה: "וּלְבְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן, נָתַנּוּ אֶת-... גִּבְעֹן וְאֶת-מִגְרָשָׁהּ"²⁶¹. הרי גם נוב עיר כוהנים מבנימין היה. לסוג זה²⁶² של ערי כוהנים חדשות יש לשייך גם את נוב "עיר הכוהנים" שאינה נזכרת ברשימות ערי הכוהנים והלוויים שביהושע ובדברי הימים.

ועוד מצאנו בסנהדרין²⁶³: וישבי בנב אשר בילידי הרפה ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד. מאי וישבי בנוב? אמר רב יהודה אמר רב: איש שבא על עסקי נוב... ועיין ס' דעת מקרא²⁶⁴.

יבנה

משנת ר"ה²⁶⁵: יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה, משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין, אמר רבי אלעזר, לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד, אמרו לו, אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין: ועוד זאת היתה ירושלם יתירה על יבנה, שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבא תוקעין, וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד: משנת סנהדרין²⁶⁶: אין ממיתין אותו לא בבית דין שבעירו, ולא בבית דין שביבנה, אלא מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים...

יש לעיין על שייכות שבין יבנה וירושלים. ברש"י ראש השנה²⁶⁷: אלא ביבנה - שהיתה שם סנהדרין גדולה בימיו, וכן בכל מקום שגלתה סנהדרין, אבל לא בבית דין של עשרים ושלשה. ובגמרא שם²⁶⁸: אמר רב יהודה בר אידי אמר רבי יוחנן: עשר מסעות נסעה שכינה, מקראי... וכנגדן גלתה סנהדרין, מגמרא: מלשכת הגזית לחנות, ומחנות לירושלים, ומירושלים ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא לשפרעם, ומשפרעם לבית שערים, ומבית שערים לצפורי, ומצפורי לטבריא. וטבריא עמוקה מכולן, שנאמר ושפלת מארץ תדברי. רבי אלעזר אומר: שש גלות, שנאמר כי השח יושבי מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר. אמר רבי יוחנן: ומשם עתידין ליגאל, שנאמר התנערי מעפר קומי שבי.

²⁶¹ (יהושע כ"א י"ז).

²⁶² <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/rishonim/nov.htm>

²⁶³ צ"ה, א'.

²⁶⁴ י"ב עמ' תק"ח.

²⁶⁵ ד'.

²⁶⁶ י"א, ד'.

²⁶⁷ דף כ"ט ב'.

²⁶⁸ ל"א, א'.

אף בגיטין²⁶⁹: אמר ליה: תן לי יבנה וחכמיה, ושושילתא דרבן גמליאל, ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק. קרי עליה רב יוסף, ואתימא רבי עקיבא: משיב חכמים אחר ודעתם יסכל, איבעי למימר ליה לשבקינהו הדא זימנא. והוא סבר, דלמא כולי האי לא עביד, והצלה פורתא נמי לא הוי.

לענ"ד מקום יש לומר, בהקדם דברי הגמרא במגילה²⁷⁰: אמר רבי יצחק: שמעתי שמקריבין בבית חוניו בזמן הזה. קסבר: בית חוניו לאו בית עבודה זרה היא, וקא סבר: קדושה ראשונה - קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא. דכתיב כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, מנוחה - זו שילה, נחלה - זו ירושלים. מקיש נחלה למנוחה; מה מנוחה יש אחריה היתר - אף נחלה יש אחריה היתר. אמרו ליה: אמרת? אמר להו: לא. אמר רבא: האלהים! אמרה, וגמירנא לה מיניה. - ומאי טעמא קא הדר ביה? - משום קשיא דרב מרי. דמותיב רב מרי: קדושת שילה יש אחריה היתר, קדושת ירושלים אין אחריה היתר. ועוד תנן: משבאו לירושלים נאסרו הבמות, ולא היה להם עוד היתר, והיא היתה לנחלה... אלא, כי הני תנאי. דתניא, אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: למה מנו חכמים את אלו? שכשעלו בני הגולה מצאו את אלו וקידשו, אבל הראשונות - בטלו משבטלה הארץ. אלמא קסבר: קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא...

ברמב"ם הלכות בית הבחירה²⁷¹: כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה אין קדוש גמור, וזה שעשה עזרא שתי תודות, זכרון הוא שעשה, לא במעשיו נתקדש המקום, שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים, ובמה נתקדשה, בקדושה ראשונה שקדשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא. +/השגת הראב"ד/ בקדושה ראשונה שקדשה שלמה. א"א, סברת עצמו היא זו, ולא ידעתי מאין לו, ובכמה מקומות במשנה, אם אין מקדש ירקב, ובגמ' אמרו דנפול מחיצות, אלמא למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא, לא חלק בין מקדש לירושלים לשאר א"י, ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא, לא אמר אלא לשאר א"י, אבל לירושלים ולמקדש לא אמר, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד י"י לעולם, כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת. +

דנו האחרונים²⁷² אשר משיטת ראב"ד היוצא לכאורה הוא שמקריבין בבית חוניו בזמן הזה, ובזמן הזה הבמות מותרות. אף בזבחים²⁷³: איתמר: המעלה בזמן הזה - ר' יוחנן אמר: חייב, ריש לקיש אמר: פטור. ר' יוחנן אמר חייב, קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא; ריש לקיש אמר פטור, קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא. נימא, דבפולגתא דר"א ור'

²⁶⁹ נ"ו, ב'.

²⁷⁰ י', א'. בתוספתא מנחות י"ג: הכהנים ששמשו בבית חוניו או במקומות אחרים, בשעת איסור הבמה אסור, בשעת היתר במה מותר, שנ' אך לא יעלו כהני במות על מזבח י"י בירושלם, כי אם אכלו מצות בתוך אחינו:

²⁷¹ פרק ו'.

²⁷² ראה הס' שו"ת שאילת דוד קונטרס דרישת ציון וירושלים הקדמה ופתיחה, משנה למלך אחרון הלכות גירושין פרק ו', שו"ת לבושי מרדכי יורה דעה מהדורה קמא סימן קע"ג, ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת קע"ד, שו"ת אגרות משה קדשים וטהרות חלק ב' סימן ו', שו"ת מנחת שלמה תניינא סימן ק"מ. מעיין נ"א ב' עמ' 32, ג' עמ' 98.

²⁷³ ק"ז, ב'.

יהושע קמיפליג; דתנן, א"ר אליעזר: כשהיו בונים בהיכל, היו עושים קלעים בהיכל קלעים בעזרות, אלא שבהיכל בונים מבחוץ ובעזרה בונים מבפנים; א"ר יהושע: שמעתי שהיו מקריבין אף על פי שאין בית, ואוכלים קדשי קדשים אף על פי שאין קלעים, קדשים קלים ומעשר שני אף על פי שאין חומה, מפני שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא; לאו מכלל דר"א סבר: לא קידשה! א"ל רבינא לרב אשי: ממאי? דלמא דכולי עלמא - קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא, ומר מאי דשמיע ליה קאמר, ומר מאי דשמיע ליה קאמר! וכי תימא, קלעים לר' אליעזר למה לי? לצניעותא בעלמא.

בתוספות חולין²⁷⁴: וכל שכן השתא דארחיקו להו טובא - לספרים דגרסי באלו הן הלוקין לעולם לא קידשה לעתיד לבא, אם כן לר' ישמעאל הותרו הבמות, וקשה דאם כן מאי קאמר הכא לר' ישמעאל דארחיקו להו טפי, אדרבה אקריבו להו טפי, כיון דהותרו הבמות. שם חידושי הר"ן: כל שכן דמרחקי להו טפי. מכאן תשובה למקצת נוסחאות שגורסות בפ' אלו הן הלוקין לעולם לא קדשה לעתיד לבא. וא"כ לר' ישמעאל הותרו הבמות, ואי הכי קשיא מאי קאמרין הכא לר' ישמעאל דארחיקו להו טפי, אדרבה אקריבו טפי, כיון דהותרו הבמות: ובביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת קע"ד: ...ואין כאן מקום קושיא אלא לפירש"י דבפ"ג דמכות ובתמורה שם גריס לעולם לא קידשה לעתיד לבוא עיין שם. וגם סוף זבחים שם מוכיח רש"י דס"ל לרבי ישמעאל לא קידשה לעתיד לבוא והותרו הבמות בזה"ז עיין שם...

מ"מ, מסתבר שקדושת מקום יבנה היא מעין הבמה הגדולה, וכן בכל מקום שגלתה סנהדרין. גם ברא"ש - ראש השנה²⁷⁵: אמרו עליו על רב אלפס ז"ל שהיה תוקע בר"ה שחל להיות בשבת. וכן משמע בהלכותיו שהביא מימרא דרב הונא ועם ב"ד, ואין דרכו להביא אלא דבר הנוהג בזמן הזה. והוא היה מפרש כל מקום שיש בו בית דין, לאו דוקא סנהדרין אלא בית דין מופלג וגדול בדורו, ולא נהגו תלמידיו אחריו לעשות כן. גם במלחמת ה' - ראש השנה²⁷⁶: ...ועל זה סמך רבינו הגדול ז"ל עד שעשה מעשה בדבר כמו שידוע ממנו ומצוי בתשובת תלמידיו שהיו תוקעין בבית דינו בר"ה שחל להיות בשבת.

כך בברכות²⁷⁷: אמר ליה רבא לרפרם בר פפא: לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא! אמר ליה, הכי אמר רב חסדא: מאי דכתיב אהב ה' שערי ציון מכל משכנות

²⁷⁴ דף י"ז עמ' א'. עיין ס' צל"ח. חתם סופר - חולין דף ב' עמ' ב', תורת משה - פרשת תצוה.

²⁷⁵ פרק ד' סימן א'. <http://www.toviapreschel.com/he/%D7%AA%D7%A7%D7%99%D7%A2%D7%94-%D7%91%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%93%D7%99%D7%9F> בחשוקי חמד - הקדמה לזרעים: והנה כידוע בבית מדרשו של הרי"ף תקעו בשופר בר"ה שחל בשבת, ואמר הרבי מקצאק זצ"ל אין זאת בגלל שהוא הבי"ד החשוב באומה, אלא שמחורבן הבית אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה, וזהו בית מדרשו של הרי"ף, לכן כאן זה בית המקדש לכן אנו תוקעים בשופר כמו בבית המקדש. עיין ספר דער יודישער אוצר בעמוד קכ"ט, דער היילגער קוואל א' א' עמוד קס"ד, תורת מנחם תשמ"ח א' עמ' 200, שם נ"ח עמ' 3.

²⁷⁶ ח' א'.

²⁷⁷ ח' א'. בדרש משה עמ' נ"ז: פרש"י למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש [המזבח]. אף שרק סנהדרי גדולה היו אצל המזבח ולא כל הדיינים, ובקראי דלהלן הא מדבר על כל המשפטים אף אלו שלא צריכי לסנהדרי גדולה. נראה שהוא משום שאף שמקום המזבח הוא במקומו הקבוע לו

יעקב - אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ואמר אביי: מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד - לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי, היכא דהוו גרסי.

צא וצלה לנו את הפסח

אף כלפי הקרבת קרבנות, מצאנו סמך לדבר, במשנת פסחים²⁷⁸: אין צולין את הפסח לא על השפוד ולא על האסכלא, אמר רבי צדוק, מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו, צא וצלה לנו את הפסח על האסכלא... שם ביצה²⁷⁹: אף הוא [=רבן גמליאל] אמר שלשה דברים להקל... ועושין גדי מקולס בלילי פסחים, וחכמים אוסרין: תוספתא - ביצה²⁸⁰: אי זהו גדי מקולס, כולו צלי ראשו כרעיו וקרבו, בישל ממנו כל שהו, שלק ממנו כל שהו, אין זה גדי מקולס, עושין גדי מקולס ביום טוב הראשון של חג וביום טוב האחרון של פסח, עגל מקולס ביום טוב הראשון של פסח, אבל לא גדי מקולס, אמ' ר' יוסה, תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי ליקח טלאים בלילי פסחים, ועושין אותן מקולסין, אמרו לו, אף הוא קרוב להאכיל קדשים בחוץ, מפני שקורין אותן פסחין.

רבים מדברים מן האפשרות שהקריבו פסחים אחרי החורבן²⁸¹. הפלא שלא ראינו מי שהזכיר צד היתר במות כאן.

הפסח בבמות, דינו מפורש במשנת מגילה²⁸²: אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים, זה הכלל, כל שהוא נידר ונידב קרב בבמה, וכל שאינו לא נידר ולא נידב אינו קרב בבמה: ובתוספתא - זבחים²⁸³: וכן היה ר' שמעון אומר, השוחט את הפסח על היחיד והעלהו בחוץ, בשעת איסור הבמה אסור, בשעת התר הבמה מותר, שנ' לא תוכל לזבוח את הפסח, יכול אף בשאר ימות השנה, תלמוד לומר באחד שעריך, בשעה שישראל מתכנסין במקום אחד, הוי אומר בשעת הרגל: ספרי - פרשת

במקדש נחשב כאילו הוא בכל מקום, שהשפעת המזבח הוא על כל העולם ואף לכל הדורות עד עולם, שלכן יש לכל דיין לידע שאלקים נצב שם וממילא הוא אצל המזבח, ואם הדיין אינו מצייר כך בדעתו אינו כשר לדיין בעצם.

²⁷⁸ ז', ב'.

²⁷⁹ ב', ז'. ע"ע במשנת עדויות ג', י"א.

²⁸⁰ ב'.

²⁸¹ עי' שו"ת שאילת יעבץ חלק א' סימן פ"ט, מהר"ץ חיות מס' סנהדרין דף י"א ב'.
<https://www.yeshiva.org.il/midrash/8106>, <https://www.yeshiva.org.il/midrash/8136> מאמר אכילת צלי בערב פסח, הלכות קרבן פסח או סיפור יציאת מצרים? שתי מסורות לעיצובו של ליל חג הפסח לאחר חורבן הבית השני, ציון ס"ח, ג' (תשס"ג) 297-311

²⁸² א'.

²⁸³ י"ג.

ראה²⁸⁴: ...רבי שמעון אומר, השוחט את הפסח על היחיד, בבמת יחיד, בשעת איסור הבמה, עובר בלא תעשה, יכול אף בשעת היתר הבמה, תלמוד לומר באחד שעריך, בשעה שישראל מכונסים במקום אחד, בשעת איסור הבמה, ולא בשעת היתר הבמה.

ובקרבן אורה - זבחים²⁸⁵: שם גמרא, פסח וחטאת בבמה לא קרבו. עי' צ"ק ז"ל שדקדק הא לר"ש פסח קרב בבמה גדולה ע"ש. ומה אעשה אם דבריו ז"ל אינם מובנים לי, אטו לר"ש לחוד הוא דקרב פסח בבמה גדולה, הא כ"ע מודו בזה, ומקרא מלא הוא בפסח גלגל. ור"ש אתי למעוטי דלא קרב בבמה גדולה אלא פסח וחובות הקבוע להם זמן, עי' בסוף מכילתין. אבל מה ענין במה גדולה לכאן, בבמה גדולה תרומתה איכא, שלא לשמן וחוף למקומו. והכא פרכין דאיכא חומר בשלא לשמו דנוהג בבמה קטנה, וחוף למקומו אין שם. וע"ז משני שפיר דפסול שלא לשמו לא אשכחן ג"כ בבמה קטנה, דפסח וחטאת בבמה קטנה לא קרבו, ולא אשכחן חומר בשלא לשמו מחוף למקומו, וזה פשוט.

בגמרא זבחים²⁸⁶: רבה אמר: טעמיה דרבי שמעון כדתניא, רבי שמעון אומר: מנין לזבח פסח בבמת יחיד בשעת איסור הבמות שהוא בלא תעשה? ת"ל: לא תוכל לזבוח את הפסח, יכול אף בשעת היתר הבמות כן? ת"ל: באחד שעריך, לא אמרתי לך אלא בשעה שכל ישראל נכנסין בשער אחד; אימת? אי נימא אחר חצות, כרת נמי מחייב! אלא לאו קודם חצות. לעולם לאחר חצות, ובשעת היתר הבמות קאי. והא בשעת איסור הבמות קאמר! איסור במה לו, היתר במה לחבירו.

ושם²⁸⁷: באו לגלגל. ת"ר: כל נידר ונידב היה קרב בבמה, שאין נידר ונידב אין קרב בבמה, מנחה ונזירות קריבין בבמה, דברי ר"מ; וחכ"א: לא קרבו יחיד אלא עולות ושלמים בלבד; ר' יהודה אומר: כל שהצבור והיחיד מקריבין באהל מועד שבמדבר - מקריבין באהל מועד שבגלגל, מה בין אהל מועד שבמדבר לבין אהל מועד שבגלגל? אהל מועד שבמדבר לא היו במות מותרות, אהל מועד שבגלגל היו הבמות מותרות; ובמתו שבראש גגו לא היה מקריב עליה אלא עולה ושלמים; וחכ"א: כל שהצבור מקריבין באהל מועד שבמדבר - מקריבין באהל מועד שבגלגל, וכאן וכאן לא קרבו יחיד אלא עולה ושלמים בלבד; ר' שמעון אומר: אף צבור לא הקריבו אלא פסחים וחובות שקבוע להן זמן... אמר מר, רבי שמעון אומר וכו'. מ"ט דרבי שמעון? דכתיב: ויעשו בני ישראל את הפסח בגלגל, פשיטא! אלא הא קמ"ל, דחובות כעין פסח הוא דקרב, הא לאו כעין פסח לא קרב... תני תנא קמיה דרב אדא בר אהבה: אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסח וחובות הקבוע להן זמן...

הירושלמי - פסחים²⁸⁸: דרבי יהודה אמר חטאת ופסח ליחיד בבמה גדולה אין חטאת ופסח ליחיד בבמה קטנה. ושם - מגילה²⁸⁹: מן מה דתנינן אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים כיני מתניתא אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים בלבד ודלא כרבי יודה דרבי יודה אמר חטאת

²⁸⁴ פיסקא קל"ב.

²⁸⁵ י"ד עמ' א'.

²⁸⁶ קי"ד, ב'.

²⁸⁷ קי"ז, א'.

²⁸⁸ פרק ב' הלכה ד'.

²⁸⁹ פרק א' הלכה י"א.

פסח ליחיד בבמה גדולה אין חטאת פסח ליחיד בבמה קטנה... נישמענה מן הדא מניין לשוחט לפסח וליחיד ולבמת יחיד ולבמת ציבור בשעת איסור' במה שהוא עובר בלא תעשה ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח באחת ענוש כרת ואת אמר הכין ר"ש בן לקיש אמר בשוחט משש שעות ולמעלן שלא לשמו בשעת היתר במה ולמה הוא או' בשעת איסור במה בשעת איסור במתו ולמה לי שלא לשמו שלא תאמ' שלמים הן והן כשירין ועוד מן הדא יכול אם שחטו משש שעות ולמעלן יהא כשר מה אית לך משש שעות ולמטן יהא פסול לא שלא לשמו אמר רבי יוסה הדא אמרה שלמים הבאין מחמת פסח כשירי' בבמה... רבי שמעון בן לקיש בעא קומי רבי יוחנן מעתה²⁹⁰ אם אין ארון אין פסח... ניחא כרבי יודה דרבי יודה אמר חטאת פסח ליחיד בבמה גדולה אין חטאת פסח ליחיד בבמה קטנה... אלא כרבי יודה דרבי יודה אמר חטאת פסח ליחיד בבמה גדולה אין חטאת פסח ליחיד בבמה קטנה.

---

²⁹⁰ הלכה י"ב.

